

Történeti festő a XX. században: András Tibor

Sümegei György tanulmányával

A Historical Painter in 20th Century: Tibor András

With a study by György Sümegei

Történeti festő a XX. században
András Tibor

Sümegei György elemző tanulmányával

A Historical Painter in the 20th Century
Tibor András

With a study by György Sümegei

Argumentum Kiadó, Budapest, 2017

IMPRESSZUM

Szerkesztette: András Ferenc és Murányi Gábor

A verseket válogatta, szerkesztette: Sümeginé dr. Tóth Piroska

A könyv elkészültében közreműködött: Murányi Judit

Fordította: Gyukics Gábor, Sasvári Nóra

Reprodukciók: Fehérváry László

Címlap: András Tibor 1956-ban. Fotó: © Anders Engman

Képek, rajzok: © András Tibor rajzai, festményei, fényképei magántulajdonban, részben külföldön vannak. A hagyaték (beleértve a verseket, tanulmányokat, levelezést és egyéb dokumentumokat) nagy része a család tulajdonában van.

© Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, 2017

ISBN 978-963-446-791-5

A könyvet az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatta.

TARTALOMJEGYZÉK • TABLE OF CONTENTS

Előszó (András Ferenc)	9
Preface (Ferenc András)	10
Murányi Gábor: Festői nézet	13
Gábor Murányi: Artistic Point of View	27
Sümegei György: Ismeretlen történelmi festő a XX. századból: András Tibor	41
György Sümegei: Unknown Historical Painter from the 20 th Century: Tibor András	57
András Ferenc: Néhány adalék András Tibor történelmi festményeihez	73
Ferenc András: Additional Information to the Historical Paintings of Tibor András	77
Muhari-Papp Sándor Balázs: Stuka meséi. Emlékeim rajztanáromról	81
Balázs Sándor Muhari-Papp: Stories of Stuka. My Memories of My Art Teacher	97
„Nem a konkrét emlékeim a lényegesek.”	
Egyetlen tanáráról beszél Wahorn András (A kérdező: Murányi Gábor)	113
„It’s Not My Actual Memories that are Relevant.”	
Gábor Murányi’s Interview with András Wahorn	119
András Ferenc: Emlékszilánkok	125
ifj. Bókay János gyermekgyógyász emlékére	125
Karácsonykor egyedül	126
Ferenc András: Memory Fragments	129
In memoriam János Bókay junior, Paediatrician	129
Alone at Christmans	130
András Tibor versei • Poems by Tibor András (Hungarian)	133
Életrajz	139
Biography	141
Kiállítások • Exhibitions (Hungarian)	145
Bibliográfia • Bibliography (Hungarian)	149
Önéletrajzok • Curriculum vitae (Hungarian)	153
Névmutató • Index (Hungarian)	159
Szövegközi képek jegyzéke • List of Text Illustrations	161
András Tibor habitudósítói rajzai 1944-1945-ből és 1956-ból	
Drawings by Tibor András War Correspondent from 1944-45 and 1956	163
András Tibor 1956-os fotói • Photos by Tibor András of the 1956 Revolution	185
Grafikák • Graphics	211
Festmények • Color Paintings	225

Előszó

A könyv, amit az olvasó a kezében tart, András Tibor festőművész életét és munkásságát mutatja be, a második világháború és az 1956-os forradalom alatt készült alkotásaira fókuszálva. Képei és rajzai a történeti események és a személyes élet kontextusának felvázolása nélkül csak felületesen lennének érthetőbbek. Ezért e könyv, a függelékét leszámítva, három részre tagolódik. Az első a forradalom mint a vizuális valóság eseménytörténeti környezetének bemutatása; a második rész a rajzokat és festményeket önmagukhoz és a kortársak alkotásaihoz viszonyítja; végül pedig személyes hangú visszaemlékezéseket olvashat az érdeklődő. Ez a három megközelítés több szerző tollából származik, a logikai koherencián túl azonban nem törekedtünk a szövegek összefésülésére, stílári egybehangoltságára. Úgy gondoljuk, a több irányból való megvilágítás és látásmód többet mutat meg, jobban kiemeli az egyéni arcvonásokat. Minderre András Tibor hosszú, több mint fél évszázadot felölelő alkotótevékenységének sajátosságai miatt különösen nagy szükség van. András Tibor ugyanis témaválasztásait, stílusát és az alkalmazott festői-grafikusi technikáit is többször lényegesen megváltoztatta. Korszakai csak hozzávetőlegesen különíthetők el az időben, mivel gyakran visszatért egy korábban már befejezettnek hitt munkájához, ahhoz a stílushoz, ahogyan évekkel korábban festett. „Egy képet nem lehet befejezni, csak abbahagyni” – mondogatta gyakran, és akár igaza volt ebben, akár nem, számára ez a megközelítés volt a vezérfonal pályafutása során. Az oeuvre törései ellenére azonban a jó szemű néző fölismerheti András Tibor stílusát minden változás mögött, minden változás mélyén.

Örkény Istvánnak a magyar történelmet bemutató, hányatott sorsú, Pisti a vérzivatarban című tragikomikus színdarabjában az egyik – talán a központi – gondolat így szól: „... a világon kell legyen egy pistinyi hely!”

András Tibor ezt a helyet kereste egész életében, azt a – tibornyai – helyet, amit neki tartanak fenn, ahol nyugalmat talál, az azilumot, ahol festőállványa előtt vagy kisszékén üldögélve mindent feledve szemlélheti és örökítheti meg a látható világot. A festészet számára egyszerre volt menekülés és világba vetettség, egyszerre jelentette a túlélés lehetőségét, máskor meg ellenkezőleg, a szakadék szélére sodorta. Az utóbbi történt vele, amikor a háborús években a kiképzés alatt is rajzolt, amiért nagyon megbüntették, és az előbbire példa, hogy nem tudni, hogyan bántak volna vele a partizánok, ha a háború végén nem a rajzeszközeivel fogják el. Fialat, kétgyerekes apaként semmivel sem törődve, a kiszolgált katona létére, kockázatokkal nem számolva a forradalom napjaiban kiült a szétlőtt pesti utcára rajzolni. Azt sem vette észre, hogy valaki, egy svéd fotóriporter, közben lefényképezte. Ha viszont otthon marad, akkor egész életében vádolta volna önmagát, és ez a könyv nem jött volna létre.

Aztán, később, rajzolt az unalmas iskolai értekezletek vagy kötelező marxista szemináriumok alatt, és csak otthon írt a rajzai alá pikírt megjegyzéseket. András Tibor élte az emberek mindennapi életét, ahonnan többször kizökkentette a történelem. Ő a történelmet és önmagát is próbálta megérteni azzal, hogy festett.

Festett, amikor csak lehetett. Élt, mint minden ember, percről percre, tette, amit tenni kell, és zaklatottá vált, amikor megérintette a történelmi idő. A festésbe, mint a megértés örömteli, időtlen valóságába menekült, hogy megértse és kifejezze önmagát, a magyar történelmet, az élet teljességét. A levert forradalom visszavonhatatlanul meghatározta világlátását, a rendszerváltozás után is csak nagyon nehezen értette meg, hogy már nem kell félnie, előveheti a rajzait és a fényképeit.

A halálos ágyán kamaszodó unokáját hívatta, szeretett volna neki még valamit mondani utoljára, valamit útravalóul. Vajon mire gondolt? Azt hiszem, ez a könyv segít megtalálni a választ.

Preface

The present book discusses the life and work of the fine artist Tibor András focusing on his works made during the Second World War and the Hungarian Revolution of 1956. His paintings and drawings would be hard to understand without outlining the context of his personal life and the historic events he got entangled in. This is why this book has three parts not counting the appendix. The first part presents the revolution as a visual reality of the historical course of events; the second part compares the drawings and paintings to themselves and to other contemporary works; and the final part showcases personal recollections. These three presentations were written by different authors. Beside the logical coherence we didn't mean to harmonize these approaches stylistically or otherwise. Rather we thought that different views and different aspects better highlight and emphasize the personal qualities that are very important considering the characteristics of Tibor András' artistic activity that extended to half of a century. Tibor András had significantly changed his subject matters, style and technique of applied graphics and paintings several times during his career. It's hard to separate his artistic periods since he often went back to a work that seemed finished or to a style he used to paint.

His motto was "a painting can never really be finished, the painter just stops working on it" one would not know if he was right but this was one of his leading guides through his career. Despite the apparent discontinuities in his oeuvre a connoisseur can recognize the common features – unique characteristics of Tibor András' own personal art style – behind every change.

One of the major thoughts of István Örkény's tragicomedy titled *Pisti a vérvivatárbán* – A mirror to the cage. Three contemporary Hungarian plays. ed. a. transl.: Clara Gyorgyey, introd.: Ervin C. Brody – that deals with the vicissitude of Hungarian history is the following: "...there must be a niche for Stevie in this world".

Tibor András had also been searching for his niche all his life, a niche of his own where he could find tranquility, asylum where in front of the easel or sitting on his tabouret he could contemplate and record the visible world. For him painting was a way to escape and to get involved with the world at the same time. On one hand painting meant surviving but on the other hand it also meant being on the edge. An example for the latter happened to him when he was caught drawing while being on military training during war times. He received severe punishment for his action. In regard to the former only God knows what would have happened to him if the partisans captured him without his drawing equipment. As a young father of two, and a man who served in the army he recklessly walked the bullet stricken streets of Budapest to draw in the days of the revolution. He didn't even realize that a Swedish photo reporter took a picture of him. Nevertheless, if he would have stayed at home this book would have never been published.

Later he made sketches during boring school meetings and mandatory Marxist seminars but only afterwards added quirky notes to the drawings at home. Tibor András lived the life of ordinary people yet history jolted him out of that life many times. Through painting, he wanted to understand history and his own self.

He painted as often as he could. He lived day by day just like any other man and did what he had to do and became distracted by living through history of his own time. He often escaped to the world of painting which meant the joyful and timeless reality of understanding so that he could understand and express himself, the Hungarian history

and the fullness of life. The defeated revolution irreversibly changed his perspectives to such extent that it was difficult for him to understand that he didn't have to be afraid to show his drawings and photographs anymore after the regime changed.

At his deathbed he asked for his teenage grandson, he wished to say something to him for his journey. What could that be? I think this book will help us to find the answer.

Ferenc András

Murányi Gábor

Festői nézet

Hosszú útról – röviden

1956 októberében néhány napra a Kelet- és Közép-Európa határán fekvő, mindössze 93 ezer négyzetkilométeres Magyarország volt a „világ közepe”. Forradalom, más megfogalmazásban: fegyveres felkelés tört ki Budapesten, adták hírül a váratlan eseményt a hírügynökségek. S amikor kiderült, hogy a „kommunista világrend csendőre” – más megfogalmazásban: korunk gonosz Góliátja –, a Szovjetunió nem képes csírájában elfojtani a lázadást, a figyelem még inkább „a hős Dávid”, Magyarország felé fordult.

A világ azonban a focifenomén Puskás Öcsi irányította 1954-es angolverő futbalistákon kívül igazán nem sokat hallott a magyarokról, a magyar történelemről pedig annyit se. Így azt sem igen értette, hogy mi és miért történhetett a vasfüggönyön túli, szovjet hegemoniájú magyar fővárosban.

Nem teljesen alaptalanul, de meglehetősen leegyszerűsítéssel azt is lehet mondani, hogy a második világháború végén a Hitlert leterítő győztes nagyhatalmak 1945. februári jaltai konferenciáján az angol kormányfő, Winston Churchill és az amerikai elnök, Franklin Rooseveltt átengedte Joszif Visszarionovics Sztálinnak Kelet-Európát, így az a szovjet birodalom érdekszférájába került. Az oroszok teljhatalmú diktátora kezdetben – valóságos szándékait elfedve – Magyarországon is engedte a „népi demokratikus” kibontakozást. A Moszkvából Budapestre vezényelt magyar kommunista vezérkar – élén Rákosi Mátyással – a demokratikus játékszabályokat látszólag betartva, a szovjet fegyverek árnyékában szívósan és ravaszul vett részt a pártcsatározásokban. A többpártrendszer tiszteletben tartása, két, viszonylag szabad választás sokakban kellette azt a végül illúzióknak bizonyult reményt, hogy a háború mérhetetlen szenvedése után egy jobb, igazságosabb világ és főleg független ország születik újjá a romokon. Olyan, amilyen már nagyon rég volt az „ezeréves” Magyarországon.

Anélkül hogy a részletekbe belemennénk, mindenképp megemlítenéd, hogy a Magyar Királyság a XIV. századi fénykora óta valamiképp mindig „függő”, nagyhatalmi villongásoknak kitett állam volt. A török birodalom másfél száz éves uralmától Magyarország a Habsburg-ház segítségével szabadult meg. Ennek pedig az volt az ára, hogy az osztrák császár egyben magyar király is volt, bécsi udvarral. A másodhegedűsi szerepből fakadó vélt és valós sérelmek, anomáliák gyakorta torkollottak függetlenségi mozgalmakba, felkelésekbe – amelyeket az osztrák haderők kivétel nélkül levertek, a lázadókat példátlan mértékben megbüntették. Így történt ez a XIX. század közepén, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején is, ám a küzdelem s a hősök véraldozata – ahogy a magyar közszellem hirdette: – „nem volt hibavaló”: 1867-ben „kiegyezés” kötöttet, s az Osztrák–Magyar Monarchiában viszonylagos függetlenségre is lehetőség nyílt.

A nyugodt békeidőnek az első világháború és az azt követő európai felfordulás, valamint Szovjet-Oroszország létrejötte vetett véget azon a Magyarországon is, amely a vesztesek közé került, s a békekötéskor a győztesek elcsatolták tőle korábbi területeinek majd kétharmadát. Az első világháború utáni évtizedeket a revízió gondolata és indulata határozta meg, s az elit is erre építette egész nacionalista, s egyre inkább németorientációjú politikáját. Az „országgyarapítás”, vagyis az elvesztett területek visszaszerzése érdekében semmi nem volt nagy ár. Így viszont a második világháború

végére Magyarország – saját, törvényekkel zsidónak minősített állampolgárainak százezreit a német haláltáborokba deportálva – Hitler csatlósaként került ismét a vesztesek oldalára.

A szétbombázott, német, majd szovjet csapatok által kifosztott ország morálisan és államigazgatásilag is egyfajta megtisztulási szándékkal fogott hozzá az újjáépítéshez. A fentebb már említett remények azonban hamar elszálltak. 1948-ra a szovjet rendszert szolgáló másoló kommunisták vették kezükbe a hatalmat. Senki nem érezhette magát biztonságban. A párt vasöklének nevezett rendőri szerv, az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) rettegésben tartotta az országot. Az osztályellenségnek nyilvánított különféle „reakciósokat”, úgymint nagybirtokosokat, nagytőkéseket, kulákokat, a korábban a „fasiszta” hadseregben, hivatalokban szolgáló katonákat, tisztviselőket elbocsátották, kitelepítették, internálták. Hasonló sors várt az egyházak papjaira is. Megszüntették, illetve államosították a felekezeti iskolákat, s minden eszközzel neheztítették – s ezzel lényegesen vissza is szorították – a templomi esküvők és egyházi szertartás szerinti temetések számát. De fenyegetve, majd kiszolgáltatva érezhették magukat a szovjet kolhozokhoz hasonlatos termelőszövetkezetekbe, vagy az iparba kényszerített parasztok, akiknek az utolsó búzaszemig lesöpörték a padlásaikat, ha nem teljesítették a beszolgáltatási kötelezettségeiket. De megnézhetette magát az elvileg a munkáshatalom legfőbb támasza, a munkás is, ha szót mert emelni mondjuk a folyamatos normaemelés ellen.

Megszűnt a törvényesség is. Az ezerszámra gyártott gazdasági-politikai konstrukciók, vagyis koholt vádakra épült perek – alighanem a példastatuálás és a belső konkurensokkal való leszámolás jegyében – még a kommunista párt tagjait, vezetőit is elérték. A sajtószabadság ismeretlen fogalomná lett; a szólás szabadságával sem igen élt senki, egy-egy politikai vicc elmondását akár évekkal „honorálták”, mivel a politikai rendőrség besúgóhálózata mindenütt fülelt. A nemzeti öntudat szempontjából a szovjetizálás legfájóbb momentumja az volt, hogy a századok óta alapvetően német kultúrájú országban az orosz nyelv tanulását tették kötelezővé.

Amikor 1953 márciusában a szovjet diktátor, Sztálin meghalt, nem csak a Szovjetunióban, a szovjet tömb más országaiban is kezdtek repedések mutatkozni. 1953-ban Kelet-Berlinben még csírájában sikerült elfojtani az utcára vonult tömegek elégedetlenségét. Három évvel később, a lengyelországi Poznańban a Sztálint egyetlen bűnbakká kikiáltó örökösai – de részben egykori tetteistársai –, élükön Nyikita Hruscsovval, kénytelenek voltak meghátrálni, kompromisszumot kötni a lengyel elvtársakkal.

A forrongás hónapjai

1956 őszén „a magyarországi forradalmi események egy vulkán hevességével és gyorsaságával törtek ki, meglepték az egész szabad világot, akik addigra már leírták a kelet-európai szatellitállamokat”. Ezt a közlelő és távolról visszatekintő, túpontos megállapítást a magyar szociáldemokrácia megkérdőjelezhetetlen tekintélyű nagyasszonya, Nagy Imre kétnapos koalíciós kormányának államminisztere, Kéthly Anna fogalmazta meg. A nem mindennapi sorsú és tapasztalatú politikusnő 67 évesen kényszerült brüsszeli emigrációba, s élete végéig, 86 éves koráig nem csak a forradalom lelkiismereteként, hanem a „szabad világ” érzéketlenségét kérlelhetetlenül ostorozó személyiségként tevékenykedett. Érvélese szerint ugyanis elfogadhatatlan volt például, hogy az ENSZ ilyen-olyan szervezetei azon hezitáljanak, hogy „dobjanak-e mentőövet a fuldoklóknak” vagy sem.

Egy, a magyar néppel egyébiránt „különösen szimpatizáló” angol diplomata, Peter Unwin (1983 és 1986 között Nagy-Britannia budapesti nagykövete), miután nyugdíjba vonult, *Nagyhatalmi játszmák 1956* címmel foglalta össze a dilemmákkal terhes esztendő korántsem szimpatikus, egyáltalán nem vonzó, ám „tömény realitását”. Vagyis azt, hogy „a szerencsétlen időzítésű szuezi válsággal foglalkozó Nyugat – a világháború kockázata nélkül – semmit nem tudott volna tenni és nem is akart tenni semmit a magyar függetlenség támogatásáért”.

E két, egymással kimondatlanul is vitázó vélemény csupán csak felvillantja azt, mennyire másképp lehetett – és lehet ma is – látni a maga idején világszenzációnak számító népfelkelést. Amelynek kirobbanásával, kronológiájával, a kibontakozás lehetséges alternatíváival és brutális leverésével kapcsolatos könyvek, történeti elemzések, visszaemlékezések az eltelt hat évtizedben külföldön és Magyarországon – utóbbiban különösen az 1989-es magyar rendszerváltást követő negyedszázadban – könyvtárnyivá duzzadtak. És messzemenően visszaigazolták a harmadik magyar köztársaság első elnökének, az 1956 miatt börtönviselt Göncz Árpádnak 1990 júniusában megfogalmazott – s némiképp torzított formájában még szállóigévé is vált – szavait, mely szerint „1956 annyi volt, ahány tanúja és átélője”.

Szűken számolva is legalább tízezerre tehető ma már az igen eltérő terjedelmű, színvonalában, forrásértékében, valóságtartalmában, hitelességében eltérő, egymással sokszor köszönő viszonyban sem álló publikációk száma. Jelen írás szerzője ugyan sokat foglalkozott a forradalom történetével, különösen annak sajtó- és irodalomtörténetével, 1956-tal kapcsolatban azonban zsinórmértéknek Rainer M. János munkáit tekinti. Így az alábbi bekezdések az 1956-os Intézet vezetőjének a forradalom 60. évfordulójára időzített összefoglaló kötetének egyfajta sűrítményei.

Annak, hogy a kis európai országban támadt „ribillió” – majd annak véres eltiprása – világszenzációvá és hosszú évekre beszédtémává válhatott, számos összetevője volt. Ebből a szempontból a legfontosabb ok alighanem az, hogy a magyarországi „felkelés”, „lázadás”, „forradalom”, „szabadságharc” (másik oldali megfogalmazás szerint: „ellenforradalom”, „imperialista puccskísérlet”, „bűnözők terrorja”) egyben a média történetének is fordulópontja lett. Az átformálódó és technikailag is korszerűsített, napra-, mi több: órára készre fejlesztett hírközlés 1956 októberében Budapesten „élesben” debütált. Korábban soha nem látott tudósítói sereg bukkant fel az ESEMÉNY színhelyén: a már „megszokott” fotós hadhoz nagy számban csatlakoztak a filmhíradós stábok, s az ugyan még nehéz, de vállon már cipelhető magnóval felszerelt rádióriporterek. Az angol állami televízió, a BBC pedig az akkori csúcstechnológiát képviselő két mozgatható kamerájának egyikét – együtt a kezelőszemélyzetével – útnak indította Magyarországra. A többórányi mozgókép, a több tíz órányi hanganyag mellett – a számítások szerint – több tízezernyi fénykép ütött a hidegháború után először meglehetősen nagy részt a vasfüggönyön. Láthatóvá és emberközelivé lett a drámai harc, a nevenincs főszereplők, a fegyveresek arcot kaptak, a hősi halottokról, vagy „csak” az áldozatokról és a magyar főváros eszeveszett (vagy nagyon is tudatos, félelemkeltő) pusztításáról született felvételek és a szinte egy időbeni beszámolók valósággal sokkolták a világot.

Az azonban a legkevésbé állítható, hogy a „vulkánszerű” történéseket mindezek megérthetővé is tették volna. Azok ugyanis régóta érlelődtek a Szovjetunió érdekszférájába került Kelet-Európa több „testvéri” országában, s így Magyarországon is. Az évekig tartó közrettegés után a remény napja 1953. március 5-én virradt fel. Ekkor hozták nyilvánosságra a „népek atyjának” keresztelt Sztálin halálhírét. A hivatalos gyásznap után alig negyedével Moszkvába rendelték jószerével a teljes magyar kommunista pártvezetést, s az addig teljhatalmú Rákosi Mátyás kénytelen volt beérni

a pártfőtitkársággal, merthogy a miniszterelnöki posztjáról elcsapták. Helyébe az „emberarcú” Nagy Imre került, aki már kormányfői szűzbeszédében „új szakaszt” emlegetett.

Noha a régi, bonyolult apparátusi nyelven beszélt, kihámozható ígéretei mégis szenzációszámra mentek. Az addigra elviselhetetlen mértékű iparosítással szemben a mezőgazdaság fejlesztéséről és az életszínvonal emeléséről szolt, bejelentette, hogy megkezdődik az addigi törvénytelenések felülvizsgálata, az igazságtalanul elítélteket szabadon bocsátják, az internálást és a kitelepítést pedig megszüntetik. S ha a remélnél jóval lassabbak is, de jelentősek voltak a változások, így a kormányfő népszerűsége ugrásszerűen tovább javult.

A politikai olvadás 1955 elejére viszont, megint csak nem függetlenül a moszkvai széljártástól, megtorpant. Rákosi ugyan szinte teljes egészében visszaszerezte a befolyását a párt- és az állami apparátus fölött, korlátlan hatalmát azonban az országra már nem tudta újra kiterjeszteni. Szinte mindig akadt valahol elfojtani való. Hol a korábban vakhítú újságírók „lázadoztak” és nyilvánították ki, hogy nemcsak a kommunista pártban, hanem az egész országban is „tisztító viharra” van szükség, hol az írók írtak alá kemény hangú memorandumot, kifogásolva a hivatalosan nem létező, tevékenységüket azonban bénító cenzúrát. 1956 márciusában egy Rákosi Mátyás elnökölte aktívaülésein pedig még az a „képtelenség” is megesett, hogy egy felszólaló tanár – az 1956 után bebörtönözött Litván György, későbbi történész – szemtől szembe távozásra szólította fel a párt vezetőjét. A Nagy Imre szellemi holdudvarát jelentő ifjú értelmiségi fórum, a Petőfi Kör vitái pedig már nem csak pártberkekben lettek állandó témái a társasági beszédeknek, a felszólalások mondanójából a sajtótudósítások révén sok minden átszűrődött a párton kívülre is.

A le nem csillapított forrongások ugyanakkor a veszélyt nem érzékelő Moszkvának csupán ürügyül szolgáltak Rákosi menesztéséhez, akinek fejét leginkább a jugoszláv pártvezér követelte a Szovjetuniótól, cserébe a kibékülésért. (1949-ben ugyanis Sztálin imperialista bérencnek bélyegezte Joszip Broz Titót, országát pedig kiközösítette a szocialista államok sorából. Rákosi ez ügyben is túlbuzgónak bizonyult, amit a láncos kutyának titulált belgrádi vezér nem bocsátott meg neki.)

Rákosi helyébe azonban nem Nagy Imrét, hanem a joggal az ő rossz szellemének tartott helyettesét, Gerő Ernőt léptették, ám neki sem volt ereje – és Moszkvából engedélye – az elégedetlenkedőkkel szembeni kemény fellépésre. Gerő tehát, mondhatni, lépésről lépésre hátrált: október 6-án pedig több tízezer jelentek meg a hét évvel korábban hamis vádak alapján halálra ítélt és kivégezt Rajk László belügyminiszter temetésén. A hatalom által szervezett rehabilitációs gyászszertartás a hatalom számára vészjósló tömegdemonstrációba csúszott át.

Kudarcos erőfitogtatás

A forradalom szikrája, ahogy fentebb már esett róla szó, 1956 őszén az ugyancsak forrongó Lengyelországból érkezett. Az ottani – mai szóval: – reformkommunisták valóban millióktól támogatva a börtönviselt Władysław Gomułka mögé sorakoztak fel. Hiába indultak el a lengyel főváros felé a Vörös Hadsereg készülségbe helyezett hadosztályai, hiába utazott rögvest Varsóba a szovjet pártelnökség, a fenyegetés nem használt, az elszánt lengyelekkel való nyílt konfrontációt az oroszok nem vállal(hat)ták, megelégedtek azzal, hogy Gomułka főtitkárrá választása utánra is feltétlen szövetségi hűséget ígért, s biztosította a testvér-elvtársakat arról, hogy az eseményeket a szocializmus medrében tartja.

„Kövessük a lengyel utat!” – reagáltak a fejleményekre Magyarország-szerte. Az ekkor színre lépő egyetemi ifjúság pedig 12, 14 vagy 16 pontos követelésekkel állt elő, a budapesti műegyetemisták és bölcsészek pedig nyomatéku közös tüntetést hirdettek október 23-ára. A hatalom ingadozott, engedélyezés és betiltás váltották egymást, közben fél Budapest az utcára tódult, a jelszavak is, a tüntetők is egyre radikalizálódtak. Mind többen gyűltek össze a belvárosban lévő Magyar Rádió épülete előtt, hogy a sajtószabadság jegyében kikényszerítsék a 16 pont felolvasását, mások a főváros legnagyobb terén éktelenkedő Sztálin-szobor, a diktatúra jelképének ledöntésére indultak, s a magyar parlament előtt is hatalmas tömeg várakozott, hogy meghallgathassa Nagy Imre beígért-kikövetelt beszédét.

A „rend fenntartására”, illetve „helyreállítására” ugyan riadóztatták a honvédségi és rendőri alakulatokat, feladatuk végrehajtásához azonban a parancs szerint nem használhatták a fegyvereiket. Valamikor este nyolc és kilenc óra között mégis eldőrdült az első lövés. A Rádiót védő államvédelmisek, talán fejüket veszítve, talán megfélemlítés céljából, ez mindmáig nem tisztázódott pontosan, de az „ostromló” tömegbe lőttek. Ami olaj volt a tűzre: a tüntetők legelszántabbjai a Rádió felmentésére küldött sorkatonáktól szereztek első fegyvereiket, majd azokkal felszerelve mentek a gyárak fegyverraktáraihoz. Ekkor már nem volt megállás: a tüntetés felkelésbe torkollott, s a legádázabb harc a városban a legfontosabb hírközpont, a Rádió birtoklásáért folyt. A forradalmárok hajnalra ugyan ezt az épületet is elfoglalták, azonban az adást addigra „átkapcsolták” a Parlamentben kialakított rögtönzött stúdióba, ahonnan a hírek mellett leginkább csak Beethoven zenéjét sugározták.

A nacionalistának, ez esetben szovjetellenesnek titulált tüntetés felszámolására Gerő Ernő Moszkvából kért segítséget, s a szovjet páncélosok 24-én hajnalban végigdübörögtek a főváros legnagyobb útjain, miközben a parlamenti rádióban félóránként felolvasták a minisztertanács közleményét, miszerint: „fasiszta, reakciós elemek fegyveres támadást intéztek középületeink ellen és megtámadták karhatalmi alakulatainkat. A rend helyreállítása érdekében további intézkedésig tilos minden gyülekezés, csoportosulás, felvonulás.”

Mivel a megfélemlítő szovjet taktika, a demonstratív erőfitogtatás 1953-ban az elégedetlenkedő Kelet-Berlinben már bevált, s ott a „renitensek” egyszerűen felszívódtak, a szovjet vezetés biztos volt abban, hogy figyelmeztetésként a magyaroknak is bőven elég lesz ennyi. Budapesten azonban más történt: a lakosság a gyülekezési tilalom után a kijárási tilalomra is fütyült. A veszténivalót nem érző felkelők – köztük nem kevesen tizenéves vakmerő kiskamaszok – pedig elszánt „városi gerillaharcba” kezdtek.

A gyalogság nélkül cirkáló tankok a letelején jőszerűen tehetetlenek voltak a velük szemben alkalmazott harcmodorral szemben. Ennek plasztikus leírását a már említett Eörsi László egy 1957-es kihallgatási jegyzőkönyvből idézte is egyik kötetében. E szerint a város belső kerületeiben gyakorta 10-12 éves srácok bújtak el egy ház beugrójába, egy hirdetőoszlop vagy a nagyobb utak kereszteződésében álló forgalomirányító rendőrfülke mögé. Megvárták, amíg egy tank elhalad mellettük, s akkor a rongytömítést meggyújtva benzinnel teli üvegeket dobtak a láncfalpak közé. A „Molotov-koktél”, vagyis a házilag készített gyújtóbomba hamar lángba borította a páncélozott járműveket, s amikor a benne ülő szovjet katonák kimásztak a tankból, az idősebb, katonaviselt felkelők puskáikkal, géppisztolyaikkal a háztetőkről célba vették őket.

Az első meglepetésből felocsúdott szovjet hadvezetés – miközben fő céljukat teljesítve a politikai szempontból fontosnak ítélt objektumokat (például a Parlamentet, a telefonközpontokat, a közlekedési gócpontokat, pályaudvarokat, a repülőteret és a meglehetősen romos Rádió épületét) vagy birtokba vették, vagy visszafoglalták a

szóhasználatuk szerinti „lázadóktól” – az ellenük partizánkodóknak brutális választ adott. Egy-egy tankot „csalínak” használva előreküldtek, s amikor meglátták, hogy melyik házból tüzelnek rá, a többi tank sorra ösztűz alá vette az ominózus épületeket. Hogy mindez nem kisdud játszadozás volt csupán, azt egy szomorú statisztika bizonyítja. Csak október 23-án és 24-én mintegy 250 halálos áldozata volt a budapesti harcoknak. A legtöbben abban a Józsefvárosnak nevezett VIII. kerületben veszítették életüket, ahol András Tibor is lakott.

Szuez árnyéka

Mielőtt azonban e könyv hőseit fényképei és művei születésének egyfajta rekonstrukciójaként „elkísérnénk” 1956-os útjaira, városjárására, folytatjuk a forradalom eseményekben és fordulatokban egyébiránt igen gazdag 13 napjának vázlatos felidézését.

Puskaropogás ide, kijárási tilalom oda, 25-én nemcsak a magukat mind jobban megszervező felkelő csoportok akcióztak, hanem a „tömegek” is. Előbb, kora dél előtt néhány ezren a politikai foglyok szabadon bocsátásáért tüntettek a belváros közepén, a rendőr-főkapitányság épülete előtt – a főkapitány, Kopácsi Sándor ekkor állt át a forradalom oldalára, s parancsára a fogvatartottak szabadon távozhattak. Ezután az erejétől felbátorodott, s 8-10 ezresre duzzadt sokaság a Parlament elé vonult, látni-hallani akarta az előző nap ismét miniszterelnökké előlépett Nagy Imrét. Azt feltételezték ugyanis, hogy a nevében kihirdetett statáriumot valójában nem ő írta alá, vagy ha mégis, akkor arra az oroszok kényszerítették. Az Országház előtt gyülekezőkre azonban váratlanul sortűz zúdult. A halottak pontos száma ma is történelmi viták tárgya, a legviszafogottabb becslések szerint is legalább hatvanan veszítették ekkor életüket. Az áldozatok aznapi száma a város más helyein zajló harcok nyomán estére még meg is duplázódott.

Az öt, rendcsinálásra utasított szovjet hadosztálynak – noha a források szerint 30 ezernél több katonája, s ezernél több páncélozott járműve volt – nem sikerült megbirkóznia a kapott feladattal, annak ellenére, hogy Dávid és Góliát állt egymással szemben. Az okok persze igen szerteágazóak voltak. Ezek közt elsőként említendő, hogy a létszámában folyamatosan növekvő (ám 3 és fél ezernél nem több) fegyvert fogó felkelő nem ismert lehetetlent, olykor – Rainer M. János találó szavaival – szinte esztelen hősiességgel és leleménnyel harcolt. De a szovjet csapatok sikertelenségéhez nagyban hozzájárult – a magyarországin túl – a világpolitikai helyzet Szuez okozta bizonytalansága. Mindezek következtében paradox szituációk álltak elő; a hatalom berkeiben pedig többszöri stratégiaváltás zajlott. Közben a felkelők harcállásait megpróbálták felszámolni, tüzelést csak a megtámadás esetére engedélyeztek, általában amnesztiát ígértek, s közben, akit csak lehetett, igyekeztek őrizetbe venni. Nagy Imre – a rádióban közzétett hírek szerint – október 27-én átalakította kétnapos kabinetjét, amit a személyi változások miatt úgy is lehetett értelmezni, mint közeledést a többpártrendszer felé, de akár úgy is: nem képes (nem akar) megszabadulni a korábbiakban magukat lejáratóktól.

Politikai szempontból a fordulópont október 28-a volt. Ekkor ugyanis Nagy Imre, ahogy erről szó esett, már a saját hangján szólalt meg a rádióban, s immár a „nemzeti egység és függetlenség kormányának” nevében tett ígéreteket. A legfőbbbet beváltva másnap, hétfőn a szovjet alakulatok – a moszkvai parancsnak engedelmességgel – megkezdték kivonulásukat a fővárosból. Az élet némiképp visszazökkent a régi kerékvágásba, s reményteli távlatok látszottak nyílni. Megkezdte például adását a Szabad Kossuth Rádió, újfajta tartalommal jelentek meg a régi fejléccű újságok és

mellettük tucatszám indultak új lapok: újjáalakuló pártok orgánumai csakúgy, mint a függetlenségüket hangsúlyozók. A fejlemények nem is naponta, óránként váltották egymást. A következő három napban az emberek nem is győzték kapkodni a fejüket hol ezért, hol azért. November 1-jén este hat órakor egy, a rádióban beolvasott közlemény váltott ki az egyik oldalról örömmámort, más oldalról megrökönyödést. Szó szerint ez hangzott el: „Nagy Imre, a minisztertanács elnöke és megbízott külügyminiszter (...) magához kérette Andropov urat, a Szovjetunió magyarországi rendkívüli és meghatalmazott nagykövétét. Közölte vele, hogy a Magyar Népköztársaság kormányához hiteles értesülések érkeztek újabb szovjet katonai alakulatoknak Magyarországra való bevonulásáról. Követelte ezeknek a szovjet katonai alakulatoknak haladéktalan azonnali visszavonását. Kijelentette a szovjet nagykövetnek, hogy a magyar kormány a Varsói Szerződést azonnal felmondja, egyidejűleg kinyilatkoztatja Magyarország semlegességét, az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez fordul, és az ország semlegességének védelmére a négy nagyhatalom segítségét kéri.”

Ekkor már csak 48 óra volt hátra a november 4-én hajnalban megindított második szovjet invázióig, amelyről – ahogy azt a legújabb történeti kutatások bizonyították – az előző napon döntött a Kremlben a Szovjet Kommunista Párt vezérkara. A szuezi háborúban elért izraeli–angol–francia sikerek után Moszkva ugyanis Egyiptom elvesztésével számolt, emiatt pedig Magyarország megtartása nagyhatalmi presztízskérdéssé lépett elő. Ahogy az SZKP főtitkára, Nyikita Hruscsov fogalmazott: „Ha kivonulnánk (...) ez felbátorítaná az imperialistákat... gyengeségünknek fognák fel.” Így aztán nemcsak maradtak, hanem a Kádár János-féle Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felkérésére úgymond segítséget is nyújtottak. Holott a puccsista gárdát valójában Moszkvában nevezték ki, s onnan küldték Budapestre, s az új miniszterelnököknek, Kádárnak a Kremlben foglalták meg és rögzítették magnóra azt a szövegét, amely előbb hangzott el, mintsem a kádári csapat Budapestre ért volna.

Ekképpen a Szovjetunióban eltiprásra ítélt, a nyugati hatalmak által pedig talán lelkiismeret-furdalásosan, de magára hagyott magyar forradalom sorsa megpecsételődött. A „Forgószél” fedőnevű invázió során az óriási számbeli fölényben támadó, mintegy 70 ezer, technikai eszközökkel jól felszerelt szovjet katonával szemben már nem segített a hősiesség, igazi fegyveres ellenállásra esély sem volt. Más, nem mellékes kérdés, hogy a kádári hatalomnak a fenyegető szovjet szuronyok árnyékában is hosszú hónapokra volt szüksége valamifajta konszolidációra.

1956, az elbukott forradalom világpolitikai jelentősége mégsem vitatható: a „korai és hősiesség kísérlet” végül is a kommunista világrendszer alapjait rendítette meg, s nem is oly közvetve a szovjet típusú szocializmusok legéletképebbé reformált változatát kényszerítette ki. Utóbb pedig, teszi hozzá Rainer M. János, valamiféle mintául szolgált az 1968-as prágai tavasznak csakúgy, mint az 1980-as években Lengyelországban szerveződő ellenzéki mozgalomnak, a Szolidaritásnak. S ami szintén nem mellékes: 1956 alapvetően megváltoztatta a világ Magyarországról alkotott, egyébiránt addig korántsem pozitív képét. Ezt a megtorlás elől nyugatra menekülő mintegy 200 ezer emigráns lépten-nyomon megtapasztalhatta a fogadó országokban.

Közelítés, kinagyítás

Az 1956-os forradalom hírére Magyarországra ugrasztott másfél száz fotóriporter egyike, a svéd Anders Engman október 29-én érkezett a harcok dúlta Budapestre, ahol négy sűrű napot töltött el. Ez idő alatt a 23 éves, pályakezdő tudósító élete második külföldi kiküldetésekor néhány száz fekete-fehér felvételt készített. Forrásértékű kol-

lekciójából azonban lapja, az *SE* (magyarul: Lásd) keveset használt fel, mivel hasábjain novemberben már sokkal inkább az újabb szenzációval, a világgéssel fenyegető szuezi válsággal foglalkoztak.

A később háborús riportjaival hírnevet és elismerést szerzett fotós vagy az első, vagy ami valószínűbb, a második budapesti napján, mintegy futtában, kuriózumként örökítette meg az anakronisztikus látványt: a harci törmelékekkel teli utca közepén, összecukható székén békésen ülő és elmélyülten rajzoló, fekete kalapos, szemüveges férfit. Arra csak hat évtized múltán, a véletlenek szerencsés összjátékának köszönhetően derült fény, hogy a képen András Tibor festő, nem mellesleg e kötet főszereplője látható.¹

Azon a napon, amikor a svéd fotós Budapestre érkezett, a magyar fővárosban éppen elcsitult a fegyverropogás, nem függetlenül attól, hogy az előző nap délutánján Nagy Imre miniszterelnök hangot váltott. Rádióbeszédében ugyanis elhatárolta magát azon nézetektől, „amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna”. S ha a közkeletű szót, a forradalmat nem használta is, az előző hat nap eseményeit „nemzeti demokratikus mozgalomnak” ismerte el. De ennél is tovább ment: a legfulminánsabb sztálinistáktól megtisztított kabinetjét „a nemzeti egység és függetlenség kormányának” nevezte, legfőbb céljának pedig a „tragikus testvérharc” mielőbbi megszüntetését jelölte meg. A tűzszünet legfőbb akadályát elhárítandó pedig bejelentette: a szovjet csapatokat azonnal kivonják Budapestről, s a teljes magyarországi kivonulásról is megkezdődnek a tárgyalások. Ugyancsak azonnali hatállyal megszüntették, vagyis törvényen kívüli szervezetté tették az ország lakosságát hosszú éveken át rettegésben tartó Államvédelmi Hatóságot. Mindezeket túl pedig általános amnesztiát hirdettek. Ezzel egy időben hivatalosan is megszűnt a napokkal korábban elrendelt kijárási tilalom.

Eörsi László történész találó megfogalmazása szerint „a sztálinista hatalmat végleg megalégtető tüntetőkől felkelőkké átlényegült” (s csak néhány napja alakult) csoportok nem érték be „üres” ígéretekkel. Eszük ágában sem volt hozomra letenni a nehezen, tűzharok árán megszerzett fegyvereket az egyébként meglehetősen szétzilált állapotban leledző magyar honvédi és rendőri alakulatok előtt. Ám 29-én a „testvérharcot” folytatók több helyen, például a Honvédelmi Minisztériumban, a Budapesti Rendőr-főkapitányság épületében valóban tárgyalóasztalhoz ültek. Budapest utcáit végre nem verte fel újra és újra sem ágyúdőreij, sem puskaropogás, sem tankok lánckereke.

A fővárosiak többsége alighanem ezen a 29-ei reggelen is azzal kezdte a napot, hogy bekapcsolta a rádiót, s onnan próbált tájékozódni. Már hajnalban azt a biztató hírt hallhatta, hogy végre kinyitnak az élelmiszer-, a háztartási és a dohányboltok, a pékáruadék, s talán még a piacok is. Nyolc órakor pedig az volt a vezető hír, hogy „a kora reggeli órákban a néptelen budapesti utcákon, ha még nem is nagy számban, de egyre többen igyekeztek az üzemek felé, hogy megkezdjék a munkát. Többségükben gyalog, de néhányan kerékpáron keresték fel munkahelyüket. Mindenütt rend és nyugalom fogadta a dolgozókat.”

Tíz órakor az élelmiszeripari minisztérium közleményét olvasták fel, ebben hosszasan sorolták azokat az erőfeszítéseket, melyek nyomán friss kenyér, tej, hús, zsír és konzerv került a boltokba, s ahol netán „némi fennakadás mutatkozik”, ott „közvetlenül a gépkocsikról” történik az árusítás.

¹ Lásd Sümegi György: Anders Engman fényképe a rejtélyes rajzolóról. *Fotóművészet*, 2016/3., valamint uő: e kötetbeli tanulmánya.

Azok, akik, nem kevesen, a nyugati rádióadásokat is tudták fogni, a müncheni Szabad Európa Rádióból (SZER) legfőképp arról értesültek, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsában (BT) kialakult vitában a Szovjetunió képviselője, Szoboljev azt hajtogatta, hogy a budapesti kormány saját maga kérte a testvéri segítséget az „ellenforradalmi erők felszámolására”. Vagyis: a szovjet „ott-tartózkodás” teljesen jogszerű, a BT tehát Magyarország belügyeibe avatkozik be, amikor napirendjére tűzi a helyzet megvitatását. Szokása szerint a SZER egy-egy napi aktualitású szlogent is megfogalmazott. Bemondói 29-én arra intették óránként a hallgatóikat, hogy „»A tüzet szüntess!« nem azt jelenti, hogy át kell adni a fegyvereket. A rend egyetlen biztosítéka, ha a szabadságharcosok kezében fegyver van.” Pár órával később, a magyar rádió híradásait közvetve hazugságnak nyilvánító üzenetek keltek éteri szárnyra Münchenből: „Mindenki a maga módján, a saját eszközeivel harcol. A munkásság egyik része fegyverrel harcol, a másik része sztrájkjal.”

A délelőtti órákban mind többen, s az előző napokhoz képest bátrabban merészkedtek ki az utcára. A boltnyitások hírére ugyanis még az óvatosabbak is élelembeszerző körútra indultak, mások a saját szemükkal akarták látni, mennyire igazak a város pusztulásáról keringő szóbeszéddek.

András Tibor ezen a hétfői napon fényképezőgépét ismét nyakába akasztva s talán már rajzmappáját is a hóna alá csapva lépett ki a József körúti lakása ajtaján. Ekkor történt (vagy az előző, vagy a következő napon), de a felesége útját állva hatalmas patáliát csapott: ki ne menjen rajzolni, az életveszélyes. S mert a (hangos) szó sem használt, hát kulcsra zárta a bejárati ajtót. A festő az ablakon át lépett ki a második emeleti bérház körfolyosójára.

„Szökésének” a családi legendáriumban ekképp megőrződött napja némiképp tehát bizonytalan, ahogy az Engman-fotóé sem határozható meg bizonyosan. András Tibor fennmaradt, s többször napra pontos dátumokkal ellátott rajzai szerint ugyanis már október 29-e előtt is készített vázlatot a forradalom helyszínein, ám a svéd fotóriporter akkor még csak útban volt Budapestre. Komoly „gyanúba” Engman érkezésének napja, illetve a rá következő nap kerülhet. Előbbi mellett leginkább az szólhatna, hogy 29-e volt a harcok közbeni „békenap”, a város belső kerületeiben aznap nem volt lövöldözés, vagy csak szórványosan. Október 30-án dél körül azonban már megint ropogtak a fegyverek. Akkor kezdődött a mintegy háromórás és egyre hevesebb tűzharc a Köztársaság téren a kommunista párt székházáért. Nehezen képzelhető el, hogy a kelepelő géppisztolyokat, golyószórókat, kézigránát-robbanásokat, tanklővegek becsapódását hallva bárki olyan nyugalommal üljön és dolgozzon minden fedezék nélkül, ahogy azt a szimbolikusnak tekinthető Engman-kép mutatja. Hacsak a felvétel nem a kora délelőtti órákban készült...

András Tibor hagyatékának tanúsága szerint 29-én csak két vázlatos rajz született (az egyik teljességgel elnagyolt, inkább „emlékeztetőnek” mondhatni), a következő napról viszont öt akkurátusan kidolgozott, részletgazdag – és főleg datált – munka őrződött meg, valamennyi a Kilián laktanya környékének látványáról tudósít. A Nagykörút és az Üllői út széles kereszteződésében tehát nyugodtan ülhetett és rajzolhatott az Engman-portré alánya, már csak azért is, mivel a fotós más képeiből kiderül, hogy megfordult a szóban forgó helyszínen, ahol például lekapta az ellenségtől zsákmányolt harcokcsijuk mellett büszkélkedő Corvin közti felkelőket, no meg a Kilián laktanya előtti koporsót.

Elviekben, persze, az nem zárható ki, hogy a rajzoló megörökítő fénykép október 31-én, netán november 1-jén készült, hiszen Engman csak aznap utazott el Budapestről. E napi dátumokkal azonban nem került elő egyetlen András Tibor-rajz sem. Feltételezésünk szerint tehát András Tibor először október 29-én szerelkezett fel „haditudósítói”

eszközeivel, Leica fényképezőgépével, rajzappájával, összecukható horgászszékével. Igaz, egy tollrajzára akkurátusan ráírt dátum szerint az előtte való napon, vasárnap már lerajzolt – alighanem a Nagykörúton – két kilótt villamost². Korábról dátumozott rajza, de inkább vázlatskicce csupán egy ismert, a „Baross utca október 26-án” jelzetű (a szám azonban kissé elmosódott, jelölheti akár 28-át vagy 29-ét is).

„Helyszíni tudósítása” ugyan korábról is maradt, hiszen a *Szabad Nép* Blaha Lujza téri székházánál már október 23-án hatalmas tömeg gyűlt össze, s a háztömbhöz tartozó könyvesbolt Nagykörútra néző portálja még 24-én is égett, de legalábbis füstölgött, a fegyverek azonban még nem ropogtak. A szóban forgó tüzes eseményről készített két festmény³ arról egyértelműen tanúskodik, hogy alkotója látta és mélyen emlékezetébe véste a látványt, a művek időigényes kidolgozottsága a későbbi befejezést valószínűsíti.

Ha az eddig elmondottak helytállóak, akkor arra juthatunk, hogy András Tibor ugyan már a forradalom első napjaiban is járt az utcán, ám „dolgozni”, vagyis akkurátusan megörökíteni a történeteket tollal, ceruzával, fényképezőgéppel csak néhány nappal később kezdett. Ezen feltételezésnek csak látszólag mond ellent az, amit a festő 1956-os fényképsorozatának egyik darabjának hátára jegyzett fel. „A rádió épülete másnap” – olvasható a ceruzás fotómagyarázat⁴. A „másnap” ez esetben értelemszerűen a rádióért folytatott heves harc másnapját, vagyis október 24-ét kellene hogy jelentse. Csakhogy a jelzett napon ez a fotó még nem készülhetett el. 24-én ugyanis a Bródy Sándor utcai épületet (már és még) szovjet alakulatok tartották megszállva, a bejárat fölött kifeszített Kossuth-címeres molinót s a Szabad Magyar Rádió feliratot aligha tűrték volna meg, a fényképezőgéppel kíváncsiskodóról már nem is szólva. Ez a (téves) dátumozás azt sejteti, ahogy a többi képalírás is, hogy a 2-3 tekericsnyi negatív előhívása (előhívatása) és a fotografálás közt hosszabb idő, több hónap, de akár néhány év is eltelhetett. Az egy híján félszáz 6 × 9-es nagyítású fénykép hátulján András Tibor – a már említett, szitává lyuggatott Rádió épületét megörökített felvételt leszámítva – nem is tüntetett fel időpontokat. Ugyancsak az emlékek összemosódására utalnak a „Műszaki zár a VIII. kerületben”, a „Fának rohant gyorskocsi”, az „Útszéli roncsok” vagy a „Mellékutca, leomlott házzal” címek is. A képeknek sok esetben nem csak a helyszíne és az időpontja meghatározhatatlan, de az elveszett vagy lappangó negatívok nélkül a sorrend sem rekonstruálható.

A pesti utca

András Tibor 1956-os rajzai, festményei és fotói festői nézetek. A művészt, a képkrónikást – noha a valóságot közvetítette – láthatóan leginkább az apró, jellemző részletek érdekelték, a hétköznapiból kizökkent, kifordult élet momentumai, az utcán dübörögve végigvonuló – „népnevelő”, majd harc képtelenné tett – tankok, a lakhatatlanná ágyúzott, leomlott épületek – és a halottak – és a halottak, akikért az imádkozáson és a tisztos eltemetésen túl már csak a megörökítésükkel lehet valamit tenni.

Képkrónikái alapján olyan topográfia állítható össze, amelyből kiderül, hová és merre vezetett kíváncsisága, érdeklődése (és talán: mersze) a forradalom napjaiban András Tibort, amikor naponta elindult József körüti lakásából. A szinte a Bérkocsis utca sar-

² 56-os rajzok 29

³ színes képek 06, 07

⁴ 56-os fotók 01

kához közel álló házából kilépve, úgy tűnik, legtöbbször jobbra fordult, a Baross utca és az Üllői út felé vitt az útja. Érintette a Rákóczi teret, bekukkantott a Krúdy utcába, visszament a Ferenc körútra, jól körülnézett a Baross utcában, de érzékelhető, hogy a Nagykerút és az Üllői út kereszteződésének, a Corvin köznek és a túloldali, a Kilián (korábbi nevén: Mária Terézia) laktanyának a látványa nem hagyta nyugodni. Fényképeinek meghatározó része, fennmaradt rajzainak többsége ezt a területet pásztázza.

A sorolt helyszínek – ma már egyértelműen tudható – a fegyveres ellenállás legfontosabb gócpontjai voltak, ám a forradalom szempontjából a legellentmondásosabb konfliktusoké is. Merthogy – megismételve Eörsi László fogalmazását – „a tüntetőkből felkelőkké átlényegült” emberek már október 23-án nagy mennyiségben szereztek fegyvereket – először a közeli rendőrkapitányság megriadt őrségétől, majd különféle raktárakból. S amikor kora hajnalban a szovjet páncélosok elrettentésül cirkálni kezdtek, legnagyobb meglepetésükre erőteljes és sikeres ellenállásba ütköztek. Ez a kereszteződés a város fölötti uralom szempontjából stratégiaileg meglehetősen fontos pont volt: három irányból is bevezető út volt a fővárosba s annak belvárosi részébe. Ráadásul a Corvin (hivatalos nevén: Kisfaludy) köz a partizán harcmódor szempontjából remek búvóhelynek és lövésznek bizonyult. A négy-öt emeletes házak erkélyeiről, ablakaiból jól lehetett célba venni a Molotov-koktélokkal mozgásképtelenné tett és lángba borított tankokból menekülő katonákat. A főhadiszálláshoz vezető két út pedig olyannyira szűk volt, hogy ott a harckocsik be sem tudtak hajtani. A felkelők a „szomszédvárat”, a XIX. század közepén laktanyának épült, vastag falú, sok kis ablakos Kiliánt is birtokba akarták venni. A rendcsinálásra a néphadsereg tisztjeként parancsot kapott Maléter Pál ezredes előbb ugyan tűzharcba keveredett a felfegyverkezett corvinistákkal, ám néhány nap múltán magáévá tette követeléseiket – s ő is átállt a szabadságharcosok oldalára. Ekként lett Nagy Imre utolsó kormányának honvédelmi minisztere is.

A legfőbb választóvonal ugyanis az „oroszok” és „a függetlenségükért harcoló magyarok” között húzódott, a szövevényes, kulisszák mögötti nagypolitikai játszmákról az utca népe keveset tudott. (Még akkor sem, ha a forradalom harmadik-negyedik napjától egyre több újságból lehetett tájékozódni.) Annak hitt, amit a szemével látott. S ez, a történetek minél alaposabb és hitelesebb rögzítése motiválta mindazokat, akik azokban a napokban naplórírásba fogtak. A hosszú évek óta tartó emlék- és emlékezetmentés során újabb és újabb „leletek”, puzzle-darabok kerülnek elő: hivatalos és félhivatalos feljegyzések, diplomáciai jelentések csakúgy, mint egy-egy szerző önmagának szánt emlékeztetője, amely az utca „vidám” arcát, pontosabban hangját is feljegyzésre méltónak találta. A satíra nagymester írója, Örkény István például a Corvin közli harcoló gyekekről gyűjtött be egy korabeli viccet. E szerint az egyik ottani ház negyedik emeleti lakásába egy 12-13 éves fiúcska csönget be, kezében géppisztoly, övében két kézigranát. A riadtan ajtót nyitó hölgytől pedig azt kérdezi: „Néni kérem, ha szépen megtörlöm a lábam, szabad kilőnöm az ablakon?” Egy másik variáns szerint az előbbihez hasonlóan felfegyverkezett kiskamasz fejvesztve rohan a Körúton, egy járókelő aggódva kérdi tőle: „Fiacskám, jönnek az oroszok?” – „Dehogy az oroszok, a mama!” – kiált vissza a gyerek, s fut tovább lóhalálában.

Noha az ilyen és ehhez hasonló viccek is gombamód terjedtek, a hősi napok reménykedő hangulatán újra és újra áttört a borúlátás. „A rádió szüntelenül zenét sugároz! És idehallik az ágyúörgés. Ágyúk, tankok, repülőgépek, gépesített osztagok, szovjet katonák, magyar alakulatok ellen is tovább, tovább... reménytelenül is. Nem kell amnesztia, nem kell kegyelem – nem adják meg magukat. Inkább a halál. Talán igazuk van. Azoknak jó, akik meghalnak” – róttá szálkás betűit az írásképileg is pesszimizmust árasztó füzetébe a későbbi filmrendező, Nádasy László. „Milyen az utca képe?” – tette fel magának a kérdést az utcára a harcok csitulásával merészkedő

Tatár Imre újságíró. Válasza mintha csak széljegyzetelte volna András Tibor e kötetben is látható képeit: „Lidércnyomásos látvány... Sebek, szörnyű sebek a város testén, amelyet a szovjet tankok okoztak. (...) a látvány csak táplálja, táplálja a gyűlöletet... jóformán nincs ház, amely ne kapott volna belövést... A járdák nem is járhatóak, a törmelékek hegyet alkotnak...”

13 nap – számokban

Arról, hogy 1956 októberében, novemberében milyen károk keletkeztek az épületekben, gyárakban, közlekedési eszközökben, nem készült megbízható összegzés. Arról viszont igen, hogy a forradalom szűk két hete alatt Magyarországon több mint 2600-an veszítették életüket, ebből 2 ezren Budapesten. E veszteséglistában – jelzi Rainer M. János – a forradalmárokkal szemben harcolók aránya alig érte el a 10 százalékot. A két szovjet invázióban csaknem 60 ezer szovjet katona vett részt, közülük a hadműveletek során – a mára hozzáférhetővé vált titkos iratok szerint – 720-an haltak meg, sebesültjeik száma pedig 2 ezer fő volt.

A szovjet segítséggel hatalomra került Kádár-kormányzat mintegy 26 ezer, ellenforradalmárnak bélyegzett embert állított bíróság elé, 22 ezret rövidebb-hosszabb időre börtönbe is zárták, 225 embert pedig kivégeztek – köztük volt Nagy Imre miniszterelnök is.

Felhasznált irodalom:

- 1956 kézikönyve. Kronológia. 1956-os Intézet, 1996.
A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9. Századvég Kiadó – Nyilvánosság Klub, 1989.
A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom. Műsortükör 1956. október 23. – november 5. Sajtó alá rendezte: Vámos György. História – MTA Történettudományi Intézete, 2010.
Budapestről jelentjük... Az 1956-os forradalom az egykorú nemzetközi sajtóban. Szerkesztette: Tischler János. 1956-os Intézet, 2006.
Dent, Bob: *Budapest, 1956. A dráma színterei* (2. kiadás). Európa, 2016.
Eörsi László: *A Tűzoltó utcai fegyveres csoport a forradalomban.* Századvég Kiadó – 1956-os Intézet, 1993.
Eörsi László: *Ferencváros 1956.* 1956-os Intézet, 1997.
Eörsi László: *Corvinisták 1956.* 1956-os Intézet, 2001.
Eörsi László: *A Széna tériek 1956.* 1956-os Intézet – ÁBTL, 2004.
Eörsi László: *Köztársaság tér 1956.* 1956-os Intézet, 2006.
Eörsi László: *A „Baross Köztársaság”. A VII. kerületi felkelőcsoportok.* 1956-os Intézet – ÁBTL, 2011.
Eörsi László: *A csepeli fegyveres ellenállás, 1956.* Kronosz Kiadó – ÁBTL – 1956-os Intézet, 2016.
Horváth Miklós: *1956 hadikronikája.* Akadémiai, 2003.
Kéthly Anna: *Előszó Maria Strasser könyvéhez.* In Kádár Zsuzsanna: *Szertefoszlott remények.* Potoczky Mária és Magyarország. 1957. Kronosz – ÁBTL, 2016.
Kozák Gyula: *Szent csőcselék.* In Évkönyv VII. 1956-os Intézet, 1999.
Murányi Gábor: *Napról napra, lapról lapra. 1956 a Magyar Nemzetben* (Sajtótörténeti krónika). Héttorony, 1990.
Murányi Gábor: *A múlt szövedéke. História a megbicsaklott 20. századból.* Noran, 2004.
Nádasy László: *Jegyzetek 1956. VIII. – 1958. II. 25.* In *Naplók, interjúk '56-ról.* Szerkesztette: Sümegi György. Enciklopédia, 2006.
Pajor Alex: *'56 – idővonal.* Holnap, 2016.
Rainer M. János: *Az 1956-os forradalom.* Osiris, 2016.
Tatár Imre: *Napló, 56. Újságok, utcák, emberek.* Zimber-könyvek, 2016.
Unwin, Peter: *Nagyhatalmi játszmák 1956. A magyar forradalom a világpolitika erőterében.* Egy volt budapesti brit diplomata könyve a sorsdöntő évről (2. kiadás). Kossuth Kiadó, 2016.

Gábor Murányi

Artistic Point of View

A short story about a long road

In October 1956, the mere 93,030 km² large Hungary in the border of Eastern and Central Europe became the “center of the world”. A revolution, or in other words an armed rebellion broke out in Budapest so the news agencies reported. As soon as it became clear that the Soviet Union, the gendarme of the communist world order, the evil Goliath of our era was not capable of suppressing the revolt, the attention turned to Hungary, to “David, the hero” even more.

Before, the world didn't know much about Hungary and even less about its history, not counting the soccer team that beat England in 1954 led by Ferenc Puskás. Therefore, the world had no idea what was happening and why behind the iron curtain in the Soviet ruled Hungarian capital.

Not entirely without rational basis yet we can rather simply say that when the representatives of the powers defeating Hitler, Winston Churchill the head of the British government and Franklin Roosevelt American president met in the Jalta conference they turned Eastern Europe over to Joseph Vissarionovich Stalin so it became the property of the Soviet empire. At the beginning, the plenipotentiary dictator of the Soviet Union – covering up his real intentions – allowed the “people's democratic” development in Hungary. The Hungarian communist leaders who were sent to Budapest from Moscow – led by Mátyás Rákosi – were seemingly obliged to the rules of democracy; however, in the shadow of soviet weaponry they fought cunningly and persistently during the party debates.

The respect to the multi-party system and two relatively free elections gave hope to the people that after the immeasurable suffering from the war a better and equitable life and a free and independent country will be born on the ruins, such that had existed a very long time ago in the “thousand” year old Hungary. Notwithstanding, this hope proved to be no more than an illusion.

Without going into details, let me mention that the Hungarian Kingdom was a country of dependence on the relations of the world powers since the Kingdom's prime-time in the 14th Century. The House of Habsburgs had freed Hungary from the 150 years long Ottoman Empire rule. Consequently, the Austrian emperor became the Hungarian king with the royal court in Vienna. The second in rank position brought in independence movements and rebellions against the Habsburgs based on supposed and real offenses, anomalies and naturally the Austrian army easily repressed these attempts and the rebels were cruelly punished. That's what happened in the middle of the 19th Century during the 1848-49 revolution and freedom fight, though the sacrifice of the heroes – as the moral of the Hungarians preached – “wasn't in vain”: The “Composition” of 1867, established a dual monarchy of Austria-Hungary which created an opportunity for a relative independence from the Habsburgs.

The peaceful period ended due to World War I., the turmoil in Europe that followed the war and the creation of Soviet Russia. Hungary was among the defeated countries therefore the victorious powers annexed almost two-thirds of her earlier territory after the conclusion of peace. After the World War I., revisionist thinking and morale determined the first decades on which the elite built their nationalistic and more and more German oriented politics. They didn't mind to take any risk for the sake

of territorial gains or else for getting the lost territories back. Therefore, Hungary as Hitler's satellite country – deported hundreds of thousand of Jewish Hungarians to German extermination camps based on a newly created law – once again was among the defeated countries by the end of the World War II.

The country bombed out and ravaged by the German and the Soviet armies began to rebuild herself morally and administratively with the intention of cleansing. The hopes mentioned before have disappeared very soon though. By 1948 the communists who slavishly followed the model of the Soviet system took power. No one could feel safe anymore. The ÁVH, the State Protection Authority, the iron fist of the party terrorized the country. They fired, deported and detained everyone who was declared the enemy of the state or a reactionaries; big landowners, big businessman, kulaks, clerks and soldiers who were serving in the "fascist" army earlier. The same happened to the priests of the Church. Religious schools were shut down or became secularized; the numbers of religious marriages and ceremonies were pushed back. Peasants whose barns were swept out clean of their grains and who were forced to join the Soviet kolkhoz like collective farms or had to work in factories felt threatened and vulnerable if they didn't fulfill their compulsory produce delivery obligations. The worker too, who was actually the main support of the worker's power got it very bad, let's say if he voiced his opinion against the continuously raised standards.

Lawfulness, observance of legality had disappeared. Thousands of ill-founded economic and political lawsuits and lawsuits based on feigned actions took place that reached the members and leaders of the communist party. These actions were most probably filed to get even with the inside competition and for exemplary reasons. Free press became an unknown terminology; freedom of expression was not practiced, a political joke could have been honored with a few years in prison since the network of informers of the political police has heard everything.

The most painful juncture of the Sovietization considering the national consciousness was in this for centuries German culture influenced country that it became mandatory to study Russian language.

After the Soviet dictator, Stalin's death in March 1953, the cracks of de-Stalinization had began to show and not only in the Soviet Union but in the other countries of the Soviet (Eastern) bloc. In East Berlin, the revolt of the unsatisfied masses was suppressed successfully in 1953, but three years later in the Polish city of Poznań the inheritors of Stalin, who condemned him as the only scapegoat – thought once they were his connives at the crime –, led by Nikita Sergejevich Khrushchev were forced to back up and comprise with the Polish comrades.

The Months of Unrest

In the fall of 1956, "the Hungarian revolutionary events that broke out unexpectedly with the speed and intensity of a volcano surprised the free world that have already wrote off the Eastern European satellites countries". Whichever direction I look this was a sharply exact ascertainment uttered by Anna Kéthly, who was unquestionable the great woman of the Hungarian Social Democratic Party, the Minister of State of the Imre Nagy's coalition government of two days. This experienced politician with an extraordinary fate who was forced to exile to Brussels at the age of 67 and until her death at the age of 86 she worked not only as the consciousness of the revolution but

also as a person who relentlessly worked on trying to change the insensitivity of “free world”. According to her argument, it was unacceptable that any UN organizations should hesitate on “throwing a lifebuoy to a drowning man” or not.

Peter Unwin, a British diplomat, who was very sympathetic with the Hungarians and who served as the ambassador of Great Britain in Hungary between 1983 and 1986, summed up the “undiluted reality” of the not at all likeable year packed with uncalled dilemmas in his book titled *Great Power Games 1956* after he retired. The essence of his book is that “the West was worrying about the unfortunately timed Suez Crisis, without risking a world war couldn’t do and didn’t want to do anything to help the Hungarian independence”.

These two implicitly arguing opinions simply clarify how differently one could relate to the once used to be a world sensational uprising then and how differently one related to the uprising then and how one can see the once world sensational event now. The books written and published (especially in Hungary after the 1989 change of regime) about the outbreak and its chronology, the development of the possible alternatives and the brutal suppression of the revolution and the historical studies and memoirs written in the last six decades abroad and in Hungary could easily fill up a library. These analysis clearly proved the words of Árpád Göncz, the first president of the third Hungarian Republic who spent time in prison for his participation in the 1956 uprising, said in June 1990, the words that since became a little bit distorted proverb “There are so many interpretations of ‘56 as many witnesses and survivors there are”.

The number of publications about the uprising that are different in scope, in quality, in source value, in reality content, in accuracy and those that don’t even have a bowing acquaintance with one another could easily reach 10 000. The author of this writing has done some research about the history of the revolution, its press and literary history, however the basic norms for him are the works of János M. Rainer, the head of the 1956 Institute. Therefore, the paragraphs below are the essence of his summarizing volume he wrote for the 60th anniversary of the revolution.

The fact that a rebellion broke out and then bloodily suppressed in a small European country became a world sensation and a topic of conversations for a long time had many components. From our point of view the most important reason is that the Hungarian “rebellion”, “uprising”, “revolution”, “war of independence” or according to the other side; “counter revolution”, imperialist coup attempt”, “terror of criminals” was also the turning point in the history of the media. The reshaped and technically upgraded telecommunication for daily and hourly broadcast had its debut performance life in Budapest during October 1956. An unprecedented army of correspondents showed up at the scene of the EVENT: in addition to the usual photojournalists, several television news crews and radio reporters carrying heavy reel to reel tape recorders on their shoulders.

The British state television, the BBC had sent one out of their two high tech movable cameras to Hungary with a camera operator. According to statistics along the several hours long film footage and the ten hours long radio recording more than ten thousand photographs broke through the iron curtain, making a fairly big hole on it first time after the cold war. The dramatic battle became visible and reached the people, the no name protagonists, the gun fighters received a name, the real time recordings, the news made about the heroes or the victims dying and the frantic (either deliberately or frightening) destruction of the Hungarian capital shocked the world.

However, it can’t be stated that these recordings made the volcano-like events understandable since these events started in most of the Eastern European countries that belonged to the Soviet Union’s sphere of interest like in Hungary a long time ago.

After a long time of general fear the day of hope came on March 5, 1953 when Stalin's, – who was depicted “as the father of the people” – death was publicly announced. Approximately three months after the official mourning ceremony the chief officials of the Hungarian communist party were ordered to Moscow and Mátyás Rákosi whose power was unlimited earlier was fired from his position as prime minister and was demoted to be the general secretary of the party. He was replaced by the “human faced” Imre Nagy who talked about a new path in his maiden speech.

Though he was using the complicated language of the administration, people were able to decipher her promises and they became sensations. He was talking about agricultural development and the raise of the standard of living as opposed to the unbearable level of industrialization. He announced the revision of previously committed unlawfulness, the release of the unjustly sentenced and the end of relocations and deportations. The changes were considerable but the improvement went slower than anticipated still the popularity of the prime minister significantly soared.

By the beginning of 1955, the political melting halted and it wasn't without the knowledge of Moscow. True that Rákosi almost fully regained his influence in the party and the state administration, but he was not able to spread his unlimited power all over the country. There was always something, which had to be repressed. It had happened that journalists who earlier blindly believed in communism “rebelled” and voiced that the whole country needed a cleansing storm not only the communist party, or writers signed a firmly written memorandum criticizing the officially non-existent censorship that in reality crippled their activity. During one of the activists panels led by Mátyás Rákosi in March 1956 the impossible happened when one of the teachers, György Litván who was imprisoned after 1956 and later became a historian, face to face called on the party leader to resign. Many debates of the Petőfi Circle, an organization of young intellectuals around Imre Nagy, became topics through media news sources for party outsiders as well.)

These riots that aren't repressed are only providing reasons to unsuspecting Moscow for Rákosi's dismissal whose head was demanded by the Yugoslavian party leader in exchange for making peace. (In 1949, Stalin called Josip Broz Tito an imperialist henchman and excluded his country from among the communist states. Rákosi proved to be over zealous in this case too and the leader of Belgrade called “the chained dog of Western imperialist” didn't forgive him.)

However, Imre Nagy as the party leader didn't replace Rákosi, but his deputy named Ernő Gerő who was actually his evil spirit. Yet, Gerő didn't have the strength and the permission from Moscow for tougher actions against the protesters. So he, one might say, retreated step by step: on October 6 more than ten thousand people went to the funeral of interior minister László Rajk who seven years ago was condemned to death and executed based on false accusations. The mourning ceremony organized by the authorities with rehabilitation intent turned into a dire mass demonstration.

Failed Attempts to Show of force

The sparkle of the revolution, as it was mentioned before, came from the heated Poland in the fall of 1956. The reform communists (using today's terminology) lined up behind the ex-convict Władysław Gomułka with millions of people supporting them. In vain, the well-prepared divisions of the Red Army started marching towards the Polish capital and the Soviet party leaders went to Warsaw, the threat didn't prove useful, the Soviets refused the open confrontation with the determined Polish people.

They had to be satisfied with Gomulka's promise, that after he's elected as party general he guarantees an unconditional loyalty and assures the comrades that he would keep the events in the course of socialism.

"Let's follow the Polish example!" – was the reaction all over Hungary. Around then came the university students on to the political stage with a university students with a 12, 14 or 16 points demand. The liberal art and technical university students announced a joint demonstration for October 23. The authorities in power were fluctuating, licensing and banning took turns and in the mean time, half of the people of Budapest rushed to the streets, the slogans, and the protesters became more and more radicalized. More and more people gathered at the city center in front of the Hungarian Radio to force the newscasters to read the 16 points. Others went to overturn the symbol of dictatorship, the Stalin statue that was erected as an eyesore in the largest city square in Budapest. A huge crowd gathered in front of the parliament building to listen to the promised and at the same time demanded speech of Imre Nagy.

The military and police units were alerted to keep and restore the order, but according to command to do that, they weren't allowed to use their weapons. Regardless, around eight or nine o'clock the first shot was fired. The uniformed people of State Protection Authority guarding the Radio shot into the "besieging" crowd. It's still not certain why: Did they lose control or they shot deliberately to intimidate the crowd? Which ever, it added fuel to the fire: the most determined protesters took their weapons from the foot soldiers who were sent to guard the Radio and equipped with those they went to the factory armories. By that time there was no way out. The protest turned into a riot. The fiercest fighting went on for the most important communications center in the city, the Radio. The revolutionaries took over the Radio by dawn, but by that time, the broadcasting was switched over to the parliament, to a mock up studio, which broadcast the news and the music of Beethoven.

Then Ernő Gerő asked Moscow to help eliminating the so called nationalist and anti-Soviet demonstration so, at dawn on October 24 Soviet tanks rumbled through the biggest streets of Budapest. In the mean time, the radio in the parliament read the proclamation of the cabinet council in every half an hour: "fascist and reactionary elements executed an armored attack against our public buildings and our militia units. Therefore, to restore order until further measures any assembly, gathering and rallying are prohibited."

The Soviet leadership was confident that a warning would be enough for the Hungarians as it was in East Berlin in 1953 when the intimidating tactics broke off the resistance. Nevertheless, in Budapest something else happened: the inhabitants cared neither for the ban on assemblies nor for the curfew. The protesters standing to lose nothing – among them several reckless teenagers – began a desperate urban guerrilla war.

The tanks without infantry were absolute powerless against the tactics used against them. In one of his books, László Eörsi quoted the clearest description of these tactics from a 1957 interrogation record. According to this 10 and 12 years old kids hid themselves behind the arch of a house or behind advertising columns or traffic police booths in larger intersections. Then they waited until the tank passed them and then lit the rag in the bottle's mouth and threw it under the tracks of the tank. The Molotov cocktail or else the homemade firebomb quickly set the armored vehicle ablaze and when the Soviet soldiers sitting inside started to climb out older insurgents with military experience shot them with their rifles or machine guns from the rooftop.

After the first shock the Soviet leadership responded brutally to those playing partisan against them – while they seized the most important objects deemed politically important, like the Parliament, the telephone exchange centers, the transportation hubs, railway stations, airport and the rather ruined building of the Radio. The Soviets sent a few tanks ahead as baits and when they saw where the shooting was coming from the other tanks fired at the ominous buildings. As rather sad statistics proved it that it wasn't a simple game played by the Soviets. There were 250 deaths during the fights in Budapest on October 23 and 24. Most people who died lost their lives in the VIII. district called Józsefváros, the area Tibor András lived.

The Shadow of Suez

Before we would go on “following” the hero of this book and reconstructs the births of his photographs and art works on his 1956 tours and walks in the city we'll continue the schematic conjuring of the 13 days of the revolution that were pretty eventful and rich in twists and turns.

In spite of firing guns and the curfew, the “crowd” went along with the better and better-organized group of protesters to take action. First, early in the morning a few thousand people demonstrated downtown, in front of the police headquarters demanding the release of the political prisoners – that was the time, when Sándor Kopácsi, the head of the police joined the revolution and at his a command the prisoners were released. Following this, the crowd of 8-10 thousand people heartened up by its strength marched to the Parliament to see and hear Imre Nagy who was appointed prime minister the day before. They assumed he didn't sign the martial law declared in his name or if he did the Soviets forced him to do it. Then, unexpected volley firing greeted them in front of the Parliament building. The exact number of dead is still the subject of historians; according to the most moderate estimates, at least sixty people lost their lives. Due to the fights at other locations in the city, the number of victims might have doubled by the evening.

The five Soviet divisions ordered to bring the situation under control – though according to different sources had more than 30 thousand soldiers and more than a thousand armored vehicles- weren't able to achieve their goal in spite of the fact that it was Goliath fighting against David. The reasons of course were very diverse. The first thing that needs to be mentioned is that the number of armed insurgents was steadily increasing, though not more than 3 and half thousand, and for these people nothing was impossible, sometimes – with the apt words of János M. Rainer – these people fought with mindless heroism and ingenuity. However, there is another reason besides Hungary why the Soviet troupes weren't successful and that's the uncertainty of world politics caused by Suez. Consequently, paradox situations emerged for the inner circles of the authorities had to change strategies several times. While they were trying to annihilate the battle positions of the protesters, they allowed firing only during attacks, they promised a general amnesty, and in the mean time they tried to arrest everyone they could. According to radio broadcasts, Imre Nagy reshuffled his cabinet that lasted for two days, and because of the personal or cabinet changes it can be interpreted either as an approach toward the multiparty system, or he simply couldn't (didn't want to) get rid of those who discredited themselves.

Politically the turning point was October 28 because that day Imre Nagy indeed gave a speech in the radio and made promises in the name of “the government of national unity and independence”. His main promise became reality when the next day the

Soviet divisions – obeying the command from Moscow – began their withdrawal from the capital. Life was getting back to normal and hopeful prospects seemed to open. For example, the Free Radio Kossuth began broadcasting; the newspapers appeared with new content and with the old letterheads and dozens of new newspapers started among them media outlets of reorganized parties and several independent papers. There were new developments every hour. In the next few days people didn't even know what to listen to. Then a radio announcement at 6 pm, November 1st triggered joy for some and bewildered others. This what was said word by word: "Imre Nagy President of the Council of Ministers and Minister of Foreign Affairs (...) summoned Mr. Andropov the Soviet ambassador-at-large to Hungary and told him that the government of the Hungarian People's Republic received authentic reports about additional Soviet military forces entering Hungary. He demanded the immediate withdrawal of the Soviet military forces. He informed the Soviet Ambassador that the Hungarian government immediately denounced the Warsaw Pact and declared Hungary's neutrality, turned to the European Nations and asked the four Western Powers to protect the country's neutrality."

There were only 48 hours left before the second Soviet invasion started at dawn on the 4th of November. Now it's proved by recent historical researches that the leaders of the Soviet Communist Party decided to invade Hungary in the Kremlin the day before. The Anglo-French-Israeli success in the Suez was prompted Moscow of losing Egypt so keeping Hungary became a question of power prestige. As the party leader of the CPSU, Nikita Khrushchev said: "If we withdrew (...) that would encourage the imperialists, they would comprehend it as our weakness." So they didn't only stay but reacted to the request of The Revolutionary Workers'-Peasants' Government of Hungary led by János Kádár. In fact this coup d'état brigade was appointed in Moscow and sent to Budapest. The first speech of the new Prime Minister, Kádár was conceived in the Kremlin, recorded to a tape recorder and was heard before Kádár and his company reached Budapest.

This is how the fate of the Hungarian revolution was sealed by the Soviets who crushed it and by the Western powers that abandoned it with perhaps a tiny bit of guilty conscience. Against the second Soviet intervention, codenamed "Operation Whirlwind" with 70 thousand technically well equipped soldiers the heroic dauntlessness didn't help much and there wasn't much chance for real armed resistance either. The other thing is that in the shadow of the threatening Soviet bayonets the Kádár power needed several long months to work out some kind of consolidation.

Still the global political significance of the failed revolution of 1956 is indisputable: after all, "this early and heroic attempt" shook the foundation of the global system of communism and almost indirectly forced out a feasible reformed version of Soviet-style socialism. Later on, added János M. Rainer, it served as some kind of pattern for the Prague Spring in 1968 and for the opposition movement, Solidarité in Poland in the 1980s. What is also important that 1956 fundamentally changed the way the world was looking at Hungary. At least 200 thousand emigrants who escaped to the west to avoid retaliation have experienced this in the host countries.

Zoom in, Blow up

The news of 1956 revolution made one hundred and fifty photojournalists to come to Hungary, among them the Swedish Anders Engman who arrived on October 29 to the battle raged Budapest and spent four extremely dense days there. During that time, on his second field trip abroad the 23 years old, cub reporter took a few hundred black and white photographs. However, his magazine SE (See) used only a few of his photographs from his source-valued collection because his editors were rather interested in the newest world sensation, the Suez Crisis that threatened the world peace.

The photographer who later gained fame and recognition with his war reports by chance took a rather anachronistic picture as a curiosity on his first or second day: a peaceful man in glasses with a hat on his head sitting on a folding chair intensely drawing in the middle of the battle debris filled street. Thanks to fortunate coincidences sixteen years later it turned out that, the man on the photograph is Tibor András painter who is the protagonist of this book as well.¹

The day the Swedish photographer arrived to Budapest the shooting had ceased somewhat in the Hungarian capital probably because the, Prime Minister Imre Nagy changed his tone the previous afternoon. In his speech in the radio, he distanced himself from those views according to which "the present massive popular movement is a counterrevolution". Though he didn't used the popular word revolution he acknowledged the events of the previous six days as "a national democratic movement". He went even further by calling his cabinet "the government of national unity and independence" from which he removed all the fulminant Stalinist members. He indicated his main objective as to end this "tragic internecine war". He announced the immediate withdrawal of the Soviet forces, the main obstacle to the ceasefire from Budapest. He said the negotiations of the complete withdrawal are on their way. Also, the State Security Authority that for years terrorized the population was abolished in other words outlawed with immediate effect. In addition, a general amnesty was announced. At the same time, the curfew imposed days earlier was officially abolished.

According to the apt observation of László Eörsi, the protesters turned into demonstrators who had enough of the Stalinist power, and the groups that were formed only a few days ago didn't settle for "empty" promises. They did not intend to put down their weapons they had acquired in battles on trust, and especially not before any Hungarian military and police units that seemed to be in quite a shattered condition. However, on October 29, those fighting an "internecine war" had indeed sat down to talk in several places including in the building of Ministry of Defense and in the Police Headquarters in Budapest. So, the streets of Budapest stayed quite, finally there was no gunfire, no roar of cannons or the rumbles of tanks.

In the morning of October 29, most inhabitants of the capital city started their day with turning the radio on and listening to the news to get some information. The first early morning news were positive and said that finally the grocery and household stores, the bakeries and tobacco shops will open and street markets might be open as well. At eight o'clock, the leading news was that "in the early morning hours more and more people started to go to work in the previously empty streets of Budapest, some on foot, and others on bicycles. Everywhere order and calmness greeted the workers."

¹ See György Sűmegi, Anders Engman's photo of the mysterious drawer. in *Fotóművészet*, 2016/3.,

At then o'clock, the Ministry of Agriculture's announcement was read in the radio. There was a lengthy talk about the efforts of how much work they had put in for the sake of the people to get the goods; fresh bread, milk, meat, lard, canned food in the stores and if there is a tie up, there will be trucks to purchase the goods from.

Many people were able to pick up Western Radio Broadcasts and some of them mostly listened to Radio Free Europe from Munich. Its latest news dealt with the Soviet delegate to the United Nations Security Council (UNSC), Soboljev who repeatedly stated that the Hungarian government asked for brotherly help to eradicate the "counterrevolutionary forces". Therefore, the Soviet presence in Hungary is legal, so the UNSC intervenes with Hungary's internal affairs by adding the situation to the agenda. As usual, Radio Free Europe created slogans for current events. On October 29, their broadcasters warned the listeners that the slogan "Cease fire!" doesn't mean to hand over the weapons. The only guarantee for order is weapon in the hands of the freedom fighters." A few hours later by indirectly declaring the Hungarian Radio broadcasts lies messages were set out on ethereal wings from Munich: "Everyone is fighting on their own way with their own means. Some of the workers fight with guns the others fight with strike."

In the morning hours more and more people dared to go out to the streets. Even the careful ones had to go out for food shopping after they heard that the stores had opened. Others wanted to see with their own eyes how true the rumors circulating about the devastation of the city were.

That Monday morning Tibor András put his camera around his neck, he might have had his folder in his hands and stepped out of the door of his József Boulevard apartment. That was the day, or was it the day before or the day after when his wife starting a fight wanted to stop him for going out to face the dangerous streets and locked the door to stop him for leaving. The painter then, jumped out of the window to the corridor on the second floor of his tenement building.

According to the family legend, the day of his escape is uncertain the same way as the day on which his photo was taken by Engman. According to the surviving drawings of Tibor András that had the exact dates on them, he made drawings on the locations of the revolution before October 29 when the Swedish photographer was on his way to Budapest. The serious "suspect" is the day of Engman's arrival and the following day.

It might have been October 29 because it was the day of peace without shootings in the inner city. Around noon on October 30 the shooting resumed. That was when the fight for the communist party building started and lasted for at least three hours on Köztársaság square. It's hard to believe that someone would be calmly sitting and working without cover amidst the shootings and the sound of machine guns, hand grenades, riffles and impacts of cannon shells the way it's shown by the already symbolic Engman photo.

Unless it was made in the early morning hours...

According to the legacy of Tibor András there were only two drawings made that day (one is entirely superficial, rather a reminder). However, five perfectly designed, detailed and dated works that recorded the view of the Kilian barrack and its surroundings were found from the following day. Therefore, the subject of the Engman photo could have been easily sitting and drawing at the intersection of Grand Boulevard and Üllői Street. Well, probably that's what happened, because based on the photos, the photographer visited this place where he took a picture of boasting protesters from Corvin Passage standing next to a captured tank and of the coffin in front of the Kilian barrack.

Theoretically, it's possible that the photo recording the drawing man was taken on October 31 or November 1 since Engman left Budapest that day.

However, there weren't any drawings by Tibor András from those days. So, I suppose the first time when Tibor András gathered his "war correspondent" equipment, his Leica camera, drawing folder and folding chair was October 29. It's true, that according to the date, he punctiliously wrote on one his ink drawings he drew two burnt out trams the day before, which was Sunday². There is only one known dated drawing or rather a sketch by him that is marked "Baross Street October 26", the number is smudged though, it could be 28 or 29.

He had two earlier made "on-site reports" that survived. At the Szabad Nép editorial building on Blaha Lujza square a huge crowd gathered together on October 23, the front facing the Grand Boulevard of the bookstore that was attached to the building was on fire even on October 24, or at least it was smoldering, but no gunfire was shot. The two paintings he made about the fiery event³ are witnessing that their creator saw and memorized the scene and the time consuming details of the works make it likely that he finished the paintings some time later.

If what we said so far is correct, then we reached the conclusion that Tibor András went out to the streets on the first days of the revolution too, but started "working" later on, when he meticulously recorded the events with pen, pencil and camera. This assumption is apparently contradicted by what the painter noted on the back of one his photos included in his 1956 photo series. "The Radio building next day" – says the penciled note⁴. Logically, the note "next day" could mean the following day after the fierce fighting for the radio, which is October 24. However, this photo couldn't have been made on October 24 because by that day the Soviet troupes have already occupied the building on Bródy Sándor Street. So, I don't think they would have tolerated a flag above the main entrance with the Kossuth coat of arm decorating it, or the lettering of Radio Free Europe not to mention people walking by with cameras. This (false) date and the other inscriptions might mean that between the times of taking the pictures and developing the two or three rolls of negatives a longer period, may be months or even a few years may have elapsed. On the back of the nearly fifty 6 × 9 photographs Tibor András didn't write any dates – with the exception of the already mentioned photos about the bullet riddled Radio building. His memory might have failed him with the following titles also: "Technical barrier in the VIII. District", "Armored vehicle hit the tree", "Wreckage on the roadside", "Side Street with a collapsed house". Many times not only the location and the exact dates are elusive but without the lost or hidden negatives the correct order cannot be reconstructed.

The Street of Budapest

The 1956 drawings, paintings and photographs of Tibor András are picturesque visions. The artist, the man recording images – though he was broadcasting reality – was mainly interested in the minuscule, characteristic details, the twisted and distanced moments of everyday life – the "people educator" and then burnt out tanks; the machine gun destroyed and collapsed buildings that became uninhabitable and in the deceased, for whom beyond prayer and a decent burial not much can be done but immortalizing them on a record. Based on his images a topographic chronicle could be compiled

² '56-drawings 29

³ color paintings 06, 07

⁴ '56-photos 01

stating where and in which direction curiosity and interest led him in the days of the revolution. It seems, when stepping out of his house, very close to Bérkocsis Street mostly he turned right towards Baross and Üllői Streets. He walked by Rákóczi Square, peeked in on Krúdy Street, went back to Ferenc Boulevard, took a good look in Baross Street, but it's perceptible that the sight of the Kilián barrack (earlier Maria Theresa barrack) at the intersection of Grand Boulevard and Üllői Street magnetized him. The major part of his photos and most of his surviving drawings were scanning this area. It is clearly known today, that the locations listed above were the most important centers of the armed resistance and from the revolution's perspective, they were the centers of the most controversial conflicts too.

Because – repeating László Eörsi's thought – on October 23 “the protesters turned into demonstrators” already acquired weapons in large quantities, first from the frightened guards of the nearby police precinct and later from different depositories. When early in the morning the Soviet armored troupes began patrolling the city they met a surprisingly austere and successful resistance.

This intersection was a very important strategic center from the perspective of who is ruling the city: it had three roads leading to the city, to the downtown area. Moreover, Corvin (officially Kisfaludy) Passage became an excellent hiding place and firing position from the perspective of partisan fighting tactics. The Soviet soldiers were easy to shoot at from the balconies and windows of the four and five storey buildings after fleeing their flaming armored vehicles that gotten immobilized by Molotov cocktails. Beside the two roads leading to their headquarters were so narrow tanks couldn't even drive in. The insurgents wanted to take over the Kilián barrack, “the neighboring fortress” built in the mid 19th century as a barrack with thick walls and several small windows. Though, colonel Pál Maléter commander received an order as the officer of the people's army to keep the area clean so first he exchanged fire with the armed Corvinists but a few days later he made their demands on his own and joined the freedom fighters. This is how he became the Minister of Defense in Imre Nagy's last government.

The main dividing line was drawn between the “Soviets” and “Hungarians fighting for their independence”. People out in the streets knew little about the subtle political games behind the scenes. (Even though, from about the third or fourth day of the revolution, more and more newspapers gave accurate coverage.) They believed what they saw. Therefore, this, a more elaborate and authentic story telling was the motivation for people who decided to start writing diaries during those days. New and new findings and pieces of puzzles emerged during the long time memory and remembrance rescuing: official and off the book notes, aide-memories, private inscriptions that found the “joyful” face of the streets, more accurately one found own voice worthy to record. For example, the great master of satire, István Örkény shared a period joke about children fighting in the Corvin Passage. According to this, a 12 or 13-year-old boy rings the bell of an apartment on the fourth floor in one the buildings in the area with a rifle in his hand, two grenades in his belt. He asks the visible worried woman who opened the door: “Excuse me, can I shoot out of the window if I wipe my feet?” Another, a similar joke about an armed tween is running panic stricken on the Boulevard, a passerby anxiously asking him: “Sonny, are the Soviets coming?” – “Not the Soviets, my mother!” – shrieks the kid and rushes ahead.

Although such and similar jokes sprang up like mushrooms pessimism pierced the heroic days of hopeful moods. “The radio plays music without a break! The roar of cannons can be heard. Cannons, tanks, airplanes, armored units, Soviet soldiers against Hungarian units, further and further ... hopelessly but still. No for amnesty,

no for mercy – they won't surrender. They rather die. They might be right. It's good for those who die" – wrote future film director László Nádasy with his scratchy writing into his notebook that radiated pessimism even through the way of his style. "How do the streets look?" – asked himself journalist Imre Tatár when he ventured out to the streets after the fights ended. His answers could be the captions for Tibor András' works: Nightmarish spectacle of wounds ... terrible wounds on the city's body, that were inflicted by the Soviet tanks. (...) This sight feeds and feeds hatred... there isn't a single house that wasn't shot at... The sidewalks can't be used for walking, mountains grew out on them by the debris of the buildings..."

13 Days in Numbers

There aren't any statistics about the degree of the damage inflicted in buildings, factories and transportation equipments in October and November of 1956. However, there are statistics which show that more than 2600 people died in the revolution during two narrow weeks in Hungary, including 2000 in Budapest. In the list of casualties – indicates János M Rainer – the rate of those who fought against the revolutionaries barely reached 10 percent. There were nearly 60 thousand Soviet soldiers participated in the two Soviet invasions. According to secret documents that are available today, during the military operations 720 Soviet soldiers lost their lives and the number of their wounded reached 2000.

The Kádár government that assumed power with Soviet help prosecuted nearly 26 thousand people who were stigmatized as counter-revolutionists, 22 000 of them were imprisoned for shorter or longer periods, while 225 people were executed – including Prime Minister Imre Nagy.

Bibliography

- Byrne, Malcolm: *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents*. A National Security Archive Electronic Briefing Book, 2002
- Congdon, Lee – Király, Béla K. – Nagy, Károly (eds.): *1956: The Hungarian Revolution and War of Independence*. Social Science Monographs, Boulder, Colorado, 2006. Distributed by Columbia University Press
- Gati, Charles: *Failed Illusions: Moscow, Washington, Budapest, and the 1956 Hungarian Revolt* (Cold War International History Project)
- Kopácsi, Sándor: *In the Name of the Working Class: The Inside Story of the Hungarian Revolution*, Grove Press, New York, 1987
- Lendvai, Paul: *One Day That Shook the Communist World: The 1956 Hungarian Uprising and Its Legacy*, 2008, Princeton University Press
- Litván, György and Rainer, János M.: *The Hungarian Revolution of 1956. Reform, Revolt and Repression 1953–1963*. London/New York: Longman, 1996.
- Matthews, John P. C.: *Explosion: The Hungarian Revolution of 1956*, 2007, Hippocrene Books
- Rainer, M. János: *Imre Nagy: The Leader and Martyr of the Hungarian Revolution of 1956*. Budapest, 2006, Atlantic Research and Publications Public Foundation
- Rainer, M. János: *Imre Nagy. A Biography*. London – New York, 2009, I. B. Tauris
- Sebestyén, Viktor: *Twelve Days: The Story of the 1956 Hungarian Revolution: The Hungarian Revolution 1956 (Elite)*, 2006, Pantheon
- Unwin, Peter: *Voice in the Wilderness. Imre Nagy and the Hungarian Revolution*. 1991, London, Macdonald

Ismeretlen történeti festő a XX. századból

András Tibor

Az 1956-os forradalomnak 1989–1990 után bővülő mennyiségben nyilvánosságra kerülő fényképei között azokat kerestem, amelyek utcán rajzoló(ka)t mutatnak. Mutattak volna, csakhogy először fotográfust találtam, akit a masinája használatában egy ismeretlen fényképező rögzített.¹ Majd Gönczi Béla grafikusművész segítségével sikerült azonosítanom egy fényképen a nagybátyját, Gebhardt Béla grafikusművészt, amint egy tank csöve alatt, a hátát megvetve egy villanyoszlopnak, hosszú kabátban rajzol.² Ő a dokumentumértékű kompozícióit a helyszíneken, in situ rajzolhatta, de legalábbis vázlatozta: Práter utca október 26., A Kilián laktanya október 27., A Nagykörút és Üllői út keresztezés október 28., Kisfaludy utca október 28., Corvin ház október 29., Práter utca és Kisfaludy utca sarok október 31., Corvin ház és Kilián laktanya november 7.³ Tovább kerestem azokat a műveket és alkotókat, akik sokszor a testi épségük kockáztatásával, rajzmappával járták a pesti utcákat, és dokumentarista rajzfelvételeket készítettek. 2006-ban láttam először Anders Engman: *Rajzoló a romos Nagykörúton* című fényképét,⁴ és attól kezdődően próbáltam azonosítani a rajzoló, meghatározni a személyét. Elfogadhatónak látszott, hogy a forradalom leverése utáni romos Józsefvárost 77 képben megörökítő Amberg Józsefet tételezze az azonosítási kísérlet. Régi fényképei segítségével igazságügyi szakértői vélemény is alátámasztani látszott ezen állítást. Megkérdeztem a fénykép készítőjét, Anders Engman svéd fotográfust is a rejtélyes rajzoló személyéről. Anders Engman azonban nem szólította meg a felvétele készítésekor a nagykörúti pusztítást rögzítő rajzoló, akiről „azt hittem, hogy svájci magazinillusztrátor”⁵ – mondta. Az elmélyülten rajzoló személy azonosításában a Magyar Nemzeti Múzeum '56-os kiállításának a megnyitóján⁶ következett döntő fordulat. A tárlaton több munkával is szereplő András Tibor festőművész fia, Ferenc, látva a nagyméretű fogadóképet, Anders Engman fényképét: nem kis izgatottsággal jelentette ki, hogy az ő édesapja az, aki rajzol a képen. Ezt követően ő és a családjának a tagjai a személy azonosságát egyértelműsítő fényképeket mutattak, továbbá ismerősként határozták meg az összecsukható vászonülőkés széket, a bal kezén viselt pecsétgyűrűt, a rajzeszközeit tartó bőrtáskát és a fekete kalapját is. Mivel Anders Engman az 1956. október 29. – november 1. közötti négy napot töltötte Budapesten, így ezen terminusra pontosítható a fénykép készülésének és András Tibor utcán rajzolásának e fényképen rögzített időpontja is. Anders Engman a korszakban csúcstechnikának számító Hasselblad kamerával (objektívje 25 cm) fényképezett Pesten.

¹ *Ismeretlen fotós a Blaha Lujza téren*. In Müller Rolf – Sümei György: *Fényképek 1956*.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Bp., 2006. 19.

² Gebhardt Béla grafikusművész rajzol a Corvin-köz környékén, 1956. október legvégén.

Sümei György: 1956 Képtárából – a forradalom képei. In Történeti Muzeológiai Szemle 7.

Szerk.: Ihász István, Pintér János. Magyar Múzeumi Történetész Társulat, Bp., 2007. 97.

³ Sümei György: *1956 Képtára (gyorsjelentés)*. L'Harmattan, Bp., 2006. 19., 71–72.

⁴ Jalsovszky Katalin: *Az 1956-os forradalom fotográfiai a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában*. In '56-os fényképek gyűjteményekben. Szerk.: Kákóczki András, Sümei György. Miskolci Galéria, 2007. 134.

⁵ Sümei György: Anders Engman fényképe a rejtélyes rajzólóról. *Fotóművészet*, 2016. 3. szám, 102–103.

⁶ *Rejt Jel Képek – a forradalom titkos művészete*. Magyar Nemzeti Múzeum, 2016. június 23. – 2016. november 13.

Ezzel meglehetősen távolságból is tudott portrét készíteni a rajzoló András Tiborról. Anders Engmannak még arra is volt figyelme, hogy megkomponálja a képet, hiszen az előtér jobb oldalán, a harcok törmelékei fölött ülő rajzoló mögött balra fönt elmosódó tank és házsor diagonálisával zárja le a kompozíciót, ezzel is feszültséget teremt a premier plánban megalkotott arckép és az elmosódó háttér között. Engman a rajzolórol, a rendíthetetlenül vázlatozórol készített portrét, s a sejtetett háttér fokozza a figurára eső hangsúlyt, a portrészerúséget. Ha tüzetesen megnézzük a fényképet, akkor András Tibor öltözetében, egész megjelenésében találhatunk bizonyos anakronisztikus, össze nem illő, az évszoknak nem megfelelő elemeket. A hűvös eleganciát kölcsönző fekete keménykalap és a szandál nehezen fér meg egymással. Vagy a hideg elleni dupla nadrág és a pulóver fölé vett, begombolt, zárt nyakú munkáskabát egyfajta szedett-vedettséget, kapkodó öltözködést sejtet. András Tibor fia, Ferenc a saját emlékeivel megerősíti ezt: „egy hangos veszekedésre emlékszem, amikor anyám bezárta az ajtót, hogy apám ne tudjon elmenni. Ő viszont erre a belső szoba körfolyosóra néző ablakán a szemem láttára kiugrott, és mappával a kezében elrohant az utcára rajzolni.”⁷ A feleség féltése nagyon is indokolt, hiszen két kisgyerek volt a családban, és még a harcok időleges csitultával sem volt veszélytelen a forradalom utcáin rajzolni. Az Anders Engman fényképén azonosított rajzoló valamennyire önkéntelenül is a Nemzeti Múzeum kiállításának a centrumába került: több, a tárlatról megjelent ismertetés, kritika megemlékezett róla.⁸ Ám még nem tudjuk, hogy valójában ki volt András Tibor, és milyen motiváció kényszerítette, milyen elkötelezettség űzte őt a forradalom nyugodt napjaiban a Nagykörúton föltáruló látvány rajzi megrögzítésére.⁹

Az András Tibor halála után szervezett kiállítása megnyitóján elhangzott: „Megdöbentő, hogy egy ilyen kvalitású festő ismeretlen, ami betudható az elmúlt negyven, ötven év, nem is érdemes kiszámolni, hány év szocializmusának.” Kéri Ádám festőművész, főiskolai tanár 2002-ben még hozzátesszi: „Két nagyon feltűnő dolog látszik: egy nagyon erős pesszimizmus és magába fordulás, s egy nagyon erős ellenállás azzal a világgal szemben, amiben ő festett.”¹⁰

András Tibor (1921–2000) festőművész szinte ismeretlen alkotó a 20. század második fele magyar képzőművészetének történetében. Nem szerepel lexikonokban, nem jelentek meg róla cikkek, tanulmányok, életrajzát csak az Art Portálon (az is kiegészítésre szorul, mert halálózása dátumát az azóta elmúlt majd' másfél évtized alatt még nem sikerült föltüntetniük) és az András család honlapján (<http://www.andrasek.hu>) lehet megtalálni. Kiállítása alig volt, művei ritkán és nagy időközökben szerepeltek gyűjteményes tárlatokon is. S ha mégis, akkor visszhangtalanok maradtak, nem érték el a szakmai, kritikai érdeklődés ingerküszöbét. Gyermekei (Judit és Ferenc) Muhari-Papp Sándor Balázs – a ma is lelkes egykori tanítvány – segítségével próbálják földolgozni, bemutatásra alkalmassá tenni a több műfajra kiterjedő, valójában sokfelé ágazó életművet. Mert a falakon festményei, rajzai, vázlatai, skiccei vannak, a mappákban életére, munkásságára vonatkozó számos, máig földolgozatlan dokumentum.

⁷ András Ferenc e-mailje a szerzőnek 2016. november 19-én.

⁸ Sashegyi Zsófia: *Veszélyes képek*. Magyar Nemzet, 2016. szeptember 18. 26., Murányi Gábor: *Beazonosítás*. HVG, 2016. október 20. 40–42., Gál Vilmos: *Kiállítási kalauz múzeumjáróknak*. Magyar Művészet, 2016/4.

51–59., György Péter: *Hatvan év után. A Nemzeti Múzeum kiállítása*. Múzeumcafé 54. 2016/4. szeptember–október, 157–175., Pataki Gábor: *Puskák és galambok. Rejt/jellképek '56 – A forradalom titkos művésze*. Új Művészet, 2016. november 4–7.

⁹ András Tibornak az 1956-os forradalomhoz kapcsolódó műveiről, kissé tágabban: a történeti festményeiről írok, ezt a föladatot vállaltam. Ebből következően az e tárgykorbe nem tartozó jelenségekre, művekre és műcsoportokra vonatkozó megjegyzéseim rövidek és informatívak.

¹⁰ Elhangzott a Duna Galériában 2002. május 23-án.

András Tibor a Máramarosszigetről származó, tehetséges műkedvelő festő édesanya, Tallián Margit (1896–1954) és az Erdélyből, Sepsiszentgyörgyről Budapestre került András Mózes (1893–1971) közös gyermeke. A Münchenben festészetet tanulni akaró édesanya terveit a trianoni határmódosítás következtében az életkörülményeiben beállt változás lehetetlenné tette, otthon, lelkes amatőrként azonban továbbra is foglalkozott képzőművészettel: rajzolt és festett.¹¹ A fia művészetek iránti érdeklődése már az I. István Gimnázium tanulójaként megmutatkozott, ugyanis munkatársa volt az *Ifjúság* című iskolai diáklapnak,¹² amelyben verse,¹³ illusztrációja (a *Hős fiúk* című saját írásához) és egy székely vicce is megjelent.¹⁴ András Tibor egyik önéletrajzában erről így fogalmazott: „Negyedik gimnazista korom óta rajz és festéssel foglalkozom, anyám hatására. Nővérem¹⁵ szintén ezen a területen haladt előre. Őutána én is a Képzőművészeti Főiskolára kerültem be. Ő Szőnyi-növendék, én Burghardt-növendék lettem.”¹⁶ András Tibor 1941-ben kezdte el a tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán „rajztanári szakos rendes hallgató”-ként, ám ezt a történelem hamar megszakította: behívták katonának. Karpaszományosként szolgált, megfordult a lengyel fronton és Ukrajnában, végül 1945-ben került haza. A következő évtől, 1946-tól folytatta a Képzőművészeti Főiskolán tanulmányait. Az Orsz. Magy. Képzőművészeti Főiskola 1947. november 12-én kiállított Látogatási-bizonyítványa¹⁷ szerint „mint II. éves rendes hallgató a festészeti szakra (leendő tanárjelölt) szabályszerűen beiratkozott, és az előadásokat szorgalmasan látogatta. Az év végi kötelező kollokviumait az alább felsorolt tárgyakból a következő eredménnyel tette le:

Meghirdetett tantárgy címe	Az előadó neve	Látogatás igazolása
Alakrajz és festés, szaktanár:	Burghardt Rezső	jeles
Művészettörténeti áttekintés II. r., szaktanár:	Dr. Ujvári Béla	kitűnő
Ornamentika I. r., szaktanár:	Domanovszky Endre	kitűnő
Perspektíva I. rész, szaktanár:	Krocsák Emil	kitűnő
Ábrázoló geometria II. r., szaktanár:	Krocsák Emil	kitűnő
Művészeti látszattan II. r., szaktanár:	Barcsay Jenő	jeles
Művészeti bonctan II. r., szaktanár:	Barcsay Jenő	jeles
Építészeti enciklopédia, szaktanár:	Gerlóczy Gedeon	jeles
Festők mintázása, szaktanár:	Ferenczy Béni	jeles
Irodalom és művelődéstörténet I. r., szaktanár:	Dr. Cs. Szabó László	kitűnő
Irodalom és művelődéstörténet II. r., szaktanár:	Dr. Cs. Szabó László	kitűnő
Estztétika I. r., szaktanár:	Dr. Takács Menyhért	jeles
Iparművészeti enciklopédia I. r., szaktanár:	Főnyi Géza	jó

¹¹ Festményei, rajzai, vázlatkönyve András Tibor hagyatékában.

¹² Főszerkesztő: Danielisz Béla, felelős szerkesztő: Szepessy Sándor, szerk.: Vízahányó F., munkatársak: Lengyel Á., Csillag I., András T.

¹³ Zúgnak a harangok / A templomba hívnek / Halottak napja van / A legnagyobb gyásznap. András Tibor: *Halottak napján*. Ifjúság, 1935. IX. 1. I. évf. 2. sz. 1.

¹⁴ Ifjúság, 1935. IX. 1. I. évf. 3. sz. Gimnazista korából két rajzát tudtam a hagyatékában azonosítani: *Lovat megfélemező ifjú*, papír, ceruza, 41,9 × 29,6 cm, jelezve jobbra lent: András Tibor III. á., *Vitorlás hajó*, papír, ceruza, 44,1 × 30,1 cm, jelezve jobbra lent: András Tibor IV. á.

¹⁵ András Gizella (1918), az ő férje, Kocsis Árpád (1914–1985) is festőművész volt.

¹⁶ Életrajzi adataim. Budapest, 1961. február 14-én. (András Tibor hagyatéka.)

¹⁷ András Tibor hagyatéka.

Az idézett bizonyítvány a kitűnő eredményein kívül még arról is tudósít, hogy „nevezett az 1947/48 tanév I. félévére mint III. éves rendes hallgató a festészeti szakra szabályszerűen beiratkozott, és az előadásokat látogatja”. A tanintézmény *Anyakönyvi lapja* alapján a fölvetett előadások, gyakorlatok és a megszerzett jegyei az 1947/48-as tanév első félévében:

Meghirdetett tantárgy címe	Az előadó neve	Heti óraszám	Látogatás igazolása
Ábrázoló geometria	Krocsák Emil	2	Krocsák - kitűnő
Vízfestés I.	Elekfy Jenő	2	Elekfy - jeles
Perspektíva II.	Krocsák Emil	2	Krocsák - kitűnő
Esztétika III.	dr. Takács Menyhért	1	Takács - kitűnő
Ornamentika II.	Domanovszky E.	2	Domanovszky - jeles
Bölcselet I.	dr. Takács Menyhért	2	Takács - jó
Lélektan	dr. Takács Menyhért	2	Takács - jó
Festők mintázása III.	Ferenczy Béni	2	Pátzay ¹⁸ - jeles
Iparművészeti Encikl. II.	Főnyi Géza	2	Főnyi - jeles
Építészeti encikl. II.	Gerlóczy Gedeon	2	Gerlóczy - kitűnő
Alakrajz	Bernáth Aurél	20	Bernáth - jeles
Művészettört. átteki. III.	Ujváry Béla	2	Ujvári - kitűnő
Bevezetés a geometriába	Krocsák Emil	2	Krocsák - kitűnő
A falfestés technikája	dr. Dénes Jenő	Törölve	

Érdemjegyei szerint kiváló tanuló, ám IV. éves hallgatóként történt valami nehezen meghatározható esemény vele kapcsolatban, amelynek következtében abba kellett hagynia a tanulmányait. A főigazgató, Bortnyik Sándor vezette főigazgatói tanácsülésen, 1949. október 10-én tárgyalták a pártbizottság javaslatát a „Főiskolára nem való hallgatókra vonatkozóan”.¹⁹ Majd ezt követően születhetett meg az a *Hozzávetőleges kimutatás* címet, a *Magyar Képzőművészeti Főiskoláról eltanácsolt vagy fegyelmi úton kizárt hallgatókról* alcímet viselő, aláírás és dátum nélküli összesítés, amelyen a „szakmai elégtelenség” vagy a „fegyelmi úton kizárva” megjelölés szerepel minden további részletezés nélkül. Az 1948/49-es tanévben 21 hallgatót – köztük „András Tibor IV. é. (Rozsnyai)” – érintett ezen intézkedés.²⁰

András Tibor gyermekei szerint: politikai okokból zárták ki. Hihető ez az általánosítás mögé bújtatott ok, de valójában mi lehetett az? András Tibor unitárius hitű, vallásos ember volt, a Mindszenty-per idején elég egy elejtett mondat vagy a keményedő szocreál elvárásoknak akár burkolt bírálata ahhoz, hogy persona non gratának minősítsék az országot egyetlen képzőművészeti főiskoláján. Vagy az, hogy karpaszományosként Horthy hadseregében szolgált. Mert az osztályzatai megvédhették attól, hogy a „szakmai elégtelenség” bélyege órá is vonatkozzon. A „fegyelmi úton kizárva” pedig magába foglalhatja azt az ismeretlen politikai okot, amely benne volt a kor levegőjében. Mindennek következményeként kikerült a főiskoláról. A sejtéseket és föltételezéseket megerősíti az 1961. február 14-én fogalmazott legrészletesebb önéletrajzában:²¹ „Az akadémiai ifjúsági egyesület felszámolásakor reakciós hatás alá kerültem.

¹⁸ Ferenczy Béni 1946–1948-ban tanulmányúton volt Svájcban és Olaszországban, ez idő alatt Pátzay helyettesítette. Őt 1949. november 7-én távollították el a Képzőművészeti Főiskoláról.

¹⁹ Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára, Jzk. 1949. október 10. 1/a/44. kötet 4.

²⁰ Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára 12/a 1. doboz, Hallgatói névsorok 1945–1957.

Ugyanezen a listán szerepel az 1953–1955 között kizárt 32 hallgató neve is.

²¹ Életrajzi adataim. Kelt Budapesten, 1961. február 14-én. (András Tibor hagyatéka.)

A Mindszenty primás ügye idején hangot mertem hallatni a szabad vallásgyakorlás elve mellett. Ennek megbélyegző ítélete (rá nézve) a klerikális fasiszta lett. Az itt kialakult viták és nézetek háborús vonatkozású érdemeimet, mint mondták, a Rajztanárvizsgáló bizottság előtt még rontották, mert (az) elsők között kellett volna utat mutatnom a hallgatók társadalmá előtt. Így röviden kiakolbóltottak 1949-ben több más növendékkel egyetemben. A jóindulatú személyes meggyőzéssel itt soha nem találkoztam. Az akkori hangadók közül ügyem ismerői a humanitás helyett a megfélemlítés és diktátum módján tették lehetetlenné a helyzetemet.” Rövidebb önéletrajzaiban²² az eltávolítása okait egyáltalán nem említi, csupán ezt rögzíti: „Az Akadémiára igen szerény viszonyok között jártam. Civil ruhám nem volt. Pechemre megmaradt az extra zubbonyom, nadrágom. (...) Az Akadémia ruha- és menzasegélyt biztosított a részemre. Apám súlyos betegsége miatt az ötödik évet nem fejezhettem be.”²³ A főiskoláról a Rákosi-korszak elején, a fordulat évében eltávolított 21 hallgató egyike volt András Tibor. Neki és társai zömének ez egész életére szóló traumát, nehezen földolgozható egzisztenciális visszaesést, az újbóli nekirugaszkodás szükségességét jelentette. Ahogy a háborúból való hazatérése után segéd munkás lett („másfél évig mint segéd munkás éltem”²⁴), most ismét megélhetést biztosító munkát kellett találnia: „Kikerülvén az Akadémiáról iparművészeti munkásságot kezdtem. Lámpaernyőket, majd később selyemkendő festést végeztem. 1950-ben a Textilfeldolgozó Háziiipari Szövetkezetben mint textilfestő iparművész működtem. 1951-ben bedolgozó textiltervezőnek választottak meg negyedmagammal. 1954-től a Művészeti Alap dolgozójaként folytattam.”²⁵ Fizikai munkát is végzett, hogy el tudja tartani a családját. Márványlépcsőket is szét kellett törnie, mert betonlépcső kellett a korszaknak. „A márványlépcsős idők elmúltak” – mondta keserű tanulságul egyik tanítványának. Majd rajztanár Csepelen (1956–1962), közben gimnáziumi tanári oklevelet szerez (1958),²⁶ azután a Mester Utcai Általános Iskolában (1965–1985) dolgozik. Közben pedig néhány évig háttérrel rajzol a Pannónia Rajzfilmstúdióban (1962–1965). Mária előttünk egy Réti István festőművész, főiskolai tanárnak a saját sorsa hitelesítésével is meghatározott alkotótípusa: „az a rajztanár, akiből a négy (főiskolai) évnek nem sikerült egészen kiszáritani a kedvet, a tehetséget, és a tanítás mellett a festészetnek is próbál élni, az a megoszlott hivatás áldozata lesz”.²⁷ Réti azt is joggal szögezi le, hogy „művésznak kell lennie a rajztanárnak”, akinek a „szociális és pedagógiai, művészet nevelési kérdés egyesített megoldását kell megkísérelni”.

András Tibor ilyen rajztanár lehetett. Leghűségesebb tanítványa, Muhari-Papp Sándor Balázs emlékezete őrizte meg azt, hogy a tanítványainak soha nem írta elő, mit rajzoljanak, fessenek. Mindig önállóságra, szabad választásra ösztönözte őket („azt fessd, rajzold, amit szeretnél”), talán azért is, mert voltak olyan idők, amikor neki

²² Az 1956. november 11-én, az 1975. október 4-én és az 1979. február 4-én keltezetekben. (András Tibor hagyatéka.)

²³ András Tibor 1945 után keletkezett önéletrajzaiban igyekezett a kor elvárásainak, politikai igényeinek megfelelően fogalmazni, a kortársai többségéhez hasonlóan. Így fordulhat elő, hogy esetenként egyes tényeket nem említ. Itt az édesapja betegségére hivatkozással takarja el a Képzőművészeti Főiskoláról történt eltávolításának valós tényeit.

²⁴ Életrajz. Bp. 1979. február 3. (András Tibor hagyatéka.)

²⁵ Életrajzi adataim. Budapest 1961. február 14-én. (András Tibor hagyatéka.)

²⁶ „András Tibor (...) Magyar Képzőművészeti Főiskola rendkívüli rajztanárképző tanfolyamán (...) államvizsgáját elégséges 2 eredménnyel tette le. Az Állami Vizsgáztató Bizottságnak 1958 évi június hó 28-i határozata alapján nevezett okleveles középiskolai rajztanárnak nyilváníttuk.” Oklevélszám: 5701/007. További levelek és főiskolai dokumentumok András Tibor hagyatékában.

²⁷ Babits Mihály: *A képzőművészeti nevelés. Réti István cikkéhez*. In Babits Mihály: *Cikkek, interjúk*. Az 54. sz. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet, Zrínyi Nyomda, Bp., 1984. 9–10.

előírták, hogy mit csináljon.²⁸ Ez egyrészt jogos, hiszen a főiskolai stúdiumokban sok a kötelező elvárás, ám itt nyilvánvalóan az 1950-es évek szocreál kánonja ellen tiltakozott a tanítványainak szabadságot biztosító tanítási gyakorlatával. A volt Bizottság együttes énekes-szaxofonosa, Wahorn András festőművész 11 évesen találkozott először a rajztanárával, akire így emlékezett: „Amikor megláttam, hogyan rajzol, attól kezdve én már nem orvos, rendőr vagy tűzoltó akartam lenni, hanem a világ legnagyobb rajzművésze. András Tibor rajztudása megfoghatatlan, a vékony és érzékeny vonalai megérintik az embert.”²⁹

A családi legendárium őrizte meg azon elementáris vágyát kifejező kijelentését, hogy ő valójában „történelmi képfestő, csataképfestő” szeretett volna lenni. Ebben szüleinek erdélyi és máramarosi gyökerei, nagyfokú magyar történelmi tudatossága eleven és ható példák lehettek, továbbá az is, hogy édesanyja sikeresen lemásolta Benczúr Gyula: *Rákóczi elfogatása a nagysárosi várban* (1869) című festményét. A benne kialakult történelmi érdeklődéshez (ezt nagyban segítették Takács Sándor művei) később a történelem tárgyi emlékeinek (sisakok, kardok stb.) a gyűjtése is társult. Különös paradoxon, hogy a történelmikép-festő életét – ahogyan Ferenc fia fogalmazta: „több-ször kikököcsölte a történelem”. A 20. században ilyen volt a történelmikép-festésre elszánt művész pályája, ahogy már jeleztük: a főiskolai tanulmányait kénytelen volt megszakítani, mivel 1942-ben behívták katonának. Karpaszományos Őrvezetőként az 1. honvéd felderítő zászlóalj egyesített távbeszélő századában³⁰ teljesített szolgálatot. A családja tulajdonában megmaradt, a fronton készült néhány fénykép mellett maga rajzolta tábori levelezőlapok is találhatóak. Egyiken ülő, az álom és ébrenlét határán megjelenített katona. A *Karácsonyest a vártán* tusrajzán³¹ dicsfényvel övezett, sisakos, fegyveres katona örökdik két, elmélyülten játszó kisgyerek fölött, a háborús karácsony megjelenítéseként.

A testvérének 1943. december 11-én küldött tábori levelezőlapján két, fenyők közül támadásra induló katona. A kompozícióra följegyezte az akkor nyilvánvalóan őt is éltető latin bölcséletet: Dum spiro spero (míg élek, remélek). Kezére fejét lehajtó katona és négy elesett, fekvő katona a következő kompozíciói alakjai. Azután asztalra borulva és ülve alvó katonát is rögzített rajzban. Fönmaradt *Háborús vázlatfüzete* is. A borítójára neveket jegyzett, ők valószínűleg a vele szolgáló személyek (vagy azok egy része) lehettek.³² Egyik lapján lehetetlenomszerű vonalakkal kidolgozott, érzékenyen alakított szakállas-bajuszos profil és szembenézeti férfiarcok. *Az ellenség közelében* című tusrajzán³³ rohamsisakos, feszülten előrefigyelő fegyveres katona szögessdrót mögött. *Dr. Sebestyén István* portrérajzán derékszögben elfordítva két ülő, felderítő katona adó-vevő készüléket kezel. *Faház* című tusrajzán a front egy számára emlékezetes helyszínét rögzítette. *Fegyvertisztítás közben* – ülő, sisakos katona tisztítja a fegyverét, vele szemben aggódó, fáradt-alvó férfi profilképe.³⁴ A *Töviskoronás Krisztus*

²⁸ Volt tanítványa, Muhari-Papp Sándor Balázs festőművész emlékezete őrizte meg a mesterétől hallott esetet: „Rákosi Mátyást kellett festeni selyemre, ház nagyságú, amit aztán helikopter vitt a város fölé. A Rákosi-festésből maradt festéket azután az Iparművészeti Főiskolának adta. Az iskolai ünnepségekre is kellett dekorációt csinálnia, pl. Marxot, Lenint.” A volt tanítvány visszaemlékezését lásd e kiadványban.

²⁹ Idézi P. Szabó Dénes: *Képre vitt forradalom*. Népszava, 2016. március 22. Lásd még e kötetben a Wahorn Andrásal készített interjút.

³⁰ Századparancsnoka Roith György főhadnagy. András Tibor egyik világháborúban készült fotográfiája hátoldalára jegyezte föl a beosztását.

³¹ Jelezve jobbra lent: 1943. XII.

³² András Tibor, Adorján György (...), Sidnár Gyula (...) Juhász Ferenc (...), Szépfy Károly (...), Kállai István, Csepgi (?) László

³³ Jelezve jobbra lent: András Tibor kp. 13/144 1944. II. 20.

³⁴ Jelezve jobbra lent: Bodnár István 1943. XI. 20. Első megfigyelés „Frontra induló honvéd”. Jelen voltak mint tanúk: Adorján György, Juhász Ferenc, Seres István honv.

expresszív rajza a háborúban szenvedő embert példázza, Mathias Grünewaldra utaló megjegyzéssel. *Mozgásképtelen* öreg ember című kompozíciója egy, a lábán megsérült, mozgásképtelen, szakállas katonáról fölvevő drámai állapotrajz-tanulmány.³⁵ *A Sebesült ellátás* mozgalmas jelenet két szanitéc munkájáról. A lapon még egy sisakos katonarc szemből, és egy kéz rajza is látható. A katonai vázlatkönyvében szerepel még egy *Páncéltörővel* megjelenített harcos és egy *Olvasó katona* portréja. Kajcsa Zoltán karp. honvéd arcmásával fáradtságot és megtörtséget rögzített.³⁶ *A Szabó Vilmos haditudósító* (1943) szűkszavúan, kevés eszközzel megfogalmazott bajuszos, magas homlokú férfi ¾-es profil-portréja. A barna főlőskabát a nyaki részét zöld parolival jelzésszerűen, vázlatosan ábrázolta. Az arcot fedőfehérrel kiemeli, még szuggesztívebbé alakítva a fontos ember jellemrajzát.

András Tibor egyik, édesapjának írott tábori levelezőlapján az őrszobát, az őrségváltások közti hangulatot, történeteket rögzíti: „Bejött a leváltás. Bizony topognak, fázik a lábuk. Száll a cigarettafüst, egyesek kenyeret majszolnak. Közben lerajzoltam két alvó honvédet. Mellékelten küldöm. Rólam beszélnek, mert sokat írok. (...) Befejezem soraimat, kihasználom a következő fölvezetésre az időt, és rajzolok.” Érdeemes ideidézni a frontszolgálatáról, annak is a haditudósítói részéről az önéletrajzában följegyzeteket: „A felderítő zászlóaljtól 1943 nyarán elhelyeztek a Honvéd Haditudósító Osztályhoz. Beosztásom a haditudósító festők közé történt. Innen vezényeltek ki a keleti frontra. (...) Velem együtt, egy alakulatnál szolgált Szabó Iván szobrász tanár, Búza Barna szobrász, Ballagó Imre festő, Mátyás Ferenc költő, Nagyrévi György hírlapíró.”³⁷ András Tibor dolgozott a M. Kir. 2. Honvéd Haditudósító század kiadásában megjelent *Tábori Ujságnak* is. Megjelent rajzai (valószínűleg a teljesség igénye nélkül): *Przemysl Ó-vár, Przemysl, Sledska-erőd és Przemysl, hősi temető*.³⁸ Rajzai Medve József *Przemysli emlék* című írását illusztrálják. Medve az első világháborúban elesett magyar hősök sírjait kereste. „A magyarok hamvait egy közös sírba tették, és most ez a három keresztel megjelölt, három négyzetméternyi halom rejti mindazt, ami nekünk (...) a legszentebb. Hadtörténelmünk egyik legnagyobb és leghősibb fegyverténye.” András Tibor rajzán a magyarok három keresztel megjelölt, a dombalji temetőbejárat mögötti sírját ábrázolta.³⁹ (Az ott elesett magyar hősök ihlették Gyóni Géza *Csak egy éjszakára...* című, legismertebb, első világháborús versét.) András Tibor az utóbb emlegetett, a *Tábori*

³⁵ Jelezve jobbra lent: Gyemian Melnik 83 éves, nem tud járni.

³⁶ Jelezve jobbra lent: Kajcsa Zoltán karp. honv. 1941. Albert lakt.

³⁷ „1942. október 5-én bevonultam. Beosztásom az I. honv. Felderítő zlj. egyesített távbeszélő századához történt. Téli, az újonkéntelés végére megkaptam a karpaszomány viselésére az engedélyt. Innen Ungvárra kerültem tiszti iskolába. Ez életrajzon belül nem célozom színesíteni a történeteket. A határos tendenciákat kerülöm. Mégis röviden megemlítem ennek tényét, lefolyását. Mint legjobb morzistát egy órán az iskolaparancsnok őrnagy rajzoláson ért tetten. Büntetésből 2 km selejt kábelt kellett kiépítenem az orosz gimnáziumtól a temetőig – 28 fokos hidegben. Mindezt ellenőrzött legrövidebb idő alatt kellett elvégezniem. Fagyos kezeimen a lyukas marhabőr kesztyűbe állandóan beleakadta drótszigetelésből kiálló 7 db ólomzárlacska – le kellett vennem. A munka elvégzése, a hidegben a csupaszból futó drótszálok súlyos ólommérgezés eredményeztek. Embertelen kínokat álltam. A katonaoorvosnak nem lévén fagyasztó, érzéstelenítő szerez, ezek hiányában operálta le a körmeimet. Várni ezzel nem lehetett, mert a kezeim elvesztésével járhatott volna a késedelem. Emiatt, Reuter Pál őrgy-nak tett bejelentésem miatt küldtek vissza az alakulatomhoz. (...) Innen vezényeltek ki a keleti frontra. Simonka György szkv.-től kellett leváltanom. Télire érkeztem Krzemienietzbe. Innen, mivel időközben kidobtak a haditudósító festők sorából, áthelyeztek a III. szd-hoz írónak. Ennek parancsnoka Bárdossy Pál volt. Áthelyezésem oka az volt, hogy nem szolgáltam kellő módon a propaganda kívánalmaknak. Bárdossy után Merényi Elemér főhadnagy mellett dolgoztam a nyilasok uralomra jutása alatt. Rendfokozatom karp. őrzető volt a háború végéig. A budapesti nyilas idők alatt sokan szöktek meg általam kiállított papírokkal.” Életrajzi adataim. Budapest 1961. február 14-én. (András Tibor hagyatéka.)

³⁸ *Tábori Ujság*, 1944. március 24. V. évf. 18. sz.

³⁹ Medve József: *A limanovai hősök* című írásához jelent meg András Tibor: *A limanovai Muhr Othmár-mauzóleumról* készített rajza. *Tábori Ujság*, 1944. április 20. V. évf. 22. sz. 5. *Otmar Muhr emlék, Limanova* címen meg is festette: papír, akvarell, 42 × 59,5 cm, jelezve jobbra lent: Ohmar Mur emlék Limanova András Tibor.

Ujságban megjelent rajzai valódi haditudósítói munkák. Igaz ugyan, hogy a *Haditudósító kiállítás*⁴⁰ nem vehetett részt, de ez valójában nem is volt lehetséges a számára, mivel annak megrendezése idején még a fronton teljesített szolgálatot. A haditudósítók egy rajzoló csoportjának a tagjairól (Ballagó Imre, Benyovszky István, Megyeri Barnabás, Pándy Lajos, Polony Elemér, Szalay Lajos⁴¹) informál Polony Elemér harctéri *Naplója* (1942. június 10. – szeptember 12.) és az említettek rajzai, festményei, szoborművei. Ám a második világháború utáni évtizedben, a Rákosi-korszakban nem lehetett emlegetni ilyen háborús műveket. Ezeket tiltották, indexre tették, zárolt, nem olvasható és nem kutatható anyagként kezelték, például az András Tibor műveihez hasonló szellemiségben fogant Ballagó Imre *Magyar honvéd a keleti arcvonáról* címen kiadott rajzkönyvét⁴² is. András Tiborban a harctéri rajzoló tevékenysége erősítette történeti festészeti céljait még akkor is, ha az 1946-ban újrakezdett főiskolai tanulmányai idején Bernáth Aurél a történeti festészetet korszerűtlennek minősítette, és próbálta lebeszélni róla. Ám csupán életének újabb jelentős fordulata (eltávolították a főiskoláról) időszakában kezdhett hozzá eredeti célja megvalósításához. Történeti festményei közül az egyik fő műve, a *Hunyadi dereglyéseinek harca Nándorfehérvár alatt* (1953) című olajfestménye⁴³ szerepelt a Magyar Nemzeti Múzeum *Hunyadi János Emlékkiállítás 1456–1956* című tárlatában 1956. augusztus 11-étől november 5-éig, majd az 1957. március 15-étől újranyitott Hunyadi-tárlaton.⁴⁴ A felülnézetes, panorámikus kompozíció előtere bal felé hajló földnyelven katonák, lovasok csoportjai, a Duna vizén dereglyék, a kép felső harmadában a város jelzesszerű elmosódottsággal van megjelenítve.

András Tibor a családjával a Nagykörúton lakott, mondhatjuk úgy is, hogy az 1956-os forradalom egyik centrumában. Fia, András Ferenc így elevenítette föl az akkori családi emlékeit: „’56-ban, amikor a József körúton egy délelőtt eldördült az első tankágyúlövés, a társbélró szomszédunk, a női szabó és amatőr festő Langer Rudolf átrohant apámhoz. Mindketten háborút megjártak lévén gyorsan cselekedtek. Lekapták a körútra néző ablakokat, a szoba közepére mindenféle faparavánokat tettek, a belővések erejét valamelyest csökkentendő. (A harcok után csak a mi ablakaink voltak épek.) Én átmentem a szomszédba, és Olga nénival – Langer Rudolf feleségével – kinéztünk az ablakon, és láttunk velünk szemben a körút másik oldalán egy kenyeret cipelő vérző embert, amint próbál a fal mellett továbbosonni. Kiabáltunk neki, hogy menjen be a kapu alá. Később anyámmal együtt átköltöztünk a belső szobába, melynek ablakai a körfolyosóra néztek. Ez valamivel biztonságosabb volt, bár az egyik detonáció így is olyan erős volt, hogy ennek a belső szobának a becsukott ajtaját megrepesztette. Sok évig emlékeztetett ez a repedés engem ’56-ra. (...) Később a család a légópincébe költözött, ott volt az egész ház, mindenki a saját részében.”⁴⁵

András Tibor Leica fényképezőgéppel járta a környéket, „a gépet a nyakába akasztotta, és a kabátját kinyitva készítette a képeket. A blendére felülről rá lehetett nézni. Így apám nem keltett feltűnést” – mondta Murányi Judit, a festő leánya.⁴⁶

⁴⁰ *Haditudósító kiállítás a Pesti Vigadóban 1943. május 2–12-ig*. Képek és szobrok jegyzéke. Ifj. Kellner Ernő könyvnyomdája, Bp., 1943.

⁴¹ Sümegi György: *Szalay Lajos háborúja. A fegyverek közt (sem) hallgatnak a műzsák*. In A Herman Ottó Múzeum Évkönyve L. Miskolc, 2011. 457–465.

⁴² 26 rajzot közlő kötet: Ballagó Imre: *Magyar honvéd a keleti arcvonáról*. Bev.: Ambrus József. Nemzetőr, Bp., 1943.

⁴³ Vázon, olaj, 108 × 126 cm, jelezve balra lent: András Tibor 1953. VII. 30.

⁴⁴ László Gyula régész, a kiállítás rendezőjének levelei András Tibornak: Bp., 1956. július 30-án és 1957. január 23-án. (András Tibor hagyatéka.)

⁴⁵ András Ferenc e-mailje a szerzőhöz, 2016. november 29.

⁴⁶ P. Szabó Dénes: *Képre vitt forradalom*. Népszava, 2016. március 20.

Óvatos volt, körültekintően igyekezett használni a kamerát, nem akart az elkészítendő felvételeivel senkinek sem kellemetlenséget okozni. Hogy hány felvétele született 1956 október–novemberében a pesti utcán, azt pontosan nem tudjuk, csak annyi bizonyos, hogy 49 db 6 × 9-es vintázs maradt meg. A negatívok sorsáról (hol vannak, mikor s hol történt az előhívásuk stb.) sincsenek megbízható adatok, mert András Tibor ezeket eltette, rejtkehelyen tárolta, nem akarta, hogy bármely családtagja miattuk kellemetlen helyzetbe kerüljön.⁴⁷ E magatartás teljesen általános és családvédő volt a kádári megtorlások időszakában. Nem beszéltek az ilyen féltve őrzött dokumentumokról. Csak abban a szilárd reményben őrizték, hogy majd egyszer elővehetők, fontos tanúk lehetnek még. A fölvételek hátoldalára ceruzával följegyezte, hogy hol készültek, mit ábrázolnak, azonban a készítésük napját sajnos már nem rögzítette. Ám az egymásutániségük sorrendje mintha az időrendjüket is megadná, mert az elsők a lakása környékén, majd a Széna és Moszkva téren, illetve a Móricz Zsigmond körtéren készültek, és a romeltakarítás is a kamerája elé került. Az 1957. januáriakat a lakásától legtávolabb exponálta, ezek ugyanis Csepelen, a Kvassay zsilipnél készültek, abban az időben, amikor már megszűnt a kijárási tilalom, és András Csepelre járt dolgozni. Fényképkollekciója az amatőr fényképészek hasonló munkái sorába rendeződik, rokonai lehetnek Jajesnica Róbert⁴⁸ vagy Kinczler Gyula, Fettich László, Papp Zsolt,⁴⁹ dr. Pap István⁵⁰ felvételei.

András Tibor fényképei között nincsenek szenzációs fölvételek, valami sajátos átlagot őriznek azokból a napokból, amikor már a rombolás, a pusztítás nyomai tűntek elő legerőteljesebben. '56-os fényképegyüttese vizuális napló arról, hogy hol járt a városban, és mit tudott lefényképezni, hová tudott eljutni. A nézőpontja – ahogyan a lánya is említette – óvatosan távolságtartó, nem ment közel az emberekhez, portrét nem is próbált készíteni. Csoportokat, a tömeg mozgását rögzítette inkább. Elsősorban a lakása (József körút) környékét járta, és mint kiszolgált katonának a tankok, a harckocsik, a lövegek s azok állapotváltozása kötötte le a figyelmét (2. *Üllői úti tank*, 4. *Kilótt tankon a járókelők a halottakat nézik*, 10. *Fának rohant a gyorskocsi*, 11. *Útszéli roncsok*, 12. *Teherautó a Körúton*, 13. *Felkelő őrszem a Körúton*, 14. *Műszaki zár a VIII. kerületben*, 30. *A Körtért védő felrobbantott felkelőlöveg*, 37. *Baross utcában tüzelő orosz löveg*).⁵¹ A harcok alatt megsemmisített járműveket és a védekezésre, ellenállásra kész felkelők löszereit is fényképezte (6a. *Kilián előtt*, 17. *Valaha aknavető volt*, 16. *A felkelők által elkészített muníció a Körúton*). A lakásától egyre nagyobb távolságokra merészkedik, és a sérült házakat, romhalmos utcákat, a város sebeit dokumentálja (5. *Kilátás a Krúdy utcából a laktanya felé*, 6b. *Corvin közti csendélet*, 7. *Felkelők hadiszállása*, 9. *Ferencváros*, 18. *A Ferenc körüti fák*, 20. *Sarokház a Körúton*, 22., 24. *Körüti házak* [2., 4.], 25. *Lenin körüti házak* [5.], 26. *Széna tér*, 27. *Foszforos lövés a Körtéren*, 33. *Mellékutca leomlott házzal*, 35. *Baross utcai ház, zongora lóg a levegőben*, 41. *Műszaki zár a Múzeum mögött*). Fényképsorozatában legnagyobb

⁴⁷ András Tibor életében egyetlen, az 1956-os forradalommal kapcsolatos munkája sem jelent meg. Őt '56-os rajzát 1989-ben publikálták a Magyar Nemzetben (lásd: az 52., 55., 56., és 59. jegyzeteket, valamint a kötetben szereplő bibliográfiát). E munkái először, a maguk teljességében csak 2016-os kiállításain szerepeltek: Egy képzőművész haditudósító képei, 2016. március 20. – május 14., Szent István-bazilika Lovagterme, Budapest; '56 Rejt Jel Képek. A forradalom titkos művészete, 2016. június 23. – november 13.; Haditudósítás 1956 (az 1956-os forradalom rajzai), 2016. november 24. – 2017. január 7., Rákospalota, Pestújhely és Újpalota helytörténeti Gyűjteménye ADELIN Galériája.

⁴⁸ Jajesnica Róbert: *A meggyalázott város*. Napkút Kiadó, Bp., 2006.

⁴⁹ *Naplók, interjúk '56-ról*. Szerk.: Sümegi György. Enciklopédia Kiadó, Bp., 2006. 149–154., 161–164., 191–194.

⁵⁰ *1956 – Ferencváros és a szabadságharc*. In Ferencváros kétszáz éve. Szerk.: Götz Eszter, Orbán György. Ráday Könyvesház, Bp., 2010. 244–252.

⁵¹ A fényképek címét András Tibor címadása szerint adom meg.

számúak azon felvételei, amelyeken sétáló, a harcok után a város állapotát szemlélő, beszélgető emberek csoportjai és az utcák, terek, sérült villamosok, leomlott házoldalak, könyvégetés és a fölszedett utcakövek kerülnek a felvételekre (3., 8. *A Kilián laktanya*, 10b. *Felkelők munkás-teherautón golyószóróval*, 15. *Telitalálatos villamos a Rákóczi téren*, 21., 23. *Körúti házak* [1., 3.], 28. *A Móricz Zsigmond körtéri műszaki zár*, 31. *Rákóczi tér, kilőtt villamos*, 32. *Mellékutca*, 34. *Rákóczi tér*, 36. *Baross utca*, 38. *Leomlott ház, amely a Baross utcát elzárta*, 42. *Tankok a Körúton*, 43. *Ég a könyv, a melós brosúrát olvas*). A sorozatnak időrendben is záró darabjai a Boráros téren, Csepelen készültek, és a decemberben elkezdett romeltakarítást is bemutatják (44., 45. *Boráros tér rohamkocsival*, 48., 49. *Orosz páncélos a Kvassay zsillipnél Csepelen*, 47. *Dömper viszi a Kilián romjait*). Egyik felvételén az átnevezett utca rozoga drótkerítésre erősített ideiglenes fölliratát is rögzítette: „Felkelők útja” (42. *Népköztársaság – Andrassy út*). Három fölvételén látunk Kossuth-címert (1. *Rádió*, 10. *Teherautó*, 30. *Löveg*). A Nagykörúton, a szétrombolt lövegtorlaszok mellett rögzített legközelebről két személyt: nemzetőrkaraszalagos, puszkás felkelőt (13. *Felkelő őrszem a Körúton*), és egy hosszú fekete kabátos, kalapos, fehér sálas, a kamerával szembenéző elegáns urat (talán ismerőse volt), vizuálisan a pusztítás ellenpontjaként megjelenítve (11. *Útszéli roncsok*).

András Tibor néhány rajza és a fényképei között szoros összefüggést látunk, amennyiben a fénykép fölhasználásával jött létre a rajz. Közeli kompozíciós rokonságot mutat a *Harckocsin*⁵² című rajz a 4. fényképpel (*Kilőtt tankon a járőkelők a halottakat nézik*). Két rajza fényképeinek szó, illetve kép szerinti áttétele: a *Tank előtt* rajz a 30. *A Körtért védő felrobbantott felkelőlöveg, a Teherautó golyószóróval*⁵³ pedig a 10b. *Felkelők munkás-teherautón golyószóróval* alapján készült. Tankokat, sérült, fölborult villamosokat és autókat, utcarészleteket is rögzített (828-as *harckocsi*,⁵⁴ *Villamos 1.*,⁵⁵ *Autó*,⁵⁶ *Sérült teherautó*,⁵⁷ *Az Üllői út – Ferenc körút tája*,⁵⁸ *Utcakép 1956, Mária Terézia laktanya*.⁵⁹ A Mária Terézia (= Kilián) laktanya belőtt sarkát (7.), egy föltehetően külföldi személyautó igazoltatását (*Igazoltatás*)⁶⁰ és a Körúton tüzet nyitó tankokat (*Népevelés – a Körúton*)⁶¹ is rajzban rögzítette. A Baross utcában harcolók csoportját (*Baross utca október 26-án*)⁶² és két bizonytalan mozgású, talán egymást is védő, biztosító felkelőt rajzolt meg, ez utóbbit 1956. november végén (*Két felkelő*).⁶³ Az elesettekre utalnak a fiatal gyászolókat, imádkozó gyerekeket megjelenítő rajzai (*Imádkozó fiú*,⁶⁴ *Imádkozó kislányok*,⁶⁵ *Imádkozó kislány*⁶⁶). A gyászolók fölé

⁵² Papír, tus, 190 × 285 mm, jelezve nincs. Megjelent: *Magyar Nemzet*, 1989. október 26.

⁵³ Papír, ceruza, 105 × 140 mm, jelezve nincs.

⁵⁴ Papír, lavírozott tus, 245 × 350 mm, jelezve nincs.

⁵⁵ Papír, tus, 190 × 295 mm, jelezve jobbra lent: 1956. október 28.

Megjelent: *Magyar Nemzet*, 1989. október 28.

⁵⁶ Papír, ceruza, 100 × 160 mm, jelezve nincs. Megjelent: *Magyar Nemzet*, 1989. november 1.

⁵⁷ Papír, tus, 95 × 160 mm, jelezve balra lent: 1956. okt. 29.

⁵⁸ Papír, tus, 225 × 315 mm, jelezve jobbra lent. Az Üllői út – Ferenc körút tája 1956. okt. 29.

⁵⁹ Papír, tus, 290 × 200 mm, jelezve balra lent: Mária Terézia lakt. 1956. okt. 30.

Megjelent: *Magyar Nemzet*, 1989. október 31.

⁶⁰ Papír, ceruza, 90 × 155 mm, jelezve balra lent: Igazoltatás.

⁶¹ Papír, lavírozott tus, 100 × 145 mm, jelezve balra lent: – Népevelés – a Körúton...

⁶² Papír, ceruza, 90 × 155 mm, jelezve lent középen: A Baross utca október 26-án.

⁶³ Papír, ceruza, 185 × 250 mm, jelezve balra lent: 1956. november végén András Tibor.

⁶⁴ Papír, tus, 23,5 × 34,3 cm, jelezve nincs.

⁶⁵ Papír, tus, ceruza, 23,5 × 34,3 cm, jelezve nincs.

⁶⁶ Papír, ceruza, 34,3 × 23,5 cm jelezve nincs.

magasodó tank című rajza szimbolikus értelmű: az áldozatokon kívül a gyászolókat is eltiportatás fenyegeti. A *Sorban állás a Közért előtt* tipikus, kenyérért, ennivalóért várakozók bizonytalan csoportja zárt üzletajtó előtt.⁶⁷

András Tibornak az 1956-os forradalom eseményeit megörökítő rajzai közül kompozíciójának átgondolt biztonságával is kiemelkedik a *Harcolók 1956* című munkája.⁶⁸ Ezen az esetetek vízszintes halmaza fölött tüzelők, fegyverrel lövők dinamikus, erőteljes csoportjának a kontrasztja adja a mű érzelmi telítettségét és nagyfokú expresszivitását. Ikonográfiailag távoli rokona ez a kompozíció Francisco Goya *Madrid védőinek kivégzése* (1814) című ismert festményének. Az 1956-os forradalom ikonográfiai tárgykörébe néhány rajzát (például Déry Tiborról) és színes munkáit is föl kell vennünk (*Utcakép*, 1957), melyeket a közvetlen városi lakókörnyezetéről fogalmazott meg (*József krt. esőben – Szabó Dezső emlékére*,⁶⁹ *Rákóczi téri csarnok*⁷⁰). Az önmagát vizsgáló önarcképei⁷¹ mellett néhány, gyerekekről, volt tanítványairól festett akvarell-portróján is jelenvaló a csüggedés, a tépelődő magukba fordulás.⁷² A *Rákóczi tér 1956* című kompozíciójának⁷³ főszereplői a forradalom idején a térre döntött villamosok. Már valószínűleg 1960 körül, kissé elvontabb formarendben, világos színvilágban fogalmazta meg a Magyar Rádióért folyt harcokat: előrehajló, fegyverrel tüzelő fiatalokkal s mellettük az első elesetteket, az első áldozatokat jelző kereszttel,⁷⁴ vagyis mementó a kép, emlékeztető a forradalom első hőseire.

Fönmaradt '56-os ceruzarajzai egynémelyike – ahogy Anders Engman fényképén is látjuk – az esemény helyszínén, az utcán, in situ készültek, vagy legalábbis a rajzi váza ott került papírra. Anders Engman 1956. október 29. – november 1. között fényképezett Pesten. E napokból három dátumozott műve maradt fön (*Sérült teherautó és Üllői út – Ferenc körút tája*, 1956. október 29., valamint *Mária Terézia laktanya*, 1956. október 30.). E művek valamelyikét vázlatozhatta az öt rajzolásában megörökítő fotó exponálása pillanatában. A tusrajzok zöme valószínűleg otthon, a műteremben véglegesítődött, hiszen nagyobb elmélyülést, koncentráltabb odafigyelést igényeltek, mint egy gyors vázlat vagy skicc. A forradalom idején és a leverését követően bizonyosan többen rajzoltak az utcán: Amberg József,⁷⁵ Borsos Miklós, Gebhardt Béla, Jancsek Antal,⁷⁶ Kusztoz Endre, LF monogramista, Rapaich Richárd stb. Mások inkább a látott, hazavitt élmények alapján otthon, a műtermekben fogalmazhatták meg a műveiket.

András Tibor nemcsak rajzolt és fényképezett, festett is az utcán. A *Szabad Nép színház előtt* című kompozíciója⁷⁷ hátoldalán ő maga írja meg a mű készüléstörténetét: „A Nemzeti Színház oldalkapuja alatt nem volt más anyagom – felraktam ezt a vacak alapot – erre festettem a Nemzeti Színház hátsó oldalajtájában, sötétedés, villanások közepette.” Vagyis október 23-án este, amikor a tüntetők – 22 óra után – megostromolták a *Szabad Nép* színházát. A festményen megrögzített jelenetet, átvitt értelemben:

⁶⁷ Papír, tus, 9,2 × 27 cm, jelezve nincs.

⁶⁸ Papír, ceruza, 20 × 29,8 cm, jelezve nincs. Ez az egyetlen '56-os rajza volt a lakásában falon, ha valaki kérdezte, akkor elterelő, a valódi témáját elfedő mesét mondtak róla:

„Ez a varsói gettófelkelést ábrázolja.”

⁶⁹ Papír, akvarell, 43 × 52,5 cm, jelezve balra lent: András Tibor.

⁷⁰ Papír, akvarell, 32,5 × 36,5 cm jelezve nincs.

⁷¹ Önarckép, 1956, vászon, olaj, 52 × 32 cm, jelezve jobbra lent: András Tibor 1956.

⁷² *Csepeli gyerek 1956*, papír, akvarell, 24 × 17 cm, jelezve nincs;

Csepeli kislány, 1956, papír, akvarell, 24 × 18,2 cm, jelezve balra lent.

⁷³ Papír, akvarell, 31 × 48 cm jelezve jobbra lent: Rákóczi tér 1956 András Tibor.

⁷⁴ *A Rádióért...* farost, olaj, 60 × 72 cm, jelezve balra lent: A rádióért...

⁷⁵ Sümegi György: *Rajzoló az utcán, a forradalomban*. Amberg József: Pest arca 1956. november–december. *Kortárs*, 2017/2. 36–40.

⁷⁶ Sümegi György: *Jancsek Antal festőművész 1956-os képsorozata*. Életünk, 2016/10–11. szám; *Jelen számunk képei*. Bécsi Napló, 2016. november–december, XXXVII. évf. 6. szám.

⁷⁷ Dekli, papír, gvas, akvarell, 49 × 56 cm, jelezve jobbra lent: András Tibor 1956.

a lángoló forradalmat, a forradalom lángját szuggesztíven írta le az ugyancsak a helyszínen tartózkodó Mácsai István festőművész: „Egyszer csak kinyílik a Szabad Nép-ház egyik oldala, és egy csomó röpcédulát dobnak ki a tömeg közé. (...) A Rákóczi út felől egy kis csoport érkezik friss hírekkel a rádiótól. (...) Egyetlen hullámban zúdul a tömeg a kapunak. Botok, vasak, utcakövek emelkednek, és vad csörömpöléssel bezuhannak a nagy földszinti üvegajtók. (...) Egyre többen és többen jutnak be az előcsarnokba. Egyszerre láng csap fel a tömeg közepén. Mindenki szétugrik, s a szabadon hagyott téren látható lesz egy lángoló személyautó. (...) A kocsi a színház és a Szabad Nép között, a tér közepén áll, s a lángnyelvek félelmes, vörös fényvel szórják tele a két épületet. A Népszínház utcától a Rókus Kórházig egyetlen pokoli izzás minden, s az ordító arcok, hadonászó öklök dantei fényben táncolnak a lángok hátterében.”⁷⁸

Forradalom 1956 című kompozícióján⁷⁹ – András Tibor fölhasználva a helyszínen festett előzményét – már mintegy sűrített, összefoglaló forradalomképet próbált megfogalmazni. A *Szabad Nép*-székház előtti máglyához,⁸⁰ az épületből kidobált szovjet könyvek és folyóiratok égéséhez hasonló esemény volt a Váci utcában is. A 43., *Ég a könyv, a melós brosúrárt olvas* fényképén talán ezt örökítette meg. A festményt a helyszínen fölvelt akvarelltanulmánnyal, vázlattal is előkészítette: *Forradalom 1956*.⁸¹ Ezen más szögéből, a Keleti pályaudvar felől, házak közt, szűkebb térközben jeleníti meg a fölcsapó, emésztő, tompa fényű, sárgás tüzet izgatottan szemlélő, mozgó embercsoportokat. A végleges festményen szemből látjuk a *Szabad Nép*-székházat, ablakaiban emberek, közülük többen az ablakon át dobálják ki a könyveket, táplálva a tüzet, amely szürkéskékes füstösre és bíbor színűre, feszültséggel, nyugtalansággal telítetre festi az egész kompozíciót. A fölcsapó lángokon áttetszik a Szabad Nép főírat. Az előtérben emberek laza csoportjai, álldogáló-mozgó, fürtökben, riadt sietésben létezők. A székház és az embercsoportok között, a kép jobb oldali kétharmadát egy álló s egy oldalára dőlt villamos foglalja el, s a könyvégetéssel együtt a forradalom pusztítására, a károokra hívja föl a figyelmet. A vörös-bíbor színek a villamosokon és az embereken visszatükröződnek. A mű koloritjának másik fontos eleme az épületről a ruhákra és az alakokra is visszaható szürkéskékes reflexek. A *Forradalom 1956* az elmúlt időszak erőltetett ideológiájának a megszüntetését, a forradalmakkal együtt járó rombolást a sokarcú tömeg viselkedésével egybefonva hitelesen képes bemutatni. A forradalom idején megtörtént, konkrét eseményt földolgozó festmények sorozatában számon tartandó András Tibornak e dokumentumértéket művészeti kvalitásaival összhangban kifejezni tudó kompozíciója. András Tibor azon képzőművészek csoportjába tartozik, akik fényképeztek a forradalom helyszínein (Gönczi Béla, Jajecska Róbert, Kecskeméti Kálmán, Saáry Éva, Rapaich Richárd stb.). Ő azonban még abba a szűkebb társaságba is betagozódik, akik a fotózás mellett és után rajzoltak is (Muray Róbert, Rapaich Richárd stb.). Azután körvonalazódik még egy sajátos kör, azoké, akik – hozzá hasonlóan – a második világháborút megjárták, s ott képzőművészeti tevékenységet (rajzolást, festést) folytattak (Amberg József, Szalay Lajos stb.), s az 1956-os forradalom (virtuális) képtárában is meghatározó műegyüttessel szerepelnek.

András Tibor történeti munkái rétegeinek a legkorábbi periódusba, a XVII. századba tartozó képtémái fontosságát így fogalmazta meg: „A tizenhetedik század magyar sorsa a mi időnkre és sorsunkra utalás. Ars poeticám: Sum ergo defendo

⁷⁸ Mácsai István: *Napló – 1956. Részletek*. Holmi, 2006. október, XVIII. évf. 10. sz. 1283–1284.

⁷⁹ Vászón, olaj, 58 × 89 cm, jelezve balra lent: András Tibor (?).

⁸⁰ András Tibor ereklyeként őrzött az elégett kiadványok hamujából egy tégellyel, ahogy egy darabot a Sztálin-szoborból is.

⁸¹ Papír, vegyes technika, 47 × 54,5 cm, jelezve jobbra lent: András Tibor 1956.

itaque sum-tamquam exurgam: Vagyok, védekezem, tehát vagyok – ezért feltámadok. Ezek a képek szimbolikusan a múltat mutatván utalnak a jelenünkre. Harmadikutas sorsunkat fejezik ki a *Magyar temető (Cimiterium Hungaricum)*, *Pusztázók, magukra hagyott bujdosók, Túlélők, Tömlöcbe zárt rabok.*⁸² A *Keresztény gályarabok* négyesével, egymás mellé szorultán, feszített tempóban eveznek az életükért, a túléléseért.⁸³ A *Fia kardja* (1992) kompozíción⁸⁴ mintha ősmagyarok, régvolt szellemalakok örökíténék a fiúra, a következő generációra a harcra való készséget. A *Bujdosók, 1958*⁸⁵ festményének négy pihenő, terveket kovácsoló figuráját legelésző lóval jelenítette meg. A kép vízszintes középsávjának komor sötétkékje előtti világosabb figurákra borul az ég súlyos vöröse. Ugyanezen színhangsúlyok, komor és feszülten drámai jelleget kölcsönöznek a *Cimiterium Hungaricum (Magyar temető), 1962*⁸⁶ című kompozíciónak is. A festmény jobb oldali kétharmadában, oszlopos, kerített részen egymásra dobált, vázlatosan megfestett tetemek, melyeket a kompozíció bal oldalán nagy testű kutyák őriznek. E mű élményvilágának a kialakulásához a festőnek a második világháború frontján átéltek és Budapest ostromakor tapasztaltak együttesen járulhattak hozzá. Az Üldöztetünk, de el nem hagyatunk kompozíciójának (öt, félkörben háttal álló, hátrakötött kezű elitét, sötét, sűrű-kék bezártságban) lecsupaszított figurái rab, bujdosó kurucok, és még inkább az 1956-os forradalom elitétjei (is) lehetnek. Az 1960-as⁸⁷ nagyméretű festménye *Pál apostolnak a Korinthusbeliekhez írt második levele* egy fontos részét („Üldöztetünk, de el nem hagyatunk; tiportatunk, de el nem veszünk” [2Kor 4.9]) jeleníti meg. E művéről – ahogy többről is, amelyek az 1956-os forradalom után készültek – föltételezhető, hogy jelentéstartományában a második világháborúban elszenvedett vereségünk (nála még Trianonnak a családját érintő fájdalma is), Budapest ostromának a döbbnete összefonódik az 1956-os forradalom leverésével, a másik nagy veszteséggel. A bujdosók például azonosítódnak az ötödik magyar emigrációs hullámban, az 1956-os forradalom után országunkat elhagyó emigránsokkal, menekültekkel.

András Tibor táj-, csendélet- és aktképeket, szakrális kompozíciókat⁸⁸ is festett, valamint néhány fontos önarcképet.⁸⁹ Festői életművét Ferenc fia mintegy 180-200 festményben és több száz rajzban határozza meg. Ezekon kívül tartja számon a második világháborúban és 1956-ban készült rajzait. Vagyis kisebb képzőművészeti életművel

⁸² „Takács Sándor történetírónk volt eszmei vezetőm. Ezen képeim sehol sem találtak bemutatásra helyet, sem méltánylást. A visszavonultság megkeményített. Székelysors” – folytatta tovább az 1989. június 20-án papírra vetett vallomását a festő. (András Tibor hagyatéka.)

⁸³ A festmény kisebb méretű első megfogalmazásában formailag részletezőbben kidolgozottak az előtér alakjai.

⁸⁴ Papír, akvarell, 29,8 × 44,8 cm, jelezve jobbra lent: András Tibor 1992.

⁸⁵ Vászon, olaj, 109 × 148 cm, jelezve balra lent: András Tibor – 1958 – E festmény párdarabja lehet a *Pusztázók* című alkotás.

⁸⁶ Vászon, olaj, 140 × 194 cm, jelezve nincs.

⁸⁷ Vászon, olaj, 154 × 185 cm. Jelezve jobbra fönt: P. K. II. 4 : 9 jelezve balra lent: sepsikőr.

⁸⁸ *Keresztről levélrel*, 1987, vászon, olaj, 49 × 67 cm, j. b. l.: András Tibor – 1987 –, *Jézust sirató asszonyok*, 1988, papír, akvarell, 41,5 × 59 cm, j. b. l.: András Tibor – 1988 –, *Gyülekezés a romtemplomnál*, vászon, olaj, 54 × 62 cm, *Mindszenty*, papír, vegyes technika, 26 × 18 cm, j. b. l.: In memoriam Pécsi János... (Csíksomlyó) j. j. l.: sepsikőröspataki András Tibor. Sajátosságuk a fehér szín gyászszíneként történő azonosítása, használata (ad analogiam: csökölvi fehér gyász). A *Miatyánkot* több mint hatvan különböző nyelven, írásmódban és betűtípussal leírta és megrajzolta.

⁸⁹ Életműve java termését bemutatta a *Történelem és művészet – Egy képzőművész haditudósító képei* című kiállítás (2016. március 20. – május 14. Szent István-bazilika Lovagterme, Budapest, V. Hercegprímás u. 7.). A kiállításról: *András Tibor: Történelem és művészet*. HVG, 2016. március 26. 13. sz. 40.

számolhatunk, amelyben jó néhány kísérlet (illusztrációk,⁹⁰ kisszámú korai rajzok,⁹¹ textiltfestés, művészettörténeti jelentékenyséű művekről – Egyiptomtól Matisse-ig – másolatok készítése,⁹² írástörténeti tanulmányok), vázlatok, képötletek szintjéig eljutó megfogalmazás lelhető föl. Bizonytalanság és sok nekilódulás jellemzi, azonban gyakran az átrajzolásnál, a rajzi rögzítésnél, a képötlet fölvetésénél megállt. Talán ez az egyik oka annak, hogy például az 1960-as években modernebb komponálási, a korábbiaknál elvontabb formarendű képkalkotásig is eljutott ugyan, de e művei is kísérleti darabok csupán az életműben.

E tanulmány előkészületei során betekinthesem András Tibor rendezetlen hagyatékába, és néhány összefüggést sikerült fölfedezni és megerősíteni, például több kéziratban maradt írását találtam, amelyek az ő szellemi nyitottságára is utalnak.⁹³ Ám életművének szándékai és eredményei szerint legmeghatározóbb része, a gerince a történetikép-alkotása, történelmi festészete. „A XVII. századi magyar történelemről készített szimbolikus jelentésű nagyméretű képsorozatát közel húsz éven keresztül festette.”⁹⁴ „A múltó idő festője”⁹⁵ a történetikép-festő.

A történelmi festészetről sokféle fölfogás, gyakran egymásnak is ellentmondó nézet alakult ki az elmúlt bő évszázadban. Justh Zsigmond 1888-ban, az első magyar művészregényben így mutatja be az akkori fölfogást: „ma csak örült ember festhet történelmi tárgyú képet. Nagy, nagyszabású kompozíciót a közönségnek, hogy kerekre tátsa a száját!” Másik, hasonló szellemű nézet szerint a „művészetnek igazán csakis azt lehet és szabad visszaadnia, amit átélt, vagy legalább hasonlót már látott”. A „gondolatszabadság századában” fölteszi a kérdést: „Tán csak magasabb rendű művész az, ki Socrates fejét festi meg, mint aki egy érett görögdiányt mázoló?”⁹⁶ A millenniumi ünnepségek holdudvarában pályázatra és állami megbízásra is jelentős mennyiségű történelmi festmény készült, ám a kortársak véleménye erősen megoszlott róluk. A modern, az új művészet hívei általában elutasították.⁹⁷ Mit mondhatunk a történelmi festészet 20. század közepén-dereacán született műveiről? Merő anakronizmus már a létrejöttük is, vagy mégis csak adekvát kifejezői lehetnek meghatározó történelmi eseményeknek? András Tibor hiteles, autentikus történelmi műveket alkotott, mind a kuruc korból, a második világháború frontjairól, mind az 1956-os forradalomból vett témái földolgozásával. A sorsával, a történelem szabdalta életével is bizonyítja: történelmet megjelenítő, történelmi eseményeket hitelesen megidéző alkotásai figyelmünkre-becsülésünkre érdemesek.

⁹⁰ Babits Mihály: *Erato* (illusztrálta: Borsos Miklós, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1973) című kötetének a verseihez, verseire beragasztotta a saját illusztrációit.

⁹¹ Gyér számban maradtak fön – vagy eddig csak néhányat lehetett azonosítani a hagyatékában – korai rajzai. Olyan is van közöttük, amelyre a főiskolai életére vonatkozó, szakmásmát sem nélkülözö megjegyzéseket írt föl. *Akadémiai rajz*, I. papír, tus, 22,5 × 12,2 cm, jelezve nincs. A hátoldalára följegyezte: „Akadémián grafikai osztályon készített rajz. Nem sokkal kimaradásom előtt készítettem.

Ekkor már gyakran belém kötöttek az ifjú »haladó« . Varga Nándor Lajos (menesztett tanárom volt, ráadásul földim, mert sepsiszentgyörgyi ő is). A kinevezett új tanár Koffán Károly lett. Indulásakor meglehetősen pártseggnyaló, a madiszta csürhe támogatója. Éreztem az idegenkedését, többféleképpen is. 56-ban véletlenül valahol egy fegyverbe botlott, avval többször bejött az Akadémiára. Akadt pozíciója-irigye, aki belekötött. Festészetben is rendszer »nyaló« volt.”

⁹² Például megfestette a magyar történelmi vármegyék címereit.

⁹³ Például A szocialista realizmus elmélete, kialakulása és fejlődése, 1950-es évek első fele; Milyen indokok igazolják a rajzi oktatás szükségességét középiskolai fokon, 1960-as évek; A népből sarjadó művészetről, 1960 körül; „A holt anyagból is sugárik erő” – B. Kiss János munkásfestő kiállításán elmondott megnyitászöveg, 1972. ápr. 21.

⁹⁴ <http://tibor.andrasek.hu>

⁹⁵ *Heti Válasz*, 2002. július 12. III. évf. 28. sz.

⁹⁶ *Justh Zsigmond válogatott művei*. Szerzői kötetek. Kötelező ritkaságok 7.

Szerk.: Kiczenko Judit. Ráció Kiadó, Bp., 2013. 212–213.

⁹⁷ Például Rippl-Rónai József: „A nagy képek iránt nincs semmi bizalmam. Rendesen incompletek. Nálunk a történelmi képek festése idején (...) nagyméretű képekkel akarnak szert tenni a professzorhoz illő tekintélyre.” *Rippl-Rónai József Emlékezései*. A Nyugat kiadása, Bp., 1911. 106.

Maléter harckocsija a laktanya kapujában • Maléter's Tank at the Barrack's gate,
1956. október 30., 20,5 × 30 cm, tus

Unknown Historical Painter from the 20th Century

Tibor András

I was looking for photos of people drawing in the streets during the 1956 revolution among the material that were made available after the changes in 1989-1990. However, what I've found first was a photo of a photographer using his machine taken by an unknown photographer.¹ Later, with the help of Béla Gönczi graphic artist I was able to identify his uncle Béla Gebhardt graphic artist on one of the photographs in a long coat with his back leaning to a lamppost, drawing under the tube of a tank.² He drew or at least penciled his drawings on the spot, in situ and today these art works have document values: Práter Street on October 26; Kilián Barrack on October 27; the intersection of Nagykörút (Grand Boulevard) and Üllői Street on October 28; Kisfaludy Street on October 28; Corvin House on October 29; the corner of Práter and Üllői Streets on October 31; Corvin House and Kilián Barrack on November 7.³ So, I went on searching for works and artists who were frequently risking their lives by walking the streets of Pest making documentary drawings. I first saw Anders Engman's photo titled *Drawer in the Ruined Grand Boulevard* in 2006⁴ and ever since then I tried to identify the drawer. It seemed obvious to assume that the man was József Amberg who himself made 77 drawings about the ruined Józsefváros (Joseph Town) after the fall of the revolution. Based on his previous photographs the statement of an expert witness supported this notion as well. Yet, I've asked the Swedish photographer Anders Engman, who made the picture of the mysterious person. But Anders Engman didn't talk to the person who recorded the destruction of Grand Boulevard. "I thought he was an illustrator of a Swiss magazine"⁵, he said. Then at the opening of the Hungarian National Museum's exhibit⁶ based on '56 came a pivotal turn identifying the person immersed in drawing. Ferenc András, the son of painter Tibor András seeing the enlarged photograph hanging on the main spot made by Anders Engman stated excitedly that the person drawing on that photograph was his father. Following that, he and the members of his family presented photographs proving his father's identity. They specified the folding chair with the canvas top, the signet ring he wore on his left hand, the leather bag he kept his drawing equipment in and his black hat too. Since the four days Anders Engman spent in Budapest were between October 29 and November 1, 1956 the time of him taking the shot and making the drawing by Tibor András can be determined to that period as well. Anders Engman used a Hasselblad camera with a 9.5 inch objective in Budapest and that camera was considered a

¹ Unknown photographer at Blaha Lujza Square. In: Müller Rolf-Sümegi György: *Fényképek 1956*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Bp., 2006. 19.

² Béla Gebhardt graphic artist is drawing in the vicinity of Corvin Passage at the very end of October. Sümegi György: 1956 Képtárából – a forradalom képei. In: *Történeti Muzeológiai Szemle* 7. Szerk.: Ihász István, Pintér János. Magyar Muzeumi Történetész Társulat, Bp., 2007. 97.

³ György Sümegi: *1956 Képtára (gyorsjelentés)*. L'Harmattan, Bp., 2006. 19., 71-72.

⁴ Katalin Jalsovszky: *Az 1956-os forradalom fotográfiai a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában*. In: *'56-os fényképek gyűjteményekben*. Szerk.: Kákóczki András, Sümegi György. Miskolci Galéria, 2007. 134.

⁵ György Sümegi: *Anders Engman fényképe a rejtélyes rajzolóról*. *Fotóművészet*, 2016. 3. szám, 102-103.

⁶ *Rejt Jel Képek – a forradalom titkos művészete*. Magyar Nemzeti Múzeum, 2016. 06. 23-2016. 11. 13.

high tech machine in that era. One could make a portrait of Tibor András from a fair distance. Anders Engman took his time to compose the picture too, for example on the right side of the foreground, left above the drawing person the diagonal of a blurred tank and a row of houses he completed the photograph and with that he created a tension between the close-up portrait and washed up background. Engman shot a portrait of an undeterred man drawing and the obscure background intensifies the emphasis on the person and the portrait-like nature of the photo. If we look at the picture carefully we could realize certain anachronistic elements in the clothing so in the appearance of Tibor András that didn't match with the season. The black hat that gave him an elegant look and the sandals didn't go well together. Also, the double layered pants against the cold and the worker coat over the sweater buttoned all the way up to the neck seemed like an incoherent, quickly getting dressed attitude. Ferenc, the son of Tibor András can affirm this: "I remember a loud argument when my mother locked the door to stop my father from leaving. He then, right in front of me jumped out of the back room window facing the corridor with his folder in his hand and ran to draw in the streets."⁷ It was evident that his wife was worried about him for they had two small children and even during the temporary peace in fighting, it wasn't safe to draw in the streets of the revolution. The artist identified on the photograph of Anders Engman somehow became the centerpiece of the National Museum's exhibit and was mentioned in several reviews talking about the show.⁸ However, we still don't know who Tibor András was, what motivations he had, what commitment forced him to record the view of Grand Boulevard during the somewhat calm days of the revolution with his drawings.⁹

The following was said at the opening of the exhibit organized for Tibor András after his death: "It's shocking that such a talented artist is totally unknown for the public, and it can be chalked up for the last forty, fifty years or don't even try to figure it out of how many years of Socialism". Ádám Kéry painter, college professor added in 2002: "There are two conspicuous things that are standing out; first, a very strong pessimism and introversion, second a very strong resistance against the world where he worked as a painter."¹⁰

Tibor András (1921-2000) painter is an almost completely unknown artist in the history of Hungarian fine arts during the second half of the 20th century. His name is not included in any encyclopedias, there aren't any articles, studies or essays written about him and his work, his biography can be found only at the Art Portal.hu (though the date of his death is still missing) and the homepage of the András family: (<http://www.andrasek.hu>). He had only a few exhibitions, his works were rarely included in collective or group shows and if so they didn't make any waves, didn't spark neither the art historians' nor the art critics' interest. Now, his children, Judit and Ferenc try to process and prepare to showcase his manifold life's work that stretched out to many different artistic genres with the help of Balázs Sándor Muhari-Papp a still

⁷ Ferenc András' E-mail to the author November 19 2016

⁸ Sashegyi, Zsófia: *Veszélyes képek*. Magyar Nemzet, 2016. szept. 18. 26., Murányi, Gábor: *Beazonosítás*. HVG, 2016. okt. 20. 40-42., Gál, Vilmos: *Kiállítási kalauz múzeumjáróknak*. Magyar Művészet, 2016/4. 51-59., György, Péter: *Hatvan év után*.

A Nemzeti Múzeum kiállítása. Múzeumcafé 54. 2016/4. szeptember-október, 157-175.,

Pataki, Gábor: *Puskák és galambok*.

Rejt/jelképek '56 – A forradalom titkos művészete. Új Művészet, 2016. november, 4-7.

⁹ I'm writing about Tibor András' works that are related to the 1956 revolution, namely about his historical paintings. So notes that deal with things not related I kept short and informative.

¹⁰ in Duna Galery, May 23 2002

enthusiastic former student of his. Because the walls are crowded with his paintings, drawings, sketches, graphic arts, and there are folders packed full with documents related to his life and work.

Tibor András is the son of Margit Tallián (1896-1954) a talented amateur painter from Máramarossziget and Mózes András (1893-1971) from Sepsiszentgyörgy, Transylvania who came to Budapest. András' mother planned to study painting in Munich but because of the border revision after The Treaty of Trianon in 1920 her living conditions were altered and that made it impossible for her to study abroad, but she continued painting and drawing at home as an enthusiastic amateur.¹¹ His son's interest in art became obvious while he was attending István I. high school where he was an editor of the school's student paper called *Ifjúság*¹² where he published poems¹³, a Székely joke and illustrated his own prose piece titled *Hős fiúk*.¹⁴ Tibor András said it in one of his curriculum vitae "Due to my mother's influence I'm drawing and painting since I was a 4th grader in high school. My sister¹⁵ took the same path. We both enrolled in the Fine Art University. She studied under István Szőnyi and my art teacher was Rezső Burghardt".¹⁶ Tibor András began his studies at the Fine Art University as a regular student of the painting faculty studying to be an art teacher, but his studies were interrupted by history when the army drafted him. He served as a paroli in the Polish and the Ukraine front. He went home in 1945. Next year, in 1946 he continued his studies at the Fine Art University. According to his index¹⁷ issued on November 12, 1947 by National Society of Hungarian Fine Arts he enrolled as an Year II. regular student to the painting faculty (to be a teacher) and diligently visited the lectures. He completed his mandatory exams with the following grades:

Title	Certificate, Name of Lecturer
Figure Drawings and Painting:	excellent, Professor Rezső Burghardt
Art History Overview II.:	outstanding, Professor Dr. Béla Újvári
Ornamentics I.:	outstanding, Professor Endre Domanovszky
Perspectives I.:	outstanding, Professor Emil Krocsák
Geometry II.:	outstanding, Professor Emil Krocsák
Visual Appearance:	excellent, Professor Jenő Barcsay
Artistic Anatomy II.:	excellent, Professor Jenő Barcsay
Encyclopedia of Architecture:	excellent, Professor Gedeon Gerlőczy
Modelling:	excellent, Professor Béni Ferenczy
Literature and Culture History I.:	outstanding, Professor Dr. László Cs. Szabó
Literature and Culture History II.:	outstanding, Professor Dr. László Cs. Szabó
Aesthetics I.:	excellent, Professor Dr. Menyhért Takáts
Encyclopedia of Applied Arts I.:	good, Professor Géza Fónyi

¹¹ His paintings, drawings, drawing book in the legacy of Tibor András

¹² Chief editor: Béla Danielisz, managing editor: Sándor Szepessy, editor F.: Vízahányó, staff: Á. Lengyel. I. Csillag., T. András

¹³ Zúgnak a harangok/A templomba hívnak/Halottak napja van/A legnagyobb gyásznap.

András Tibor: *Halottak napján*. *Ifjúság*, 1935. IX. 1. I. évf. 2. sz. 1.

¹⁴ *Ifjúság*, I was able to identify two of his drawings from his high school time in his legacy:

Lovat megfőkező ifjú, paper, pencil, 41,9x29,6 cm, signed below right: András Tibor III. grade.

Vitorlás hajó, paper, pencil, 44,1x30,1 cm, signed below right: András Tibor IV. grade.

¹⁵ Gizella András (1918) and her husband Árpád Kocsis (1914-1985) were both painters

¹⁶ My biography, Budapest February 14 1961 (legacy of Tibor András)

¹⁷ legacy of Tibor András

Beside the excellent grades, the quoted index reports “the person named above officially enrolled in the painting faculty and regularly visits the lectures in the semester of 1947/48 as a Years III. student”. Below are the lectures, practicum he visited and his grades based on the Institute’s register in the first half of 1947/48:

Title	Name of Lecturer	Weekly Number of Hours	Certificate
Geometry	Emil Krocsák	2	Krocsák: outstanding
Water Painting I.	Jenő Elekfy	2	Elekfy: excellent
Perspective II.	Emil Krocsák	2	Krocsák: outstanding
Aesthetics III.	Dr. Menyhért Takáts	1	Takáts: outstanding
Ornamentics II.	E. Domanovszky	2	Domanovszky: excellent
Philosophy I.	Dr. Menyhért Takáts	2	Takáts: good
Psychology	Dr. Menyhért Takáts	2	Takáts: good
Modeling III.	Béni Ferenczy	2	Pátzay: ¹⁸ excellent
Encyclopedia of Applied Arts	I. Géza Fónyi	2	Fónyi: excellent
Encyclopedia of Architecture	II. Gedeon Gerlóczy	2	Gerlóczy: outstanding
Figure Drawing	Aurél Bernáth	20	Bernáth: excellent
Art History Overview III.	Béla Újvári	2	Újvári: outstanding
Introduction to Geometry	Emil Krocsák	2	Krocsák: outstanding
Wall Painting Technique	Dr. Jenő Dénes		

According to his grades he was an excellent student but during his year IV. something happened with him that is difficult to define and so his studies had to be terminated. At the general council meeting on October 10, 1949, chaired by director general Sándor Bortnyik, the council debated over the suggestion by the communist party committee regarding “students who don’t belong to the university”.¹⁹ Following the meeting, a summation became known titled *Approximate Statement* with a subtitle *About the students expelled or dismissed due to disciplinary problems from the National Society of Hungarian Fine Arts*. This summary had neither signatures nor date only a note – fired with disciplinary action – without any further details. In 1948/49, this action affected 21 students including Tibor András.²⁰ The children of Tibor András are certain that their father was expelled for political reasons. It seems believable, but what was the reason? Tibor András was a Unitarian and a religious man. However, during the Mindszenty case one unguarded sentence or an implication against the hardening socialist realistic expectations was enough to be marked as persona non grata in Hungary’s only fine art school, or the fact that he served in Horthy’s army. Since his grades guarded him, the stigma of *artistic insufficiency* didn’t apply to him. The note “expelled due to disciplinary problems” includes the unknown political reason, which was in the air of the era. Every one of the expelled students had to leave the university because of this. In his most detailed biography dated February 14, 1961, he strengthened these suspicions and assumptions:²¹ I became under the influence of the reactionists at the time when the

¹⁸ in 1946-48, Béni Ferenczy was on a field trip in Switzerland and Italy. During that time Pátzay was the substitute teacher. He was removed from the University in November 7 1949.

¹⁹ Hungarian University of Fine Arts Library, Archives and Art Collection. Jzk.1949. oct. 10. 1/a/44.book 4.

²⁰ Hungarian University of Fine Arts Library, Archives and Art Collection 12/a 1. doboz Hallgatói névsorok 1945-1957. The name of the 32 students expelled between 1953-55 are on the same list.

²¹ My biography, Budapest February 14 1961 (legacy of Tibor András)

Youth Organization of the Academy was disassembled. During the Mindszenty case, I've raised my voice for the principle of religious freedom and because of this due to a stigmatic judgment I was called a clerical fascist. The arguments and views, as they said didn't ruin my military credits of the war in front of the Art Teachers Council since I was supposed to show a path for the society of students. Therefore, they simply dismissed me along with other students in 1949. I have never met a well meaning personal reasoning over here. The leaders among those who knew about my case made my situation harder by intimidation and by giving out authoritative orders instead of being human". In his shorter biographies²²he doesn't even mention the reasons of his dismissal, only states the following: "I went to the Academy under very modest conditions. I didn't have civilian clothes, unfortunately I kept an extra jacket and a pair of pants. (...) The Academy gave me clothing and food aid. Due to my father's serious illness I wasn't able to finish my fifth year."²³ Tibor András was among the 21 expelled students from the university in the year of the changes at the beginning of the Rákosi era. It meant trauma for him and the others for a lifetime, existential setback that'll be difficult to process and the necessity of starting a new life. When he came home from the war he worked as an unskilled worker ("I've lived as an unskilled worker for one and half year"²⁴), and now he had to find a job providing a livelihood: "After I'd left the Academy I started an arts and crafts work. At first I'd painted lampshades and later on silk scarves. In 1950, I've worked as a textile dyeing artist at the Textile Processing Handicraft Cooperative. In 1951, I was hired as a freelance textile designer together with three more people. Then in 1954 I started working for the Art Foundation."²⁵ He had to work as a manual laborer to support his family too. He had to break up marble staircases because the era wanted concrete staircases. "The time of the marble staircases is passé" – he said to one of his students for edification. From 1956 to 1962, he was art teacher in Csepel, in 1958²⁶ he received his high school teacher diploma and later from 1965 to 1985, he worked at the Mester Street Elementary School. In the mean time, from 1962 to 1965, he worked as a background designer for the Pannonia Film Studio. So here is an artist type that's been validated by the own fate of István Réti painter, college professor: "an art teacher who still has spirit and talent in spite of four years of college tries to live for painting while teaching will become the victim of a divided mission".²⁷ Réti was right when he stated that "an art teacher must be an artist as well" who "should make an attempt to find a combined solution in the question of social, pedagogical and art education".

Tibor András was probably one of these art teachers. His most faithful student, Balázs Sándor Muhari-Papp recalls that he never forced his students about what to draw, what to paint. He urged them for independence, for free choice ("paint and draw what you

²² Dated in IX. 11. 1956, X. 4. 1957 and February 4 1979. (legacy of Tibor András)

²³ In his biographies dated after 1945 Tibor András tried to compose his sentences the same way most of his contemporaries did to fulfill the expectations and the political needs of the era. This is why he doesn't mention certain facts. For example, he covers up the real reason of his dismissal from the Fine Art College with his father's illness.

²⁴ Biography: Budapest, February 3 1979 (legacy of Tibor András)

²⁵ My biography, Budapest February 14 1961 (legacy of Tibor András)

²⁶ Tibor András (...) at the drawing teacher course of the Hungarian University of Fine Arts (...) he finished his state exam with grade 2 (satisfactory). Based on the June 28 1958 resolution of the State Examining Committee the above mentioned person is declared as a graduated art teacher. Diploma, Number: 5701/007

²⁷ Mihály Babits: *A képzőművészeti nevelés. Réti István cikkéhez*. In: Babits Mihály: *Cikkek, interjúk*. Az 54. sz. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet, Zrínyi Nyomda, Bp., 1984. 9-10.

like”). He did that probably because there were times when he was told what to do.²⁸ Well, there were many mandatory expectations at universities, but by giving artistic freedom to his students with his teaching practice, he was probably protesting the social realistic canon of the nineteen fifties. András Wahorn painter, the saxophone player of the alternative band Bizottság met his art teacher at the age of 11. “When I first saw him draw I realized at once that I wanted to be the greatest artist of the world and not a doctor, a policeman or a fireman. Tibor András’ was an exceptional craftsman; his slim and sensitive lines could touch a man’s soul”.²⁹

The family archive tells us about his primary desire to become a “historical painter, a battle scene painter”. His main examples might have been the Transylvanian and Máramaros roots of his parents. Their historical awareness could have been vivid and powerful examples. In addition, the fact that his mother successfully copied Gyula Benczur’s painting from 1898 titled *The Capture of Rákóczi in the Castle of Nagysáros* had an impact on him, too. His historical interest with the help of the works of Sándor Takács later coupled with collecting historical objects like helmets, swords and other things. It’s an interesting paradox that the life of the historical painter was, as his son Ferenc voiced it “obstructed by history itself”. So this is the life of an artist who wants to paint historical events in the 20th century, he had to stop his university studies because the army drafted him in 1942. He served as a lance corporal in the military information company³⁰ of the first reconnaissance battalion. The family owns a few photographs from the front and some army postcards that he drew himself. One of the postcards shows a soldier on the border of sleeping and being awake. His ink drawing titled *Christmas on the watch*³¹ represents Christmas in the war as an armed, uniformed soldier with glory around him is guarding two children playing.

On December 11, 1943 he sent a postcard to his brother with a soldier between two pine trees ready to attack. He wrote the Latin phrase *Dum spiro spero* on the composition for he probably gained strength from the saying. The next composition is a sitting soldier with his head in his hand and four dead soldiers lying on the ground. He draws soldiers leaning on a table and sleeping soldiers as well. His military sketchbook had been preserved. He noted names on its cover; they might be people he served with in the army.³² One of its pages has a profile of a bearded man with a mustache with delicately drawn sensitive lines. One ink drawing titled *Near the Enemy*³³ is a soldier in a helmet with a tense face looking ahead behind the wire fence. There are two sitting soldiers operating a transceiver unit turned to the right angle on the portrait of Dr. István Sebestyén. His drawing titled *Cleaning the Gun* has a sitting soldier in a helmet cleaning his gun opposite to him is the profile of a tired or sleeping man with a worried face.³⁴ His expressive drawing titled *Christ with Crown of Thorns* embodies the suffering man in war with an inscription regarding Grünewald. The composition titled *Immobilized Old Man* about a bearded soldier with his leg wounded is a dramatic

²⁸ His former Balázs Sándor Muhari-Papp recalls an event he heard from his master. “We had to paint Máttyás Rákosi on silk, a large image that was later displayed by a helicopter above the city. Rákosi gave the remaining paint to the Fine Art University. We had to create decorations to the school events too, e.g. of Marx and Lenin.”

²⁹ Cited by Dénes P Szabó: *Képre vitt forradalom*. Népszava, 2016. márc. 22.

³⁰ His company commander was first lieutenant György Roith.

Tibor András noted his name on the back of photography he made in the war.

³¹ Indicated down in the right: 1943. XII.

³² Tibor András, György Adorján (...), Gyula Sidnár (...), Ferenc Juhász (...), Károly Szépfy (...), István Kállai, László Cseppei (?)

³³ Indicated down in the right: Tibor András kp. 13/144 1944. II. 20.

³⁴ Indicated down in the right: István Bodnár 1943. XI. 20. First observation

“Soldier leaving to the front”. Witnesses: György Adorján, Ferenc Juhász, István Seres

status drawing study.³⁵ The one titled *Treating the Wounded* is an eventful scene about two medics working, next to this on the same page there is a helmeted face looking ahead and the sketch of a hand. There is a soldier with an *Armor Piercing* and a portrait of a *Reading Soldier* in his military sketchbook. He recorded tiredness and brokenness on the face of Zoltán Kajcsa foot soldier.³⁶ There is a profile portrait about Vilmos Szabó war correspondent from 1943; it's a laconic, simple sketch of the mustached man with large forehead. The neck part of brown overcoat with green tab is illustrated in a suggestive and schematic way and with white covering the face, he suggests the person's importance.

One of the postcards Tibor András sent to his father shows a guardroom and things happening inside and the atmosphere during changing of the guard; "The other shift arrived. They are pitapatting because their legs are cold. Cigarette smoke's swaying, some are eating bread. I drew two soldiers in the mean time. I'll send it as an attachment. They're talking about me how much I'm writing. (...) I'll end it here, for I take advantage of the time before my turn and draw.." It's worthwhile to recall his notes from his biography about him serving in the front including his time as a war correspondent. "I was placed to the Army War Correspondent Department from the reconnaissance battalion in the summer of 1943. My assignment was as of a war correspondent painter with a few other painters. Then I was ordered to go to the Eastern front. (...) I had served with these people in same battalion; Iván Szabó sculptor, teacher, Barna Búza sculptor, Imre Ballagó painter, Ferenc Mátyás poet and György Nagyrévi journalist."³⁷ Tibor András worked for the *Tábori Ujság* that was published by the Royal Hungarian War Correspondent company where he published several drawings, e.g.: *Przemysl Old Castle, Przemysl, Sledska-Fortress and Przemysl, Heros Cemetery*.³⁸ His drawings were illustration to József Medve's article *Przemysl Memory*. Medve was searching for Hungarian heroes who fell in the First World War. "The remains of the Hungarians were placed in a common grave and now this three square meters sized mound marked with three crosses hides what's the most sacred (...) for us. The greatest and most heroic feat of arms by our military history." Tibor András' drawing shows the grave behind the entrance of the cemetery under a hill marked with three crosses.³⁹ (Géza Gyóni's well known First World War poem titled *Only for a night* was inspired

³⁵ Indicated down in the right: Gyemian Melnik 83 years old immobile

³⁶ Indicated down in the right: Zoltán Kajcsa, 1941, Albert barracks.

³⁷ I've joined the army on October 5 1942. First, I was stationed at the 1st reconnaissance battalion.

In the winter by the end of the basic combat training I was allowed to wear a paroli. Then I went to Ungvar to military school. I don't feel like coloring the stories in my biography. Trying to avoid imposing tendencies. Still I'll mention the fact and the course of it. I was the best telegraphist and as it is I was caught drawing at class by the major who was the school's commander. For punishment I had to lay a 2 km long spoiled cable from the Soviet Gymnasium to the cemetery in a pair of oxhide gloves with holes on it in minus 28 Celsius. My frozen fingers got caught in seven lead thread that was sticking out of wire insulation – so I had to take them off. Doing this work with the lead wiring in the freezing cold with bare hands caused me severe lead poisoning. I suffered inhuman pain. Since the military surgeon didn't have any anesthetics he removed my finger nails without. If he didn't perform the operation I could have lost my hands. So after my report major Pár Reuter I was ordered back to my battalion (...) From there I was sent to the Eastern front. I had to replace corporal György Simonka. I've arrived to Krzemienietz in the winter. Since, I was dismissed from my status as a war correspondent painter; I was given the position of clerk at the III. company of Pál Bárdossy was the commander. The reason of my removal was that I didn't work enthusiastically on the propaganda matters. After Bárdossy I've worked with lieutenant Elemér Merényi when the Arrow Cross Party took power. My rank was paroli lance corporal until the end of the war. During the time of the Arrow Cross many people escaped with documents I made for them". My biography. Budapest February 14 1961. Legacy of Tibor András

³⁸ *Tábori Ujság*, 1944. márc. 24. V. évf. 18. sz.

³⁹ József Medve's writing: *Heroes of Limanova*, Tibor András's drawing *The Limanova Muhr Othmar Mau-soleum*. in *Tábori Ujság*, 1944. ápr. 20. V. évf. 22. sz. 5. Memory of *Othmar Muhr*, *Limanova* painting: paper, quarrel, 42 × 59,5 cm, indicated down in the right Tibor András

by the fallen heroes.) Tibor András' drawings published in Tábori Ujság were indeed realistic works of war correspondence. However, he couldn't participate at the War Correspondent Exhibit⁴⁰ but it wouldn't be possible anyways since he was at the front at that time. Elemér Polóny's battle notebook around June 10 and September 12 in 1942 gives us some information about the members of a war correspondent drawing group, namely Imre Ballagó, István Benyovszky, Barnabás Megyeri, Lajos Pándy, Elemér Polony, Lajos Szalay⁴¹ and their works, drawings, paintings and sculpture. Nevertheless such works of war couldn't be mentioned in the decade following the war, during the Rákosi era. These art works were blacklisted, forbidden to read and search like Imre Ballagó's drawing book titled *Hungarian Soldier from the Eastern Front*⁴² that was similar with Tibor András' philosophy. The goal of painting historical subjects was probably strengthened by Tibor András' work as a sketch artist in the war even though Aurél Bernáth qualified historical painting as anachronistic and tried to persuade him out of following that path when he started his university studies again in 1946. He was able to realize his original plan when his life changed drastically right after he was expelled from the university. In 1956 one of his main historical works *The Battle of Hunyadi's Bargemen under Nándorfehérvár*⁴³ (1953) was included in Hungarian National Museum János Hunyadi Memorila Exhibit 1456-1956 between August 11 and November 5 1956 and again in the reopened Hunyadi exhibit which began on March 15, 1957.⁴⁴ There are soldiers, groups of riders, on the panhandle leaning to the left side and barges in the Danube in the foreground of the top viewed, panoramic composition as the city is distinctly blurry in the upper part of the painting.

Tibor András and his family had lived on the Grand Boulevard, we could say that in one of the centers of the 1956 revolution. His son, Ferenc recalled some family memories from around that time. „In 1956, when the first cannon shot was heard one morning in József Boulevard our joint tenant, Rudolf Langer dressmaker and amateur painter ran over to my father. Since they both had been to war they acted fast. They took off the windows facing the boulevard, placed wooden folding screen in the middle of the room to reduce the strength of the gunshots. (After the fights only our windows stayed intact.) I went over to the neighbor and looked out of he window with Rudolf Langer's wife aunt Olga and across the street we saw a bleeding man carrying a load of bread trying to sneak further on along the wall. We shouted to him to go inside a doorway. Later my mother and I moved to inner room, there the windows looked out the corridor. It was a bit safer though one of the explosions were so strong that it cracked the door of our closed inner room. This crack reminded me to 1956 for a long time (...) Later our family with all the other families in the house moved down to the air-raid shelter, every family had their own spot.”⁴⁵

Tibor András walked the streets with a Leica camera. „He hang the camera on his neck under his coat and when he took a picture he opened the coat. He could look at the aperture from above, so he could walk inconspicuously. – said Judit

⁴⁰ *Haditudósító kiállítás a Pesti Vigadóban (Exhibit of War Correspondents 1943. May 2-12. Képek és szobrok jegyzéke. (List of Pictures and Sculptures) ifj. Kellner Ernő könyvnyomdája, Bp., 1943.*

⁴¹ György Sümegi: *Szalay Lajos háborúja. A fegyverek közt (sem) hallgatnak a műszak.* In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve L. Miskolc, 2011. 457-465.

⁴² The book publishing 26 drawings: Imre Ballagó: *Magyar honvéd a keleti arcvonalról.* Preface by József Ambrus. Nemzetőr, Bp., 1943.

⁴³ Canvas, oil, 108 x 126 cm, indicated down in the left Tibor András VII. 3 1953

⁴⁴ Letter by Gyula László, archeologist, the curator of the exhibit to Tibor András Budapest, VII. 30 1956 and I. 23 1957. (Legacy of Tibor András)

⁴⁵ Ferenc András' E-mail to the György Sümegi

Murányi, the daughter of the painter.⁴⁶ He was careful, he tried to use the camera without taking any chances, he didn't want to cause trouble to anyone with his photos. It's not known how many pictures he took in the streets of Budapest in October and November 1956, what is certain that there are 49 pieces of 6 × 9 prints are in hand. The fate of the negatives (where they are, where they were developed ect.) is not known either because Tibor András hid them, or kept them in a secret place for he didn't want his family members to get in trouble.⁴⁷ That was the general attitude during the age of retaliations in the Kádár era. No one ever talked about carefully kept documents. They guarded them because they believed there will be a time when they can get them out to become important witnesses. On the back of each photo he inscribed where the picture was taken, what was on it, but unfortunately he didn't write down the date. However, the way he put them one after another might give us a chronological order as well, since the first photos were shot around his apartment, then on the Széna and Moszkva Squares, or the Móricz Zsigmond Roundabout, even the cleaning of the rubble he has on pictures. The photos of January 1957 were taken a bit further up his apartment at the Kvassai sluice gate in the island of Csepel when the curfew was lifted and András had a job in Csepel. His collection of photographs is similar to the works of amateur photographers like Róbert Jajcsnics,⁴⁸ Gyula Kinczler, László Fettich, Zsolt Papp,⁴⁹ Dr. István Pap.⁵⁰

There aren't any outstanding shots among Tibor András' photos yet they preserve something peculiar from those days when the marks of destruction and ravage show themselves the most. His 1956 photo collection is a visual diary of where he went in the city and what he photographed. His approach— as his daughter mentioned it — is to carefully keep his distance from anyone, for example, he didn't try to make any portraits. He rather followed the movements of groups and the crowd. Primarily he walked around in his neighborhood (József Boulevard) and as a veteran soldier, he mostly paid attention to the alterations of tanks, armored vehicles and cannons (2. *Üllői Street tank*, 4. *Pedestrians looking at dead bodies on a burnt out tank*, 10. *Armored vehicle hit the tree*, 11. *Roadside Wreckage*, 12. *Truck on the Boulevard*, 13. *Revolutionary guard on the Boulevard*, 14. *Technical barrier in the VIII. district*. 30. *Burnt out tank guarding the Square. A*, 37. *Firing Soviet tank in Baross Street*).⁵¹ During the fights he took pictures of destroyed vehicles and munitions of insurgents who were getting ready to defend themselves through resistance. (6a. *In front of the Killián barrack*, 17. *It used to be a mortar*, 16. *Munitions prepared by the insurgents on the Boulevard*) Later he started going further to document the damaged houses, the ruined streets the wounds of the city. (5. *View to the barrack from Krúdy Street*, 6b. *Still life in Corvin Passage*, 7. *The headquarters of the insurgents*, 9. *IX. District*, 18. *Trees of Ferenc Boulevard*, 20. *Corner house in the Boulevard*, 22. *Houses of the Boulevard*, 12., 4./, 25. *Houses of Lenin Boulevard*, 15./, 26. *Széna Square*, 27. *Shooting*

⁴⁶ P.Szabó Dénes: *Képre vitt forradalom*. Népszava, 2016. márc. 20.

⁴⁷ Not one of his work regarding the 1956 revolution was every published during his life. Magyar nemzet published 5 drawings of 1956 revolution in 1989 (see notes 52., 55., 56., 59 and his biography. These works were first exhibited in 2016 Egy képzőművész haditudósító képei, 2016. March 20 – May 14. St István Bazilika Lovagterme, Budapest; '56 Rejt Jel Képek. A forradalom titkos művészete, 2016. 06. 23-11.13.; Haditudósítás 1956 (az 1956-os forradalom rajzai), 2016. nov. 24-2017. jan. 7., Rákospalota Pestújhely és Újpalota helytörténeti Gyűjteménye ADELIN Gallery.

⁴⁸ Róbert Jajcsnics: *A meggyalázott város*. Napkút kiadó, Bp., 2006.

⁴⁹ *Naplók, interjúk '56-ról*. Ed.: György Sümegi. Enciklopédia Kiadó, Bp., 2006. 149-154, 161-164, 191-194.

⁵⁰ *1956 – Ferencváros és a szabadságharc*. In: Ferencváros kétszáz éve. Ed.: Eszter Götz, György Orbán. Ráday Könyvesház, Bp., 2010. 244-252.

⁵¹ The titles of the photographs are based on Tibor András' note.

with phosphorus munitions in the Roundabout, 33. Side street with a collapsed house, 35 House in Baross Street with piano hanging in the air, 41 Technical barrier behind the Museum). Most of his pictures in the series of photos include people walking in the streets contemplating on the city's condition beside streets, squares, damaged trams, collapsed walls, and book burnings and ripped up cobblestones. (3., 8. *The Killián barrack*, 10b. *Insurgents on truck with a machine gun*, 15. *Burnt out tram on Rákóczi Square*, 21., 23. *Houses in the Boulevard*, 11., 3.1, 28. *Technical barrier at Móricz Zsigmond Roundabout*, 31. *Collapsed house, closing off Baross Street*, 42. *Tanks on the Boulevard*, 43. *Burning books, worker is reading a brochure*). The last pieces of the series were made in Boráros Square and in Csepel Island and show the cleaning of the wreckage starting in December. (44., 45. *Boráros Square with armored vehicle*, 48., 49. *Soviet tank at the Kvassai sluice gate in Csepel*, 47. *Dump truck carrying the ruins of the Killián barrack*). One of his photos shows the renamed street sign of (42. *Népköztársaság – Andrássy út*). Revolutionaries Road. Three of his photos show the coat of arm of Kossuth (1. *Radio*, 10. *Truck*, 30, *Tank*). In the Grand Boulevard he took a picture of two people next to destroyed tank barricades, one is a rebel with a militia armband (13. *Insurgent guard on the Boulevard*), and an elegant man in black coat and white shawl staring at the camera (he might have been an acquaintance of him) visually shown as the counterpoint of the destruction. (11 *Wreckage on the roadside*).

There are definite connections between certain photos and drawings especially when the drawing was made based on the photo. The drawing titled *On top of the tank*⁵² is very similar to photo #4 titled *Pedestrians looking at dead bodies on a burnt out tank*. The drawing *In front of the tank* was based on photo #30. Bombed out tank that was guarding the Roundabout, and the drawing *Truck with machine gun* was based photo #10b. *Insurgents on truck with a machine gun*.⁵³ He documented tanks, damaged, overturned trams and cars, street segments (*Tank #828*,⁵⁴ *Tram1*,⁵⁵ *Car*⁵⁶, *Damaged truck*,⁵⁷ *Landscape of Üllői Street – Ferenc Boulevard*,⁵⁸ *Street view 1956., Mária Terézia barrack*⁵⁹. He documented the destroyed corner of the *Mária Terézia (Killián) barrack* (7.), the identity check of a probably foreign car (*Identity check*)⁶⁰ and the tanks opening fire on the Boulevard (*Educating people on the Boulevard*)⁶¹ in drawing. He drew a group of fighters in Baross Street (*Baross Street October 6*)⁶² and two unsteady insurgents who were supporting and guarding each other, the last was made at the end of 1956 (*Two insurgents*)⁶³. Drawings showing mourning teenagers and children represent the fallen (*Praying boy*⁶⁴, *Praying Girls*⁶⁵, *Praying Girl*)⁶⁶ The drawing titled *Tank towering above the mourners* has a symbolic meaning: not only

⁵² Paper, ink,, 190 x 285 mm, no indication. Pub. in Magyar Nemzet, 1989. Oct. 26.

⁵³ Paper, pencil, 105 x 140 mm, no indication.

⁵⁴ Paper, watercolor and pen drawing, 245 x 350 mm, no indication.

⁵⁵ Paper, ink, 190 x 295 mm, Indicated down in the right. 1956. október 28.

Pub. in Magyar Nemzet, 1989. Oct. 28..

⁵⁶ Paper, pencil, 100 x 160 mm, no indication. Pub. in Magyar Nemzet, 1989. Nov. 1.

⁵⁷ Paper, ink, 95 x 160 mm, Indicated down in the left: 1956 Oct. 29.

⁵⁸ Paper, pencil, 225 x 315 mm, Indicated down in the right.

Landscape of Üllői St. – Ferenc Boulevard 1956. Oct. 29.

⁵⁹ Paper, ink, 290 x 200 mm, Indicated down in the left: Mária Terézia barrack.

1956. okt. 30. Pub. in Magyar Nemzet, 1989. Oct. 31.

⁶⁰ Paper, pencil, 90 x 155 mm, Indicated down in the left: Identity Check

⁶¹ Paper, watercolor and pen drawing, 100 x 145 mm,

Indicated down in the left: *Educating people on the Boulevard*

⁶² Paper, pencil, 90 x 155 mm, Indicated down center: *Baross Street October 6*

⁶³ Paper, pencil, 90 x 155 mm, indicated down in the left: end of November 1956 Tibor András

⁶⁴ Paper, ink, 23,5 x 34,3 cm, no indication

⁶⁵ Paper, ink, pencil, 23,5 x 34,3 cm, no indication

⁶⁶ Paper, pencil, 34,3 x 23,5 cm, no indication

the victim the mourners are in danger too by the tank. The drawing, *Standing in line in front of the grocery store* is a photo of a group of people uneasily waiting for food before the closed door.⁶⁷

Among the many drawings, that Tibor András made of the events during the 1956 revolution one is standing out with its sophisticated certainty, and it's titled *Fighters 1956*.⁶⁸ The contrast of the dynamic and forceful group of people shooting above the horizontal mass of the fallen lends an emotional intensity and a high level of expressiveness to the work. If one thinks of iconography then it's a distant relative to Francisco Goya's painting *The Third of May 1808* (1814). If we focus further on iconography then we have to include a few of his other drawings e.g. the one with Tibor Déry and some of his colored works e.g. (*Street view, 1957, József Boulevard in rain – in memory Dezső Szabó*,⁶⁹ *Market hall Rákóczi Square*⁷⁰). Melancholy and pensiveness are clearly visible on his self analyzing self portraits⁷¹ and on other aquarelles with children and former students of his.⁷² The protagonists of his composition⁷³ *Rákóczi Square 1956* are trams knocked over onto the square during the revolution. Later, in the 1960s he chose to formulate his style with a more unconventional approach and distinct colors as in the painting *Battle for the Hungarian Radio*: young people leaning over shooting, next to them the first people who fell and a cross marking the first victims⁷⁴. Therefore, this painting is a memento, reminding us for the first heroes of the revolution.

Some of his extant pencil drawings – as it can be seen in Anders Engman's photo – were drawn in the streets, in situ or at least the sketches were made where the events occurred. Anders Engman took pictures in Budapest between October 29 and November 1 in 1956. During this time three of Tibor András's works are available with date on: *Damaged Truck, Landscape of Üllői St. – Ferenc Boulevard 1956. Oct. 29.*, and *Mária Terézia barrack 1956 Oct. 30*. He was probably working on one these sketches at the moment of Anders Engman taking a picture of him. Most of the ink drawings were most likely finished at home in the studio, since that required more concentration like a quick sketch. During the revolution and following its failure many artist were drawing out in the streets: József Amberg,⁷⁵ Miklós Borsos, Béla Gebhardt, Antal Jancsek,⁷⁶ Endre Kusztos, LF monogrammist, Richárd Rapaich ect. Others took home their experience of what they observed and composed their works at home in their studios.

Tibor András drew, painted, and took pictures in the streets too. On the back of his work titled *In front of the Szabad Nép Building*⁷⁷ he wrote down the story of how this painting was made. " I didn't have any other stuff with me by the side door of the National Theater so I applied this lousy base on and started painting under the side

⁶⁷ Paper, ink, 9,2 × 27 cm, no indication

⁶⁸ Paper, pencil, 20 × 29,8 cm, no indication. It was the only 1956 related drawing he hand on the wall in his apartment. If anyone asked he answered that it showed the ghetto rebellion in Warsaw.

⁶⁹ Paper, aquarelle, 43 × 52,5 cm, indicated down in the left: Tibor András

⁷⁰ Paper, aquarelle, 32,5 × 36,5 cm , no indication

⁷¹ Self portrait 1957, canvas, oil, 52 × 32 cm, indicated down in the right, Tibor András, 1956

⁷² Children of Csepel 1956, paper, aquarelle, no indication; Little girl from Csepel 1956, paper, aquarelle, 24 × 18,2 cm, indicated down in the left

⁷³ Paper, aquarelle, 31 × 48 cm, indicated down in the right, Rákóczi Square 1956 Tibor András

⁷⁴ For the Radio...wood fiber, oil, 60 × 72 cm, indicated down in the left

⁷⁵ György Sümegi: *Rajzolók az utcán, a forradalomban*. Amberg József: Pest arca 1956. november-december. Kortárs, 2017/2. 36-40.

⁷⁶ György Sümegi: *Jancsek Antal festőművész 1956-os képsorozata*. Életünk, 2016/10-11. szám.; *Jelen számunk képei*. Bécsi Napló, 2016. november-december, XXXVII. évf. 6. szám

⁷⁷ Millboard, paper, watercolor, aquarelle, 49 × 56 cm, indicated down in the right, Tibor András 1956

door of the National Theater in the midst of darkness and lightning". So it was the evening of October 23rd when the demonstrators attacked the Szabad Nép Building after 10 pm. He documented the scene as a flaming revolution with his painting. Or else, the revolution of flame was suggestively described by István Mácsai painter who was witnessing the event as well. "All of a sudden one side of the Szabad Nép Building opened and bunch of flyers were thrown to the crowd (...) Small group arrived from the direction of Rákóczi Street bringing news from the Radio (...) The crowd hit the gate as one single wave. Sticks, iron, cobblestones were thrown at the glass door that broke open with a loud clash. (...) more and more people entered the lobby. Suddenly fire lit up in the middle of the crowd. Everyone broke off, and a flaming truck came to view in the center of the square. (...) The truck was standing between the theater and the Szabad Nép Building in the center of the square and the flames scattered eerie red light on the two buildings. It's one hellish glow from the Népszínház Street all the way up to the Rókus Hospital. Screaming faces, wielding fists were dancing in a Dante-like blaze behind the flames".⁷⁸

Tibor András, by using his sketch he made on the spot tried to create a dense, summarizing revolutionary image of his painting titled *Revolution 1956*.⁷⁹ There was an affair in Váci Street similar to what happened in front of the Szabad Nép Building where soviet books and magazines were burnt at the stake.⁸⁰ Assumable his photo #43 titled *Burning books, worker is reading a brochure* was documenting this event. He prepared the painting *Revolution 1956*⁸¹ with an aquarelle study and a sketch he made on the spot. This work presents the view from a different angle, we can see it from the Keleti railway station, among the houses in a narrower clearance the moving group of people watching nervously the dancing, digesting, subduing yellowish fire. On the finished painting, the Szabad Nép Building is facing the viewer, people throwing books out of its windows feeding the fire, which paints the whole composition with a grayish-bluish smoke and purple colored tension and anxiety. The Szabad Nép sign seemed diaphanous through the dancing flames. There are people standing and moving around in loose groups, or worriedly hurrying back and forth. Between the building and the people of the painting's two third on its right side is occupied by an overturned tram which together with the book burning draws attention to the devastation of the revolution. The red-purple colors reflects the trams and the people. The other important element of the painting's color system is the grayish-bluish reflection that reacts to the clothing and to the figures from the houses. *Revolution 1956* is capable of genuinely expressing the ending of a forceful ideology of the previous era, the destruction that goes together with the revolution and the behavior of the thousand faced crowd. Tibor András' composition with its great document value and high artistic quality belong to those paintings that processing events that actually happened during the revolution.

Tibor András is among those fine artists who photographed in the fields during the revolution: Béla Gönczi, Róbert Jajecsica, Kálmán Kecskeméti, Éva Saáry, Richárd Rapaich ect. However, he belonged to a narrower company too who next to photography drew as well, e.g. Richárd Rapaich, Róbert Muray. Moreover, the silhouette of a peculiar circle of people can be highlighted. This circle includes those artists who just like

⁷⁸ István Mácsai: *Napló – 1956. Részletek*. Holmi, 2006. október, XVIII. évf. 10. sz. 1283-1284.

⁷⁹ Canves, oil, 58 x 89 cm, indicated down in the left, Tibor András (?)

⁸⁰ Tibor András kept an urn full of the ashes of the burnt books and a piece of the Stalin statue as well as they were relics

⁸¹ Paper, mixed media, 47 x 54,5 cm, indicated down in the right, Tibor András 1956

Tibor András were veterans of the Second World War and conducted artistic activities. These artists, e.g. József Amberg, Lajos Szalay and others were drawing and painting during the war and now they are together with other artists in the virtual gallery of the 1956 revolution.

Tibor András phrased the importance of the subject of his earlier historical works related to the 17th century as follows: The fate of the seventeenth's century Hungarian is an indication to our time and fate. My artistic philosophy is *Sum ergo defendo itaque sum-tamquam exurgam* – I am, I defend myself, so I am – I shall rise. Showing the past, these paintings symbolically refer to our present. These paintings *Hungarian Cemetery (Cimitérium Hungaricum)*, *Plain People*, *Abandoned Fugitives*, *Survivors*, *Captives in Jail* refer to our fate as Third Way passengers".⁸² Four *Christian Galley Slaves* sitting jammed next to each other rowing in a constrained manner for their lives, for survival.⁸³ The *Sword of the Son* (1992)⁸⁴ is as if ancient Hungarians, ghost figures from the olden times passing the skill on to the son, on to the next generation to become a warrior. *The Fugitives*, (1958)⁸⁵ the painting shows a grazing horse and four resting people contemplating on their future. The heavy red color of the sky broods over to the lighter figures before the somber dark blue of the horizontal center stripe of the painting. There is a similar color emphasis lending a somber and tense characteristic to the painting *Hungarian Cemetery* (1962).⁸⁶ There are sketches of dead bodies on top of each other on the columned, fenced over part in two third of the right side and wolves snarling at them from the left side of the painting. The concept of this painting might have emerged from his experience in the World War II and at the siege of Budapest. The composition, *Prisoners*, five convicts with bare upper body in a semicircle with their hands tied behind their backs in a dark, dense-blue confinement, they could be fugitive rebels and most likely prisoners of the 1956 revolution. This large painting of 1960⁸⁷ shows an important part of Paul the Apostle's Second Epistle to the Corinthians ("Persecuted, but not abandoned; struck down, but not destroyed" P. K. II. 4:9.) One could easily assume about this work – and about many more painted after the 1956 revolution – that in its semantics the defeat suffered in the World War II, the siege of Budapest (adding the shock of Trianon concerning his family before the war) is interwoven with the quell of the 1956 revolution, the other great loss.

For example, the fugitives could be identified in the fifth Hungarian emigration wave as the emigrants and exiles who left Hungary after the 1956 revolution. Tibor András painted landscapes, still life, nude figures, and sacral compositions⁸⁸ and a few important self-portraits.⁸⁹ According to his son, Ferenc his oeuvre includes 180-200 paintings and several hundreds of drawings. Drawings made in the war and in 1956 are in a different category. Thus, we can consider this as a significant oeuvre,

⁸² "Sándor Takács historian was our spiritual guide These paintings of mine were neither exhibited nor reviewed. The withdrawal made me stronger. The fate of a Sekler" in. Tibor András legacy, June 20 1989.

⁸³ In the first version of the painting, the figures in the foreground were better developed.

⁸⁴ Paper, aquarelle, 29,8 × 44,8 cm, indicated down in the right, Tibor András 1992

⁸⁵ Canvas, oil, 109 × 148 cm, indicated down in the left, Tibor András 1958

⁸⁶ Canvas, oil, 140 × 194 cm, no indication

⁸⁷ Canvas, oil, 154 × 185 cm, indicated up in the right

⁸⁸ *Descent from the Cross*, 1987, canvas, oil, 49 × 67 cm, j. b. l.: András Tibor – 1987 –, *Women wailing for Jesus*, 1988, paper, aquarelle, 41,5 × 59 cm, j. b. l.: András Tibor – 1988 –, *Gathering at the Ruined Church*, canvas, oil, 54 × 62 cm., *Mindszenty*, paper, mixed media, 26 × 18 cm, j. b. l.: In memoriam Pécsi János... (Csíksomlyó) j. j. l.: sepsiköröspataki András Tibor. Their characteristic is that white color used for mourning (ad analogiam: white mourning of Csököly). He wrote down the Lord's Prayer in sixty different languages, unified the text and the language with drawings using different style of letters and illustrations.

⁸⁹ Most of his work was exhibited in *History and Art – Works of an Artist-War Correspondent*. 2016. 03. 20 – 05. 14. Szent István Bazilika Lovagterme, Budapest, V. Hercegprimás u. 7. About the exhibit: *András Tibor: Történelem és művészet*. HVG, 2016. márc. 26. 13. sz. 40.

in which we can find several experiments with illustrations,⁹⁰ a few early drawings,⁹¹ and textile paintings, reproduction of art works having art historical significance from Egypt to Matisse,⁹² sketches and subject ideas. He was uncertain in many things. He started something then he stopped after the documentation or he dropped an idea right after he had one. It could be one of the reasons that in and around the sixties, he reached a point of a most modern composing technique with a more abstract harmony of form but the works he made during that time are rather experimental pieces.

When preparing for this study I looked into Tibor András' uncoordinated inheritance and found some consistency, for example I've found writings which clearly expressed his intellectual openness.⁹³ However, the main body of his work are historical paintings. He worked on his series of historical large-scale paintings based on the 17th century Hungarian history for 20 years.⁹⁴ He was the "painter of the passing time",⁹⁵ a painter of history.

In the last century different often contradictory views had developed about historical painting. In 1888, in the first Hungarian so called artist's novel Zsigmond Justh noted on the view of his time as "only a madman is capable of creating a painting that has history as its subject, a large, monumental composition for the people to please them!" Another similar view is that "an artist should only paint what he/she experienced or at least saw what his/her own eyes". He asked the question "in the century of free thinking": isn't an artist who paints the head of Socrates more qualified than the one who paints a ripe watermelon?!"⁹⁶ There were several historical paintings created for competitions and the state had commissioned many with historical subject matter for the millennium celebrations, yet contemporary artists had very distinct opinions about them. The devotees of modern and new art had totally rejected them.⁹⁷ What could be our opinion about historical paintings painted in the midst of the 20th century? Isn't their existence already a mere anachronism or can they be the adequate expressive form of significant historical events? Tibor András created trustworthy and authentic historical works of the Rákóczi era, the fronts of the World War II and the 1956 revolution. He proves with his history ruined life and fate that genuinely summoned historical events through art are worthy for our attention and appreciation.

⁹⁰ Mihály Babits: *Erato* (illustration by Borsos Miklós, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1973, He pasted his illustrations next to the poems.

⁹¹ Only a few of his early drawings were found or identified in his inheritance. There are some with sarcastic notes concerning his university studies. Academic drawing, I. paper, ink 22,5 × 12,2 cm, no indication. Note on its back: Made in graphic class. Not long before my dismissal. By then some young "modernists" were picking on me. Lajos Varga Nándor (my expelled teacher, moreover he was from Sepsiszentgyörgy too) Károly Koffán is the newly appointed professor. At the beginning, he was a party ass-kisser, supporter of the Madisz mob. I felt his aversion in many ways. In 1956, he found a gun somewhere and brought it in to Academy. He had people jealous for his position. He was an system ass-kisser in painting too.

⁹² e.g. he painted the coat of arms of the Hungarian Counties.

⁹³ e.g. The theory of socialist realism, its formation and development, the first half of the 1950s; What are the reasons of teaching art in high school, 1960s; Art sprouting out of folklore, around 1960; Dead matter can radiate strength too "- Opening speech at the exhibit of János B Kiss. 21 April 1972

⁹⁴ <http://tibor.andrasek.hu>

⁹⁵ *Heti Válasz*, 2002. 07. 12. III. évf. 28. sz.

⁹⁶ *Justh Zsigmond válogatott művei*. Szerzői kötetek. Kötelező ritkaságok 7. Szerk.: Kiczenko Judit. Ráció Kiadó, Bp., 2013. 212-213.

⁹⁷ e.g. József Rippl-Rónai: "I don't trust large paintings, They are mostly incomplete. In our era of historical paintings (...) people want to gain prestige like professors do". ". *Rippl-Rónai József Emlékezései*. A Nyugat kiadása, Bp., 1911. 106.

András Ferenc

Néhány adalék András Tibor történelmi festményeihez

Nemcsak egy festményt, de egy művész egész életművét is sokféle módon, sokféle megvilágításban lehet értelmezni, láttatni. Ízlés, világnézet, tájékozottság mind-mind befolyásolja értékítéletünket. András Tibor történelmi képeit másképp látom én, aki ezek között nőttem fel, akinek természetes, hogy temetetlen halottakat ábrázoló képpel a feje fölött írta az iskolai leckét, mint aki először látja. Apám a hozzá közel állóknak sokat mesélt történelmi képeiről, ezeket tekintette élete fő műveinek. Még az alkotó véleményét is meg lehet kérdőjelezni, hiszen az ő véleménye a saját művéről is csak egy lehetséges értelmezés. Az alábbi gondolatok az én megközelítéseim.

A nándorfehérvári győzelem képei:

1. *Előtanulmány a Hunyadi képhez* (1951), olaj, vászon, 58 × 78

2. *Hunyadi deregléseinek harca Nándorfehérvár alatt* (1953), olaj, vászon, 108 × 130

Mindkét kép a csata (1456. július 22.) kimenetelét döntően befolyásoló eseményt ábrázolja, amikor a zseniális taktikai érzékkel rendelkező Hunyadi János elfoglalta a folyópartot, majd áttörte a török hajózárat, a török védelmi vonalat. Ezzel a várvédők utánpótláshoz, reményhez jutottak, megalapozva a későbbi fényes diadalt. A győzelemmel Európa is időt nyert, hogy megerősödve álljon ellen a fenyegető oszmán-muszlim hódításnak.

Bujdosók (1958), olaj, vászon, 110 × 148 – Eredeti cím: Pusztázók, magukra hagyott bujdosók

Ez az első darabja a négy képből álló képsorozatának. Mocsaras, lápos, elvadult tájon bujdosó kurucokat ábrázol, akik egy, a sorsukat is szimbolizáló kötelet, a sors fonalát próbálják meg közösen kibogozni.

Rabok (1960?), olaj, vászon, 155 × 184 – Eredeti cím: Tömlöcbe zárt rabok („Üldöztetünk, de el nem hagyatunk, tiportatunk, de el nem veszünk.”; Pál apostolnak a Korinthusbeliekhez írt második levele – 2Kor 4.9–11)

Öt rab áll a nézőnek háttal. Öt különböző karakter. A középső, erőteljes férfi büszkén fölemeli a fejét, egy másik, jobbra tőle flegmatikusan fogadja el a sorsát, a bal szélső ereje fogytán van, a mellette álló mintha magába révedve megbánást tanúsítana, az ötödik alak a parasztság megtörhetetlen erejének allegóriája. A sötét tónusú képen csak a rabokra vetül némi sejtelmes fény, nem tudjuk, honnan.

Cimiterium Hungaricum (Magyar temető) (1962?), olaj, vászon, 138 × 193

Takács Sándor megemlíti, hogy a török uralom idején a csaták után gyakran arra sem volt idő, hogy az elesett hősöket tisztességesen eltemessék. Ezt jeleníti meg a nagyméretű, részletesen kidolgozott festmény. Ez azonban csak az első, a felszíni értelmezés rétege. Második gondolati síkon a kép Trianon tragikumát fejezi ki, amit a halottakra uszuló farkasok és döggeszelyűk jelképeznek. A harmadik: András Tibor nagyon jól ismerte a görög-római kultúrát, és az ókori világ erkölcsi felfogását. Evidencia volt számára, hogy a halottakat tisztességesen el kell temetni, bárki is legyen az, a barátod vagy az ellenséged, jó ember vagy rossz ember; tisztességgel el kell temetni, pusztán azért, mert emberi lény. Ezt az ősi törvényt sértette meg az orosz segítséggel újraeledő barbár rezsim. Apám nagyon jól tudta, hogy számos forradalmár, számos szabadságharcos emberhez méltatlan körülmények között lett elföldelve. Műve harmadik jelentésrétege a felháborodását tükrözi.

Túlélők (Pogány perzselte pór tanya) (1970?), olaj, vászon, 158 × 193

Ez a kép jól mutatja András Tibor több kérdésben ellentmondásos történelemszemléletét: „Két pogány közt, egy hazáért.” András Tibor tisztában volt Habsburg királyaink országépítő érdemeivel, jelentőségével. Ez a kép ennek ellentmondva a kurucos, Habsburg-ellenes szemlélet jegyében mutatja az égbolton hazánk fölé sötét árnyat vető kétfejű sást, miközben az ország javait jelképező jószágokat a török hajtja el. A szalmán egy öreg, haldokló nagyapa fekszik, a kép bal szélén a jövő reménységét jelentő újszülöttet táplál édesanyja, középen pedig nagyobbacska unokák kardot emelve készülnek a jövő harcaira, a kép jobb szélén férfiak beszélgetnek, ki tudja, miről. Különös, nyugtalanító színek uralkodnak a képen, az égbolt tónusa közeledő viharra utal. A távolban kihalt a táj, nem látszanak távlatot mutató dombok, hegyek vagy épületek.

Hetu Moger (Gyázmagyarok) (1973), olaj, vászon, 73 × 100

A hagyomány szerint a kalandozó magyarok 955. évi augsburgi csatája után a győztes szász seregek minden támadót megöltek – hét magyar harcos kivételével. Őket megcsonkítva küldték vissza országukba, figyelmeztetésként. Nevezték őket gyázmagyaroknak, gyászvitézeknek, hétmagyarnak. András Tibor csak ezt a történetet mesélte el látogatóinak, valahányszor a képről mesélt. Még szűk körben sem indokolta meg soha a témaválasztását. A képet szemlélve nyilvánvaló ellentmondásban van a történet atavisztikus jellege a megvalósítás eredeti, modern stílusával. Ugyanakkor rendkívül jól megkomponált a festmény. A képen a fehér szín dominál, a gyász színe. A kép közepén nehezen olvasható székely rovásírással újra oda van írva a kép címe latinul (hetu moger = hétmagyar).

In memoriam Pécsi János Jelzet: In memoriam Pécsi János... (Csíksomlyó), Sepsikőröspataki András Tibor gyk., akvarell, papír, 40 × 45

A kép közepén egy nőifej-sorozat látható több fázisban, mindegyik más és más lelki állapotot tükröz. Az egyik ijedt, a másik haragos, a harmadik szemében könnycsepp, a mellette lévő csodálkozik, az utolsó pedig szomorúan, merengve néz. A kép bal széléről ördögi arc vicsorog ki a nézőre, a jobb oldalon töviskoszorús Krisztus tekint profilból a világra, mellette, két fázisban, szemből a halott Megváltó arca látható. A kép közepére Mindszenty József bíboros-hercegprímás arcát évekkel később, valamilyen érzelmileg fölzaklató, valószínűleg az 1956-os forradalommal kapcsolatos emlék vagy hír hatására festette oda. A képe eredeti címe „Fázisok” volt, de ezt sehol nem rögzítette, csak szóban említette így a képét. Sok évvel később félrehallott valamit, amikor a kép hátuljára a következőket írta: „Petrás Ince János katolikus lelkész (az oláhok megölték fejszével), Pécsi János csíksomlyói lelkész megölték magyarsága miatt az oláhok 1986-ban”. Valójában Écsy László János (Rákosd, 1919. június 9. – 1982. április 19.) ferences szerzetesről (csíksomlyói házfőnök, tartományfőnök) lehet szó, aki autóbalesetben, 1982-ben halt meg. Sok hasonló képe van, ahol több fázisban ábrázol emberi arcokat. A mozgás elvont fogalma is izgatta és a rajzfilmes emlékei is befolyásolhatták.

Fia kardja / His son's sword 1992, akvarell, papír, 29,8 × 44,8

A török uralom idején gyakoriak voltak a török–magyar párviadatok. Ezek a párbajok gyakran a lovagiasság szabályai szerint zajlottak, változóan, hol magyar, hol török sikerrel. A képe, dacára alkotója nemzetiségének, egy tragikus párbajnak, egy magyar vitéz elestének állít emléket. A bal oldalon, megtörtén egy magyar apa látható, aki, mivel egyedül látjuk, talán egyetlen felnőtt fiát veszítette el. A kép jobb oldalán, vele szemben a győztes török vitéz édesapja sem ünnepel, inkább egyfajta együttérzéssel adja vissza az elesett katona kardját. Mert tudja, hogy mindez fordítva is történhetett volna. A két fiatal török katona tekintete viszont inkább enyhe gúnyt, illetve érdeklődést tükröz.

Ferenc András

Additional Information to the Historical Paintings of Tibor András

The interpretation and display of an artist's oeuvre and his/her paintings can be various and diversified. Our judgment is influenced by our taste, ideology and knowledge. I see Tibor András' historical paintings from a different angle too since I grew up among these paintings and it was natural for me to do my homework with a painting above my hand showing images of unburied dead people. My father expansively talked about his historical paintings to his close acquaintances because he considered them as his main works. However, one can question the opinion of the artist since his opinion about his own work is only one possible interpretation. The followings thoughts are expressing my approaches.

Paintings about the triumph at Nádorfehérvár:

1. *Pre-study to the Hunyadi painting* (around 1951) oil, canvas, 58 × 78
2. *The Battle of Hunyadi's Bargemen under Nádorfehérvár* (1953)
oil, canvas, 108 × 130

Both paintings show the event that decisively influenced the outcome of the battle, when János Hunyadi with his extraordinary tactical sense seized the riverside and broke through the Turkish naval blockade which acted as their defense line. The victory, brought hope and reinforcement to the defenders of the castle laying the foundations for a bright future triumph. The victory also won time for Europe to get a stronger stand against the threat of the Ottoman Muslim conquest.

Fugitives (1958) oil, canvas, 110 × 148 – Original title: Plain People, Abandoned Fugitives

This is the first piece of a four paintings series. It's depicting fugitive Kuruc rebels in a moory, marshy wasteland with a rope symbolizing their fate, the thread of fate which they are trying to sort out together.

Prisoners (1960?) oil, canvas, 155-184 – Original title: ("Persecuted, but not abandoned; struck down, but not destroyed") Paul the Apostle's Second Epistle to the Corinthians (2 Corinthians 4:9)

Five prisoners stand showing their backs to the spectator. Five different characters. The poignant man in the middle proudly lifts his head up, the other on his right calmly accepts his fate, the strength of the man on the left is running low, the fifth figure is the allegory of the unbreakable strength of peasantry. On the dark-toned image some mysterious light is projected on the inmates, we don't know from where.

Cimiterium Hungaricum (Hungarian Cemetery) (1962?) oil, canvas, 138 × 193

Sándor Takács mentions that there were hardly any time to bury the heroes during the Turkish occupation. That is what this large painting depicts in details. However, this is only the first layer of the surface interpretation. On the second line of interpretation the painting represents the tragedy of Trianon with wolves and vultures attacking the dead. The third is that Tibor András was very familiar with the Greco-Roman culture and the moral principles of the ancient world. It was obvious for him that the dead must be buried with respect regardless who he/she was; a friend or an enemy, a bad or a good person needs to be buried with respect. That ancient law was broken by the reviving barbaric regime with the help of the Soviets. My father knew it well that several revolutionaries, several insurgents were buried under inhuman circumstances. The third surface interpretation presents his outrage.

Survivors (Peasant farm burnt by pagans) (1970?) oil, canvas 158 × 193

This painting clearly shows Tibor András' contradictory historical approach: "For one homeland among two pagans." Tibor András was fully aware of the importance and merit of the Habsburg kings who rebuilt the country. Yet, this painting is contradicting this by showing an anti-Habsburg attitude with a two headed eagle casting dark shadows over our country while the goods of the country are taken away by the Turks. An old, dying grandfather is laying on the hay, on the left a mother is feeding her baby who represents the future, in the center a bit older grandchildren're raising swords for the battles of the future and on the right men are talking about something. Strange disturbing colors dominate the painting and the tone of the sky foretells an approaching storm. There is a dead landscape in the distance, and the absence of hills, mountains and buildings show no horizon.

Hetu Moger (*Seven Hungarians*) (1973) oil, canvas 73 × 100

According to legends, after the The Battle of Lechfeld (10 August 955), the victorious German army slaughtered every Hungarian warriors with the exception of seven. These seven men were mutilated and sent back to their country as a warning. They were called Seven Hungarians. Whenever Tibor András was talking about this painting he told this story to his visitors, yet he had never explained why he chose this subject. By looking at the painting there is an obvious contradiction between the atavistic complexion of the story and the original, modern style of the painting. At the same time it is a well executed painting. The dominant color of the painting is white as the color of mourning. In the center of the painting its title written in Sekler runic letters (*hetu moger* = Seven Hungarians) in Latin.

Stuka meséi

Emlékeim rajztanáromról¹

Másodikos voltam, amikor a tanár nénink beteg lett és bejelentették, hogy András Tibor, a felsősök rajztanára fogja őt helyettesíteni. Tudtuk, hogy ő rajz-stuka.² Gondoltuk, egy nagydarab, marcona ember fog belépni, „Osztály, vigyázz!”-t kiált, és az elsőknek leken egy-két pofont. (Akkoriban ez nem volt ritka, én ekkorra már jó párat begyűjtöttem.) Mikor belépett, láttuk, hogy tényleg nagy termetű, de egy kedves, mosolygó ember kérdezte: „Gyerekek, számtanóra legyen, vagy mondjak egy rajzos mesét?” „Rajzos mesét!” – kiáltottuk lelkesen.

Bal kezébe vette a krétát, és úgy mesélt a gyerekekre nézve, hogy a táblát gyakorlatilag nem is látta. Jómagam a legelső padban azért ültem egyedül, hogy ne tudjak kivel rosszalkodni. Előttem papír, a kezemben lévő ceruzával próbáltam lerajzolni, követni a táblán kibontakozó sárkányt. A mese végén a kínai festő az utolsó ecsetvonással befestette a sárkány szeme fényét, és a sárkány megelevenedett – és elrepült. A táblán lévő sárkány szemén nem volt csillogás rajzolva.

– Tibi bácsi! – kiáltottuk. – Rajzolja be a szeme fényét!

– Á, az én rajzom nem is olyan jó, mint a kínai festőé.

– De igen, de igen! – kiabáltuk.

– De ha mégis életre kel, és itt megsérül valaki?

– Majd kinyitjuk az ablakot, hogy kirepülhessen.

– Jó. Ha meritek, rajzoljátok be a szeme fényét ti.

Nagy visítások és könyörgések közepette óvatosan somfordált ki a teremből, mint aki maga is fél a sárkánytól. „Balázs! Rajzold be!” – kiáltották az osztálytársaim, de én is teljesen elhittem a mesét, és nem mertem berajzolni, hátha egy kis tüzet fúj, mikor kirepül az ablakon és megpörkölődik egy-két barátom. A sárkányt a gyerekek nem engedték letörölni a tábláról. Nagy szomorúságunkra, távollétünkben, több nap után valamelyik tanár mégiscsak megtette.

Tanár nénink még mindig beteg volt. Amikor a rajzóra következett, legnagyobb örömmünkre megint Stuka jött, és a „Szervusztok, gyerekek!” után, Tibor bácsiba fojtva a szót, egyszerre kiáltottuk: „Rajzos mesét!” A kínai császár a festőtől ezúttal egy tájképet rendelt, mert az biztos nem tud elrepülni. Tibor bácsi megint háttal állt a táblának, és bal kezével hátrafelé rajzolt. Én már előre készülve, másoltam Stuka folyamatosan megjelenő távoli hegyeit, az erdőt, az erdőből kijövő utat, ami átszeli az előtte lévő rétet, a réten keresztülcsordogáló patakot és rajta az aprócska fahidat, amin az út folytatódik.

¹ Az alábbi írás csupán részlet András Tibor legkedvesebb tanítványának emlékezésfolyamából. A lábjegyzetek András Ferenc (a festő fia) kiegészítő, olykor pontosító kommentárjai. – Apám 1972 és 1977 között az általános iskolában tanította Balázst, aki később is rendszeresen följárt hozzá, emlékeinek egy része a későbbi időkben származik.

² A becenév onnan ered, hogy az iskolai rendre felügyelő tanárként olyan gyorsan száguldott végig a folyosón fülön csipni a rosszalkodó gyerekeket, mint az egykori német bombázórepülő, a „Stuka”. A gyerekek figyelőket állítottak a folyosóra, és ők, amint meglátták apámat, így riasztották társaikat: „Vigyázz, jön a Stuka!”

A mese végén a császárnak nagyon tetszett a kép, és újabb festményeket rendelt volna a festőtől, de az, elnézést kérve, hajlott korára tekintettel visszautasította a kérést, és besétált a képbe, át a hídon, elveszve az erdő renetegében.

Hiába kértük Tibor bácsit, hogy meséljen még, nem tehetette, óra végén mennie kellett, mint ahogy az öreg kínai festőnek is.

Tanár nénink meggyógyult, és amikor a rajzóra következett – nagy meglepetésemre –, közölte velem, hogy Tibor bácsi kérésére mostantól, a tantestület engedélyével, a felsősökkel fogok rajzolni. Rajzfelszereléssel a kezemben léptem be Stuka rajztermébe. Szokatlanul nagy íróasztalán ceruzák, festékek, rajzlapok. Bal oldalán egy fekete rádió, amiből szinte mindig komolyzene szólt. Jobb oldalán egy kancsó víz.

– Jó, hogy jössz – mondta, az ecsetet le sem téve. – Tudod-e, hogy a rosszaságairól szóló híred megelőzött téged? Gyere, azt rajzold, amit szeretnél.

Talán valami állatot, gondoltam. Ő elmondta, mire figyeljek. A rajzóra végén megnézte, min is dolgoztam, s biztatva mondta:

– Látom, megértetted, amire felhívtam a figyelmed. Mától kezdve minden délután gyere rajzolni. Addig sem követsz el semmi rosszaságot.

Ragaszkodott ahhoz, hogy a saját gondolataimat rajzoljam úgy, ahogy én rajzolok, persze szakmai szempontok figyelembevételével.

– Azért tanítalak így, mert amikor én a főiskolára jártam, és elmondtam a mestereimnek, hogy történelmi csataképfestő akarok lenni, az csak mosolygott: „Tibor, a történelmi képfestészet kora már lejárt, te csak fessél tájképeket meg csendéletet, azt még el lehet adni, és ahhoz igazán van tehetséged”, ezt mondta Bernáth Aurél. Nagyon rosszat tett velem, de én nem adtam fel. Legbelül mindig a nagy történelmi képekre készültem.

Ezután minden nap mentem rajzolni. Rajtam kívül még több gyerek járt hozzá különfoglalkozásra. Összefogott bennünket, s két rajzfilmgyári kollégája segítségével síkbáb-rajzfilmet is készített a rajzainkból. Unsolásunkra ő is megrajzolt benne egy jelenetet, Dózsa György megégetését. „Törökkori emlékeink”, ez volt a film címe, ami persze az akkori kornak megfelelően az úttörőszobából indult. Tibor bácsi több helyre is elküldte pályázatra. A tv-ben is levetítették a filmet és a TTT – Tízen Túliak Társasága – című műsorban a rajzfilmet készítő gyerekeket is bemutatták.

Stuka nem szívesen rajzolt bele tanítványai munkáiba. Néha lehetetlennek látszó feladatot adott nekem, és akkor megkértem, mutassa meg, hogyan csinálja. Ekkor új lapot vett elő, és azon mutatta meg vázlatosan az elképzelését.

– Tudod – mondta –, kicsit régebben, mikor a bátyádat tanítottam rajzolni, a kis rajzocskáját elkérve kijavítottam. Ekkor Zsolti hangos sírásba kezdett, potyogtak a könnyei és rávert a kezemre jó párszor, és azt hajtogatta: „Csúnya tanár bácsi, elrontottad a rajzomat.” Akkor nagyon szégyelltem magam, és megfogadtam, hogy többet nem rajzolok bele a gyerekek alkotásaiba.

Délutánonként mindig a rajztermében rajzoltam. Ketten voltunk, Stuka meg én, amikor kinyílt az ajtó, és dühtől vörös fejjel Feri bácsi, az énektanár lépett be, és igencsak ingerülten azt mondta Tibor bácsinak: „Te, én ezt a gyereket agyonvágom!” Tibor bácsi tágra nyílt szemmel, csodálkozó arccal nézett rá. Az magából kikelve folytatta: „Amit ez a gyerek művel, az egyszerűen túrhetetlen.” Közben rám mutatott, én pedig

a rajzolásból fel-felpillantottam rájuk. Tibor bácsi kedvesen, mosolyogva és lassan válaszolt: „Ez a gyerek egész délután itt rajzolt csendben, nem csinálhatott kivételesen semmi rosszat.” Látszott, hogy ez sem győzte meg a kollégáját, mert ha nem is voltam ott, valahogy a kezem mégis biztos benne volt a dologban. Azért más hangon folytatta: „Te, ez a gyerek tényleg olyan tehetséges?” Tibor bácsi gondolkodás nélkül vágta rá: „Kolosszális, egyszerűen kolosszális!” Az énektanár hitetlenkedve nézte a rajzoló kisfiút, engem, és felvont szemöldökkel kérdezte: „Ez? Jól van, Tibor, most nem bántom. De ez a gyerek, amit művel, az tűrhetetlen.” Tibor bácsi megértően és mosolyogva nyugtatta: „Ha valami baj van evvel a gyerekkel, csak gyere hozzám, és megbeszéljük.”

Én nyikkanni sem mertem. Stuka leült mellém, és nagyon megértően kezdett beszélni: „Nem rossz ember ez a Ferenc, csak ővele kibabrált az élet. Operaénekes lenne, de szegény épphogyan nem törpe és sehol semmiben nem kap szerepet.”³

Egy alkalommal Tibor bácsi közölte velem, a negyedikes kisgyerekekkel, hogy budapesti rajzverseny lesz. Minden iskolából egy gyereket küldenek. Én mondtam, hogy a felsősök között is több jó rajzoló van: Silló Sándor vagy a bátyám, Zsolt.⁴

– Egy szót se akarok hallani, mész és kész! – mondta Stuka.

A Hámán Kató (ma: Haller) utcában az úttörőház előtti aszfalton kellett rajzolni az ott kiosztott színes krétákkal. Egészen a piacig elnyúlt a végtelennek látszó gyereksor, akik kb. fél, vagy annál kicsit több négyzetméteren rajzoltak. Minden iskola felsősöket küldött, láttam megszeppenne. Ők nagyon gyorsan és gyakorlottan kezdtek rajzolni. Én ott tudtam meg, hogy a feladat a SZABADSÁG, azt kell megrajzolni. Volt, aki a Szabadság hidat rajzolta, vagy a Parlamentet, és mindenki gyönyörűen rajzolt, majdnem olyan gyönyörűen, mintha Stuka csinálta volna – gondoltam. Láttam, hogy jó színes fotókat hoztak, ezért úgy éreztem, hogy nekem itt esélyem sincs. Akkor azt rajzolok, amit akarok, a szép színes krétákkal. Egy nagy dombra nyuszikat, oroszlanokat, tigriseket, bárányokat, zsiráfokat, gólyát rajzoltam, akik egymás mellett sétálgattak. Talán három óra volt rá, ezért néha megnéztük egymás rajzait. Nálam mindig megálltak és kicsit kuncogva összesűgtak: a kisfiú biztos nem tudja, mi a feladat. Az idő végéhez közeledve a domb tetejére felrajzoltam a Szabadság-szobrot, ahogy a szüleimmel való séta alkalmával láttam, bronzszínűre, de a kezében a levél zöld volt. A domb elé, a kép aljára pedig egy helyes kis folyócskát kanyarítottam. Jött a kiértékelés, minden gyermek a rajza mellett állt. A zsűritagok többször le-föl mentek, jegyzeteltek, több gyerekekkel elbeszélgettek, nálam is megálltak.

– Kisfiú, te az állatok közé rajzoltad a Szabadság-szobrot. Miért? – kérdezték.

– Mert azt szeretném, hogy szabadok legyenek az állatok.

– De nincsenek rácsok. Ha nincsenek rácsok, megtámadják egymást az állatok.

– Ezt tudom én is – mondtam, és folytattam: – Miért, van igazi szabadság?

Csak szeretnék a szabadságot.

Nagy meglepetés volt a számomra, hogy engem ítéltek győztesnek a többiekhez képest kisgyerekes rajzommal. Legnagyobb örömömre az összes maradék színes krétát nekem adták, ami megtöltött egy zsákszerű szatyrot.

³ Bodnár Ferenc, az énektanár, apám barátja volt, megvédte, amikor kellett. Valahányszor apámnál fölment a pumpa, és durva nacionalista dolgokat kezdett mondani, Feri gyorsan behúzta a szomszéd szobába, majd rácsukta az ajtót. A többieknek meg magyarázgatta, hogy Tibor ezt nem úgy érti...

⁴ Silló Sándor film-, tévé- és színházi rendező-dramaturgól, illetve dr. Papp Zsolt fizikusról van szó.

Erre aztán nem számított az iskola! Tibor bácsi kikövetelte, hogy az iskolai évszázad ünnepélyen adjanak nekem dicséretképpen könyvet. Volt sok ellenvetés, hogy ezt a gyereket az ünnepélyekre nem is engedjük be, még a nyakkendőjét is elvettük. Az úttörők csapatvezetője hallani sem akart arról, hogy ő adja át az iskola legrosszabb gyerekének a könyvet, mikor ő eddig is minden követ megmozgatott, hogy eltávolítsanak az iskolából. De bizony ő adta át a díjat, ahogy annak a pár jó úttörőnek is, és ha csak ideiglenesen is, de még a nyakkendőmet is visszakaptam.

Rajzolások közben Stuka egy-egy korszakról is beszélt. Nagyon megindította fantáziámat, amit az impresszionista festészetről mesélt, miszerint a közvetlen környezetünkben levő tárgyak színei hatással vannak egymásra. Ezt két bögrével könnyedén bebizonyította úgy, hogy a megvilágított piros bögre színe átvetült a másikra, és az helyenként pirosas lett, bármilyen színű is volt amúgy. Híres impresszionista festők képein is megmutatta, hogy milyen bátran felvállalják még az emberi testen is a kékek, zöldek megjelenítését.

Ezt megtanulva én is megfestettem életem első impresszionista képét. Lenin a zöldellő sövény előtt, de a sövény nem látszik. Gondoltam, a művészethez értők rögtön értik, hogy a zöldes színárnyalatokban tündöklő Lenin a szabadban elmélkedik. De amint megmutattam, rögtön nagy botrány lett, biztos csúfot akarok üzni Leninből. Még az apámat is behívták. Én, a kisgyerek magyaráztam, hogy így az impresszionizmus, úgy a színek reflexhatása... Megint Stukának kellett közbelépnie. Határozottan mondta a kollégáinak: „Nem értetek a művészethez!” „Az lehet – felelték –, de Lenint akkor sem szabad zöldre festeni.” És az igazgatóságon elkobozták a festményt.

Mikor kicsit nagyobbacska lettem, a selyemfestést is megmutatta. Fakeretre kifeszített tiszta selyemre festettünk, még fixatív fújóval is kifújtuk.

Az egyes színek különböző nagyságú üvegekben voltak. Voltak már előre bekeverten is kisebb üvegcékben (alkoholos, szeszes).

– Egy időben – kezdte a Stuka – még tanítottam is a textilfestést az Iparművészeti Főiskola szervezésében, a munkásosztály esti iskoláján. Egészen magasról megkerestek, mint a munkások esti iskolájának a tanárát, és gondolkodást és választ nem várva megbíztak egy ház méretű Rákosi Mátyás-selyempórtre festésével. Állítsam össze, milyen anyagból és milyen festékekből kell venni, és mennyit. Ha ezt visszautasítom, akkor az ÁVH elbeszélgetett volna velem, elvesztettem volna az állásom, átnevelőtáborba visznek, vagy ki tudja. Gondoltam, ha már ez a szerencsétlenség ért, legalább megpróbálok vele jót tenni. Akkoriban nagyon szűkmarkúan adtak a tanításra anyagot. Úgy gondoltam, ezek úgysem tudják, hogyan kell textilt festeni. Ezért mindenféle színből, még a beszerezhetetlen színekből is, kilós mennyiséget kértem, ez nagyon sok, mert a textilfesték könnyű. Egyébként egy-két színből elég lett volna egy-egy vegyszeres üvegnyi. Persze ház nagyságú selymet feszítettek fel nekem, és mindent beszereztek, amit kértem. A selyemkép elkészült, és sokszor repkedett a kisrepülő Budapest felett az „Éljen Rákosi!” felirattal.

– A sok festékből adtam az Iparművészeti Főiskolának, a Munkások Esti Iskolájának és sok maradt nekem is, de még majd marad neked is – mondta, miközben tanítgatta nekem a selyemfestést. A textilfestészet technikájáról könyvet (illetve jegyzetet) is írt, nekem is adott egy másolatot.

Sokszor bosszantottak a rossz jegyeim és a mérhetetlen sok intőm. Ilyenkor Tibor bácsi mindig lelket öntött belém:

– Ez mind nem számít, hiszen én is rossz tanuló voltam. Latinból például mindig meg akartak buktatni. Szegény anyám mindig ment könyörögni, hogy engedjenek át. Szó szerint libáért. Mindig vitte a libát. Egyszer a tanár mérgesen már előre mondta, mikor meglátta anyámat közeledni év végén: „Nehogy azt higgye, egy liba elég lesz ahhoz, hogy átengedjem!” Anyám ijedten kérdezte: „Esetleg kettő?” Még mérgesebben válaszolt a latintanár: „Kettő sem” – és sarkon fordult. Végül többnapos bemászkalás és könyörgés után három libáért engedett át. Na és látod, szinte folyékonyan tudok latinul, a régi ötös latinosok pedig már egy szót sem tudnak. Kérdezz tőlem bármit, és mondom latinul.

Rögtön jobb kedvem lett, és már rajzoltam is. Persze ráadásképpen mondott még jó néhány latin mondást is.

Az igazgató valahogy értékelte Stukát, és megengedte, hogy az iskola pincéjében műtermet rendezzen be, ahova csak ő, illetve a délutáni tanítványai mehettek. Stukának ez maga volt a paradicsom. Festett is mindenféle képet, és nem kellett mindig elpakolni. Ettől kezdve a legtöbbször én is a pincében festegethettem. Egy alkalommal, mikor ő valami nagy selyemfestésben volt, nekem a lengyel Jan Matejko híres csataképét adta mintául, hogy így oldjam meg, de ne másoljam. Példának kellett vennem a csatakép mozgalmasságát, lendületét. A nagy rajzon suhogtak a kardok, döfködtek a lándzsák, ágaskodtak, ugrottak és elestek a lovak; szólt a zene, az idő meg szállt.

Este fél nyolc körül kezdtek szüleim aggódni, mert ekkorra már a rossz, csavargó gyerekek is otthon szoktak lenni. Aggódtak, és elindultak a játszótérre, mert telefonon egyik barátomnál sem találtak. Már sötétedett a teljesen üres játszótéren. Benéztek a bokrok alá, hátha ájultan fekszem valamelyikben. Apám látta, hogy ez már reménytelen, még utójára körbenézett az utca másik oldalán, alul több ablak is világított. „Nézd csak – mondta apám –, ott világosság van, nézzünk be oda!” Anyám bosszúsán válaszolt: „Az az iskola, az már rég be van zárva.” „Miért, tudsz mást?” Apám karon fogta anyámat, és átsétáltak az iskolához. Benéztek a lenti világos ablakon és látták, hogy a rajztanár nagy böszven fest, a pince másik végén egy göndör fejecske pedig rajzpapírja fölé hajol. Szüleim megkocogtatták az ablakot, a rajztanár felnézett a munkájából, letette az ecsetet, és elindult a pincéből, hogy fönt kinyissa a kaput. Derűsen kérdezte: „Hát önök?” Hasonlóan derűsen, megkönnyebbülten válaszoltak a szüleim: „A fiunkért jöttünk.” „Jaj, Balázs, elfelejtettem őt hazaküldeni – kapott a fejéhez –, de jöjjenek le, nézzék meg, mit alkot ez a gyerek.”

A következő történetnek azt a címet adnám: Stuka és a pofonzivatar hajhúzással.

Egy napon, amikor semmi rosszság és verekednivaló nem akadt, kitaláltuk, hogy a pincében tanyázó egereket, patkányokat és azok korcsait mind kiirtjuk. Valamelyik gyerek még egy kalapácsot is szerzett. Stuka műterme előtt hosszú folyosó volt. Ide hordta az iskola a lomokat: felesleges iskolapadokat, törött székeket, a nem aktuális képek, s a különféle ünnepélyek kellékei heverték ott, egymás hegyén-hátán. Én falun nevelkedtem, tudtam, hogy sem az egeret, sem a patkányt egy kisgyerek nem tudja megfogni, de mégis jó mókának gondoltam, így örömmel csatlakoztam. Csendben lopódtunk a pince folyosóján, én egy vasrudat markoltam meg, társaim egy széklábat, és egy-kettő-háromra nekiiramodtunk, törtünk-zúztunk mindent, és közben üvöltöttük: „Rohadt patkányok és korcsok, most végetek van!” Talán három-öt perce folyhatott az

esztelen tombolás, amikor egy öblös hang túlkiabált minket: „Hát itt meg mi folyik?” És Stuka felkapcsolta a villanyt. Elképedt arcot vágott, amikor meglátta, mit tettünk: mindenhol üvegcserepek, eltört lécek, leborogatva az egymásra pakolt padok. Az ajtóba állt, a lábát szétette úgy, hogy a küszöb és az ajtófélfá szegletében megtámasztotta. Arca lángvörösre változott a méregtől, úgy ripakodott ránk: „Most pedig takarodjatok innen! Kifelé, semmirekellők! De rajtam keresztül!” Nem tudtuk, mi fog kisülni ebből, de hogy jó nem, az biztos. A köztünk legdundibb indult, hozzá képest nagyon gyors futással (talán mert úgy tartják, a legelső kapja a legkevesebbet, de tévedett), azt a cselet választva, hogy a tanár lába között bújik át. Nem jött be az ötlete, mert jobbról, balról nagy pofonokat kapott, hármat, négyet, majd Stuka a fejét a hajánál fogva ide-oda rángatta az ajtófélfá és a lába között, mielőtt kipenderítette volna. Azt már láttuk, hogy ezt túl lehet élni. Én úgy gondoltam, hogy a másik társammal egy időben indulok, arra gondoltam, vagy pofont kapok, vagy hajtépést, elvégre Stukának is csak két keze van. Dupla roham indult, én balról úgy, hogy én az ütletet kaptam, ahhoz már amúgy is szokva voltam. Amit nem szerettem, a hajtépést, azt Józsika kapta. E verés után földbe gyökerezett lábbal vártuk a hegyi beszédet. Stuka a fejét rázva megfordult, csodálkozott, hogy még mindig ott vagyunk. Megint szétette a lábát, és ránk rivallt: „Akartok még törni-zúzni? Gyertek, csak rajtam keresztül!” Hiába voltunk az iskola legrosszabb gyerekei, ez még nekünk is sok volt, és csak álltunk némán. Tibor bácsi, hogy nyomatékot adjon a szavának, nagyot kiáltott: „Na, gyerekek!” Erre már úgy megijedtem, hogy futni kezdtem kifelé a pincéből, azt hittem, megőrült. A többiek követték a példám. Amikor utolértek, arról tanakodtunk, hogy mi lesz ebből, talán igazgatói megrovás (de az nekem már volt). Másnap is féltünk, de nem hívtak az igazgatóiba. Délután pedig egy iskolatársam üzenetet hozott, ne felejtsek el rajzolni menni a Stukához. Félve mentem, de tudtam, Stuka szeret, ezért az lesz a büntetésem, gondoltam, hogy rendet kell rakjak. Meglepetésemre a folyosón rend volt és tisztaság, a törött diribdarabokat meg eltüntette. Bementem a műterembe, és ugyanolyan vidáman tanított, mint azelőtt, mintha nem történt volna semmi az előző délután.

Ezt a történetet másoktól hallottam. Egy napon az iskolai vezetőségéből egy tanárnő arról győzködte Tibor bácsit, hogy a Papp Sándor Balázs tanulót el kell távolítani az iskolából, ezt be kell lássa, mert ez egy teljesen kezelhetetlen, az egész iskolának rossz példát mutató gyerek. Stuka egy ideig szótlan maradt, de aztán megkérdezte: „Miért, a maga gyermeke milyen?” A tanárnő kihúzta magát, és megalázó mosollyal mondta: „mindenből ötös”. Tibor bácsi – talán hogy az egésznek véget vessen – ellenvetést nem tűrő hangon válaszolt: „Tudja meg, a maga mindenből ötös tanuló gyermeke Balázs kisujja kis körménél is kevesebb.” A vezetőségi tanárnő ezt aztán mindenkinek felháborodva mesélte, hogy Tibor ennyire elvetette a sulykot. Viszont ezek után senki nem zaklatta Stukát velem kapcsolatban.

Egy délután rajzolásán arról panaszkodtam Tibor bácsinak, hogy a sánta bölény, azaz Irénke néni mindig szekál. (Irénke néni nagyon nagydarab, kövér tanító-nevelő volt, de az egyik lába csak átlagos nagyságúra nőtt, ezért magasított cipőt hordott, ám az óriás pata ellenére is sántított.) Szóval az ebédnél mindig engem hozott fel példának, hogy így a hülye gyerekek esznek, mert én bal kézzel eszem. És erőszakkal mindig átrakja a jobb kezembe a kanalat. Avval lassabban megy az evés, ezért átveszem a bal kezembe, de váratlanul mindig odanéz, és kezdődik az egész előlről.

– Ó, hát csak ez a baj? Ezért vagy ilyen szomorú? – kezdte megkönnyebbülten Tibor bácsi. – Képzeld el, nekem ugyanúgy volt. Többször megmagyarázták, hogy jobb kézbe kell a tollat, a ceruzát, a kalapácsot és a kanalat fogni. Persze én is mindig átvettem mindent a bal kezembe, mert avval jobban ment. Ha észrevették, mindig kaptam egy-két fülest. Látták a tanárok, hogy az ütleg sem segít, ezért a testemhez kötötték a bal kezem minden reggel iskolakezdésnél, amíg át nem szoktam a jobb kézre. Téged csak szekálnak, azt ki lehet bírni.

Teljesen megvigasztalódtam, hiszen engem nem ütnek, és nem kötöznek meg, ez a szar nem is olyan szar, amúgy ferencvárosiasan. Ha meglátták, hogy bal kézzel eszem, szó nélkül átvettem a kanalat a jobb kezembe. Minden étkezésemnél állandóan váltogattam a kezem, év végére már mind a kettővel tudtam enni, csak a ballal jobban szerettem.

Tibor bácsi levitt Balatonkenesére a nyaralójukba, hogy akvarellezgessünk, meg egy-két faágat le kellett vágni. Örömmel mentem, és mert szerettem a falusias munkát, már délelőtt nekiálltam a ház körüli feladatoknak. Fára és tetőre másztam, és már délelőtt elkészültem mindennel. Ebéd után lementünk a Balatonra. Abban az időben ott egyszerűen nem volt szabad hozzáférés a Balatonhoz, mert úgy körbe volt építve. De szerencséjére a Művészeti Alapból egy-két művésznek közösen volt egy nem túl nagy stéges, körülkerített nyaralója, és neki is adtak hozzá egy kulcsot.⁵ Stuka úgy akvarellezett, hogy beállt a tóba, a rajztáblát a vízre tette, a festékeket pedig a rajztáblához csíptette. Ha éppen nem úgy sikerült, ahogy szeretne volna, az egész mindenséget lenyomta a víz alá és ott, mintha szitálna, megmozgatta a rajztáblát, és máris egy új felületen dolgozhatott. Nekem az akvarellezés soha nem volt a kedvencem, de Tibor bácsi kedvéért vele együtt festettem.

Stuka látta, hogy milyen jól éreztem magam, ezért a következő hosszú hétvégén meghívta a rajzsakköröseit. Silló Sándorral és a többiekkel sátrat is vittünk, amit a kertben állítottunk fel. Kirándultunk, megnéztük a homokhegyet.⁶ Az esti sátrazás eleinte félelmetes volt, mert a sínek olyan közel voltak a kerthez, mintha a vonat egyenesen a sátorba akart volna jönni. De azért a harmadik vonat után már jól aludtam. Másnap rajzoltunk, festettünk, kirándultunk, a balatoni stégre is kimentünk csobbanni. Stuka akvarellezgette a fürdő gyerekeket. A harmadik nap kikönyörögtük, hogy a hátralévő kis időben még mehezzünk egyet fürdeni. Tibor bácsi odaadta a kulcsot, és helyettünk is ő pakolt. Kihhasználva a lehetőséget kitomboltuk magunkat. A mólóról nekifutásból ugráltunk a vízbe, ki talpast, ki bombát, fejest, jómagam akkor már szaltót. Minden nekifutást üvöltéssel indítottunk. Silló Sándor, aki köztünk mindig a legokosabbnak hitte magát, tudálékosan megnézte az óráját, és szólt, hogy lejárt az időnk, siessünk, mert elmegy a vonat. Elmenőben vettük észre, hogy nem vagyunk egyedül, felnőttek néznek minket a kapuból. Boldog gyerekhangon köszöntünk el tőlük. „Szervuszatok, jó fürdőzést!” Egy idő múlva a rajzsakkör megint szeretett volna

⁵ Az a telek valójában a Balatonkenesén lévő Csikvándi-telep tulajdonosainak magántulajdona, nem a művész-kollégáknak volt fenntartva. Apám segített az ottani stég építésében. Ezért engedték egy ideig, hogy oda járjon – több képet is festett ott.

⁶ A balatonkenesei Soós-hegyet, ami valójában egy löszfal.

Balatonra menni, de Tibor bácsi elmondta, hogy visszakérték tőle a kulcsot, és fürdés nincs többé. „Különben jöhettek, persze” – tette hozzá, de így csak én mentem. Szerencsére pár hónap múlva megnyílt a szabadstrand.

Sok-sok évvel később a kilencvenes évek egyik nagy, elismert festőnőjével beszélgettem (lánya, Harmati Zsófia, az osztálytársam volt). Erdélyi Etának egyszer megemlítettem András Tibort mint a tanáromat. „Emlékszem rá Keneséről, én még kulcsot is adtam neki a kollégáknak fenntartott balatoni nyaralóhoz, amihez még egy picit stég is volt, meg nádas. A kollégáknak mondtam, hogy hadd festegessen itt a kis öreg, de a kollégák visszakérték tőle a kulcsot, mert mindenféle gyerekeknek odaadta.” Ekkor villant az eszembe az a szép délután: hát azok a gyerekek én voltam meg a rajzsakkör.

Eta nagyot nézett, milyen kicsi ez az ország. És a dolgot szépítgetve magyarázta: „Ezt bizony az öreg nem mondta. Az igazság az, hogy a kollégák mondták neki, hogy mindenféle lármás gyerekeknek nem adhatja oda a kulcsot. Mire az öreg kikérte magának, a kollégám kezébe csapta a kulcsot és sarkon fordult, soha többet nem láttuk.”

Stukának jó barátja volt a dadogós Guszti, a technikatanár, aki csak sakkozás közben nem dadogott.⁷ Ha tehették, játszottak két partit, néha Stuka is nyert. Amikor a délutáni rajzolásra mentem, a két mester állat morzsolgatva nézte mereven a sakkgurákat, mintha vadászaton lennének.

Nagy büszkén előadtam, hogy azt szeretném megrajzolni, amikor a rómaiak megtámadják a görögöket.

– Most nem azt fogod rajzolni – mondta Stuka, és a keze ügyében lévő *Népszabadság* felső lapját összegyűrve a lábam elé dobta, de a szemét a sakkgurákon tartotta. – Ezt rajzold le! – vetette oda, és lépett egyet az egyik sakkgurával.

Nagyon sértve éreztem magam. Ilyen méltatlan feladatot adni annak, aki már annyi csatát rajzolt, ezért büszkén mondtam: „Én csatát akarok rajzolni, nem pedig szemetet!” Kis mosollyal nézett föl a sakkból, úgy mondta halkan: „Ugyan, hogy rajzelnád le azt a csatát, ha egy kis szemetet sem tudsz lerajzolni?”

Ezért nagyon megharagudtam, ott is hagytam rögtön a rajztermet. Már egy hete, vagy tíz napja nem mentem rajzolni a nagy sértés miatt. Mi van azon a szeméten rajzolni való – nem is értettem, de aztán azt gondoltam, mégis megrajzolom. Szereztem valahonnan egy *Népszabadságot*. Összegyűrtem az első lapját és ledobtam a földre. Bizony megizzadtam vele, mert a betűket összegyűrve kimondottan nehéz rajzolni. Valahogy csak megoldottam, a nagyobbacska betűket pontosabban, a kicsiket jelzésszerűen. Vittem a rajzomat megmutatni. Stukáékat ugyanúgy találtam a rajzteremben, mint amikor ott hagytam őket.

Stuka megint mosolyogva nézett fel:

– Már vártunk.

– Nézd csak – mutatta Stuka Guszti bácsinak –, milyen jó az árnyékolás, de még olvasható így a *Népszabadság* felirat.

– Vi-vi-lág proletárjai e-e-egyesü-süljetek! – dadogta a gyakorlatitanár.

⁷ Dakó Gusztáv politechnika (úgynevezett gyakorlati foglalkozás) tanár. Kiváló pedagógus volt, apám állandó sakkipartnere.

A világháborúról csak hatodikos koromtól mesélt. Úgyis mindig csatákat rajzoltam, vagy állatokat.

– A legmostohább körülmények között is életben kell tartani a művészetet. Én például – mesélte egyszer Stuka – a legnagyobb hidegben is akvarelleztem a fronton. Megmelegítettük a vizet, és amíg nem fagyott, addig festettem. Olyan szép, jégvirágos akvarelleket csináltam. A legszomorúbb pillanatokban néha mosolyt tudtam varázsolni az arcokra, én úgy gondoltam, ha másért nem, ezért megérte. De a melegben a jégvirágok szétfolytak, és csak átlagos akvarell lett belőlük. – Volt olyan a fronton, hogy fekvő, lövő helyzetben elkezdtem rajzolni egy katonatársamat, de mire lerajzoltam, lelőtték és meghalt – mondta más alkalommal. – Ha nem rajzoló vagyok, ez sem marad belőle. Valahol meg is van a rajz, de úgy eldugtam, hogy magam sem tudom, hova.

Soha nem szerettem havas téli tájat festeni, még ma sem. Hogy mégis kedvet csináljon hozzá, megmutatta rajzfilmgyári háttérképeit, mert egy időben háttérfestő volt. Brueghel képei sem tudtak ebbe az irányba elindítani, ezért úgy gondolta, valami háborús történettel talán sikerül.

– Katonatársaimmal – kezdte a történetet (örülve, hogy valami havas történet is az eszébe jutott) – terepfelmérés után indultunk vissza a táborba, de úgy elment az idő, hogy besötétedett. Nagyon fáradtak voltunk, ezért avart kotortunk össze, mint egy sírhalmot, és amink csak volt (egy pokróc meg hátizsák), magunkra raktuk, hogy ne fagyjunk meg. Én rögtön elaludtam, olyan elcsigázott voltam, hogy nem tudtam a megfagyáson gondolkodni. Reggel, amikor felébredtem és kinyitottam a szemem, úgy éreztem, a mennyországban vagyok. Tündöklő fehér fényt láttam, ahogy már régen nem, de talán reflexből ébredés után felültem. Körülöttem minden fehér volt, a táj is, a fák is. Egy pillanat múlva eszembe jutottak a társaim, és a szememmel elkezdtem keresni őket. Kicsi hókupacokat láttam magam körül, és mindegyiknek a végén finom pára gőzölgött kifelé. Megnyugodva gyönyörködtem tovább a tájban, és egy picit feledni tudtam minden borzalmat ebben a gyönyörűségben. Hamarosan mindenki felébredt (én még mindig ülve gyönyörködtem a táj tisztaságán), a parancsnok látva, hogy a kis csoportból mindenki ép, nyugodt hangon mondta: megfagyunk volna, ha nem esik le a hó.

– Ez egy szép kép lenne – mondta Stuka rajzolásra biztatgatva.

Ezt a történetet Tibor bácsi többször és nagy átérzéssel mesélte:

– A második világháború idején sikerült bekerülnöm a haditudósítók közé. Úgy gondoltam, a csatákat majd egy dombról nézem, vázlatokat készítek, és arról fogok képeket festeni. Egészen máshogy alakult azonban, már az első alkalommal is, amikor terepfelmérésre kivíttek három csoportot az ellenséges területre. Minden csoportban volt egy művészeti rajzoló, aki látvány szerint rajzolt, egy mérnök vagy térékpész, aki a terepet rajzolta, és volt jó pár felfegyverzett katona, a legjobbak közül. A terepfelmérés után gyalog kellett visszamennünk a táborba. Elvégeztük a feladatunkat, és amikor visszafelé indultunk, vita támadt a mérnök és a katonák között. A mérnök ugyanis azon az úton akart visszamenni, amin a teherautó hozott, mert az jó út volt, és sehol sem volt ellenség. A védelmünkre mellénk rendelt katonák szerint azonban katonailag a rövidebb, bár dombosabb úton kellett volna visszamennünk. A mérnök nem hagyta magát, és azt válaszolta, hogy feleslegesen nem töri ki a bokáját, ha kényelmesen is visszamehet, még ha az út egy órával tovább is tart. Én az ő véleményét osztottam. A felfegyverzett katonatársak végül is a rövidebb úton indultak, de még odaszóltak nekünk: „Mindig a tanultakkal van a baj, majd jól kiröhögnek titeket, hogy egy órával később értek vissza a táborba.” Szép idő volt, zsebre dugott kézzel,

kényelmesen sétáltunk vissza, és már közel jártunk a táborhoz, amikor a mérnök bosszúsán felém fordult. „Meglátod, majd megszervezik nekünk a röhögő fogadtást.” De bizony, amikor megérkeztünk, senki nem röhögött, a társaink pedig sehol sem voltak. Nem sokkal később megérkezett két másik csoport is, a mi katonatársaink viszont nem. Jelentettük a feljebbvalóinknak, ők pedig egy nagyobb fegyveres csoporttal azonnal útnak indítottak minket a mérnök irányításával a keresésükre. Afelé mentünk, ahol a katonatársainknak jönni kellett volna. Talán a félútnál találtunk rájuk, kegyetlenül legyilkolták őket, fegyverüket, cipőjüket elvették. Már az első alkalomtól tudtam, éreztem, hogy bármelyik nap az utolsó is lehet.

Ezt a történetet viszont nagyon ritkán és nem is szívesen mesélte Tibor bácsi. Ezért erre csak foslányaiban emlékszem, és talán nem is egészen pontosan.

– Nem haditudósítóként kezdtem, hanem távirásként.

Tibor bácsi egy tisztre különösen mérges volt. Szerinte a horthysta tisztok a legtöbbször kegyetlenül szigorúak voltak. Valami villamos vezetékkel kellett terepen kihelyezni. Bár nem volt rá megfelelő kesztyű, vagy az lukas volt, de az a tiszt ragaszkodott a parancshoz, hogy időre el kell végezni a munkát. Stuka végrehajtotta a feladatot, de másnapra ólommérgezést kapott, amitől virsliujjai lettek. Injekciókat kapott minden ujjába, s mind a tíz körmét le kellett szedni. Ráadásul nem volt megfelelő fájdalomcsillapító, ezért leitatták, lefogták, de még részegen is nagyon fájt neki mindez. Bekerült a tábori kórházba, és utána áthelyezési kérelemmel, mint képzőművész, a haditudósítók közé.⁸

Történeteit mindig a művészeti életre való felkészítésének szánta. A világháborúsakat talán azért mesélte, mert legalább annyira nehéz, sokszor megalázó, reménytelenségbe taszító a művészet is, mint a háború. Arra azonban ügyelt, hogy a vidám történetek arányban legyenek a szomorúakkal. Tibor bácsi jól énekelt, nem volt erős hangja, inkább csendesen énekelt, az itáliai dalokat magyarul tudta. Stukát néha lehetett látni akvarellezni a városban vagy a Duna-parton. A most következő történetet nagyon szerette, a mesélésekor ő maga is mindig vidámabb lett tőle, felcsillant a szeme, és mintha ugyanolyan fiatallá vált volna, mint a tanítványa.

– Amikor a Vajdahunyad várát akvarelleztem a Városligetben, néha-néha megálltak mögöttem a turisták, volt, aki még a vállamat is megpaskolta elismerése jeléül. Egy idő után már ez nem tudta elvonni a figyelmem, szinte észre sem vettem. Elkezdtem halkán dúdolni, s nem voltam a tudatában, hogy énekelek, mégpedig a „Fényes napfény száll az árra, mily szelíden ring a szellő”-t. Mögöttem egyszerre csak nagy sikítások, boldog nevetések, és gyönyörű lányok puszilgattak jobbról is, balról is. Iskolás latintudásommal megértettem, hogy Olaszországból valók, és mindenhol el fogják mondani, hogy távol a hazájuktól egy fantasztikus festő az *O sole miót* énekelte magyarul.

– Lehet, hogy te is jobban járnál, ha megtanulnál egy-két dalt, mert a csajoknál biztos többre mérsz az énekkel, mint a történelmi festéssel – mondta lezárásul, és rögtön le is írt nekem egyet.

⁸ A táviráskiképzést nagyon hamar megunta, pedig az egyik legjobb távirász volt. Unalmában a kiképzés alatt rajzolni kezdte a társait, talán az egyik tisztet is. Ráadásul ezek karikatúraszerű rajzok voltak. Ezért kellett büntetésből a hidegben, határidőre táviróvonalat kiépítenie. A háborúról, '56-ról András Tibor szűk körben vagy csak négy szemközt mesélt Balázsnak. Az általános iskolában már azért azonnali hatállyal kirúgták az egyik matematikatanárt, mert megvallotta, hogy hisz Istenben. Apám nagyon jól tudta, hogy figyelik.

– Ha már önálló művész leszel – oktattott –, mindenképpen legyen önálló műtermed. A családban egyszerűen életveszélyes festeni. Képzeld el, egyszer végre megfeledekvezve a napi gondokról, belemerültem a festésbe. A menyem hirtelen beállított, és kedves hangján megkérdezte: „Papa, festeget?” Mutatva, hogy most komoly a dolog, oda sem nézve válaszoltam, „festek”. De Borika, a menyem, folytatta: „Akkor jó, itt hagyom az unokáját. Petike, fogadj szót a nagypapának!”

– Nahát, ez oltrári, mondom magamban, hogy lesz ebből festés? Nagyon szeretem az unokáimat, akárcsak a festést, de vagy festek, vagy unokázok. De Petike szófogadó kisfiú, és megbeszéltem vele, hogy én még festek egy kicsit, addig ő rajzolgat. De olyan csendben volt, hogy megfeledekkeztem róla, és teljesen belefeledekkeztem a festésbe. Egyszer csak észrevettem, hogy a festőpaletta mellett lévő olajfestékes tubus Petike kezében van, és csupa festék, maszat a szája és az arca. Te meg mit csináltál? Megetted az olajfestéket? Frászt kaptam, mert, ahogy régen tanultam, van olyan festék, amiben arzén vagy cian, és van olyan, amiben ólom van. De hogy melyikben mi, azokat én már rég elfelejtettem. Gyorsan telefonáltam Petike szüleinek, és kezdtem orvosokat hívni. Hamar megjött apja-anyja, és egy mérgezésekkel foglalkozó orvossal is sikerült beszélni, ő azt kérdezte, milyen színből evett a kisfiú. Okker világos – mondtam gyorsan, hiszen minden másodperc számított. Az orvosnak hirtelen nyugodt lett a hangja: „Akkor jól van, abból ehet, amennyit csak akar, de fura egy gusztusa van.” Én egészen addig azon drukoltam, csak maradjon életben Petike, és megfogadtam, hogy gyerek mellett soha nem fogok festeni olajjal. Megkóstoltam én is a világos okkert, hát az bizony nagyon rossz ízű, és a gyerek fél tubussal is megehetett. Hogy bírta megenni, nem tudom!⁹

– A második világháború után, múltamra való tekintettel, csak fizikai munkát végezhettem – hallgattam az újabb történetet. – Amint látszik a katonai fotóimon, nagyon vékony ember voltam, de (talán hogy megszakadjak) a legkeményebb fizikai munkát kellett végeznem. A nagykalapács, vagyis a „Samu” volt a szerszámom, minden tagom fájt eleinte, de megtanultam egész napra beosztani az erőmet. Én csak arra gondoltam, hogy akkor is történelmi festő leszek, és szánalmas kis fizetésemet kuporgatva sisakokat vagy jelmezeket vásárolgattam a leendő csataképekhez. Így tudtam elviselni a sok megaláztatást, ami engem akkor ért. A munkavezető hangosan nevetve mondta: „Művészkém, a te feladatod a főúri házakban a faragott korlátokat és márványlépcsőt szétverni. Mindenhol beton lesz, véget értek azok az idők, amikor a művészek cirádáztak jó pénzért.” Én nem törődtem ezzel, csak rajzoltam és festettem a történelmi képeket. Szerencsémre 1956-ban pályázatot írt ki a Nemzeti Múzeum a Hazafias Népfronttal együtt a nándorfehérvári diadal emlékére. Nagy lendülettel készítettem vázlatokat, hiszen ezt a témát mintha nekem találták volna ki. És képzeld el, a festményem nyert. Ugye, Bernáth Aurél, hogy van történelmi festészet, mondtam magamban lelkesen. Ezt már a mester is elismerné, gondoltam.

– De milyen az én formám? Kitört a forradalom, és egy-két nap után bezárt a Nemzeti Múzeum. Gondoltam, egy történelmi festőnek a forradalom alatt is megvan a kötelessége. Bepakoltam ceruzát, tollat és a fényképezőgépem, de ahogy a feleségem észrevette, az ajtóban elém állt. Nagyon határozott hangon mondta: „Nem mész sehova, kész csoda, hogy túlélted a világháborút!” Hiába rimáncodtam, de

⁹ Valójában párizsi kéket evett Péter fiam.

így, de úgy, bezárta a bejárati ajtót, és a kulcsot eldugta.¹⁰ De én kimásztam a második emeleti körfolyosós gangra, és lerohantam az utcára megörökíteni a forradalmat. Nem is próbáltak többé feltartóztatni, tudták, tántoríthatatlan vagyok. Gondoltam, ha győz a forradalom, milyen jó lesz, hogy egy festőművész mindezt megörökítette, és több festményt is elterveztem. A forradalom azonban nem úgy végződött, ahogy szerettük volna, és kihirdették, hogyha valaki bármilyen fotót vagy rajzot készített, azonnal adja le, házkutatások lesznek, és komoly büntetésre számíthat, ha valakinél találnak valamit.

Tibor bácsi hangja még 1984-ben is elcsendesült, amikor ezeket mesélte. Fejét kicsit behúzza, még a lakásán belül is közelebb lépve súgta:

– Mindent jól eldugtam, minden témakört több helyre, hogy ha megtalálnak valamit, hadd higgyék, hogy mindent megtaláltak.

Ezt a felettébb elgondolkodtató csepeli történetet is többször hallottam.

– Nem tudhatja az ember, mikor cselekszik helyesen, én akkor a szívemre hallgattam – meséli Tibor bácsi. – Ahogy elkezdődtek az '56-os események, gyorsan kimentem a Csepeli Általános Iskolába, ahol rajzot tanítottam, hogy elpakoljam a dolgaimat, hogy mindent rendben hagyjak, bárhog is alakulnak a dolgok. Kifelé jövet a kis diákjaim vártak: „Tudja, tanár úr, hogy kitört a forradalom?” „Tudom.” „Akkor legyen a parancsnokunk!” „Ugyan, hogy lehetnék én a ti parancsnokotok?” „Tibor bácsi harcolt a világháborúban, tudja, hogyan kell ezt csinálni.” „Gyerekek vagytok még, és különben sincs fegyveretek.” „Most mindenkire szükség van, hogy felszabaduljon az ország, és fegyverünk is van, lőszerrel; itt van, ni.”

– A kicsi gyerek megmutatta háborúhoz igen szánalmas kis egylövetű puskáját. Én teljesen elképedtem, és mondtam, hogy egy puska nem elég a forradalomhoz. „De van mindegyikünknek” – mondta büszkén a kisgyermek. „Mutassátok csak, milyen!” Sorra odaadták a fegyvereiket, én meg mindegyiket nézegettem, mint aki ért hozzá, majd mikor mind odaadta, négyen vagy öten voltak, összenyaláboltam a puskákat, és mondtam nekik, ezeket a háborúzásra alkalmatlan vacakokat pedig elkobzom. „Inkább menjetek haza, mert mind meg fogtok halni, és azonnal küldjétek ide a többieket is.” „Dehogy küldjük!” – mondták durcásan az elárult kisgyerekek, és elszaladtak. Én visszamentem az iskolába, és úgy eldugtam a fegyvereiket, hogy soha senki ne találja meg.

– Te jó Isten! Szerencse, hogy el tudtam venni kis tanítványaimtól a fegyvereiket, ezek az első nap elestek volna. Később meg azt gondoltam, hogy mennyire haragudhatnak rám ezek a fiatalok. Ők harcolni akartak a hazáért, és én elvettem a lehetőséget tőlük. Egy fiúnak meghalni is jobb a barikádon azért, amiben hisz, mint nem harcolni. Nagyon sokszor eszembe jutottak a csepeli gyerekek, és a két gondolat között őrlődtem sokáig. – Sok-sok év telt el, és egyszer csengettek, és már nem emlékszem pontosan, de négyen biztosan voltak. Szóval, négy nagy, erős, szigorú tekintetű ember állt az ajtóban. „András Tibort keressük.” „Én vagyok, parancsoljanak” – mondtam tisztelettudóan, teljesen megszeppenve és jelezve, hogy én együttműködő vagyok a hatóságokkal, bár nem tudtam, kik lehetnek ők. „Őn az ellenforradalom előtt a Csepeli Általános Iskolában tanított, ezért kell egy-két dolgot most tisztáznunk” – mondta a legmélyebb hangú. „Jöjjenek be ide, a nagyszobába, ide a nagy asztalhoz, állok az önök

¹⁰ Anyám a ruháit és cipőit is eldugta, apám csak egy nyári szandált talált, abban ment ki az utcára. A harcok kitérése teljesen váratlanul érte őket, a társbélrlök átrohant hozzánk, és kölcsönadott több nagyméretű paravánt, amit a szoba közepére tettek, a belövések erejét csökkentendő. Az összes ablakot is leszedték, így azokat nem törte be a légnymás, nem úgy, mint a ház lakóinak ablakait.

rendelkezésére.” Persze teljesen be voltam tojva. Arra gondoltam elsőre, hogy csak a családomnak ne történjen semmi baja. „Ha emlékezetünk nem csal – mondta a legtudálékosabb tekintetű fiatalember szigorú arccal –, ön négy gyerektől elkobozta a puskáját.” „Igen” – válaszoltam, mert rögtön láttam, mindent tudnak. Valószínűleg minden meg volt előre beszélve, mert egyszerre elmosolyodtak, és zakójuk alól mindegyik elővett valamit: pezsgőt, szuper minőségű bort, bonbont, még drága virág is volt. „Köszönjük, Tibor bácsi, mert akiktől nem vette el, azok a gyerekek mind meghaltak vagy eltűntek. Azért jöttünk, hogy megköszönjük.” „Jól rám ijesztettetek, tudjátok meg, sokáig büntudatom volt.” „Mikor elvette tőlünk a nehezen megszerzett fegyvereket, megesküdtünk, hogyha felnövünk, megkeressük, és laposra verjük. Úgy gondoltuk, ha mi négyen részt veszünk a forradalomban, megnyerhettük volna, mert biztos csak kevésen múlt.” „Ma már – folytatta a legfélelmetesebb basszus – mindegyikünk boldog házasságban él, és több gyermekünk is van. Szerencsére egészséges és okos gyerekek, akik nagy-nagy boldogságot jelentenek nekünk. Ebből semmi sem lenne Tibor bácsi nélkül.”

– Feleségem – folytatta Stuka (eljátszva a jelenetet, nyakát behúzza és ijedt arcot vágva) – kicsit félve nyitotta ki az ajtót, és kémlt befele, hogy mi is történik. Remegő hangon kérdezte, hogy nem hozhat-e valamit. „Gyere be – mondtam boldog mosollyal –, nézd, neked még virágot is hoztak, meg bonbont.” „Poharakat tessék hozni, mert pezsgőt fogunk inni!” „Mire?” „Hát arra, hogy mindegyikünknek szép gyerekei vannak.” „Mi a Tibor bácsi tanítványai vagyunk.” „Hagyjátok a Tibor bácsizást, nektek csak Tibor, és ilyünk.”

Mikor már a művészeti szakiskolába jártam, akkor is rendszeresen meglátogattam Stukát. Előtte felhívtam telefonon, nem készül-e valahova, mert különben mindig szívesen várt, többször készült is valamivel, többnyire valami történettel. Egyszer, amikor megérkeztem, egy rajz volt előkészítve, azt kézbe véve fogadott:

– Nézd ezt a rajzot, ez egy vázlat a sok közül, amit a könyvkiadónak rajzoltam. Nagyon kibabráltak ám velem.

A fejét csóválva bosszúsan folytatta:

– Egy gyerekkönyvhöz kellett illusztrációkat festeni, de úgy, hogy előbb készítsék rajzvázlatot, azt leellenőrzik, és csak azután kezdhetem a festést. Az első képen gyerekek vásárolnak a játékboltban. Az első vázlaton, amit rajzoltam, magyar gyerekek voltak az akkori gyerekruhákban. Ezen csak mosolyogtak, és azt mondták, hogy úttörőnyakkendőt kell rájuk rajzolni, meg kisdobost – az őrsi kitüntetésekkel együtt. „De hát a gyerekek nem szoktak kisdobos- és úttörőruhában játékboltba járni” – mondtam csodálkozva. Kioktató mosollyal válaszolt a kiadó szerkesztője: „A Szovjetunióban szoktak, és példát kell mutatni a magyar gyerekeknek.” Felvettem a rajzomat, és megígértem, hogy mulasztásomat helyrehozom, gondoltam, ezen ne múljon. Az úttörő- és kisdobosruhába bújtatott gyerekekkel mentem másodjára a kiadóhoz, de most meg a játékbolt polcain hiányolták a szovjet játékokat, például a Szputnyik rakétát. Következő alkalommal a gyerekek nem látszottak elég szovjetnek. Majd a negyedik rajzomat is megnézve azt mondták, a gyerekarok még mindig nem elég szovjetesek. Mintha a marxista egyetemen tartana előadást, kioktató, gúnyos mosollyal tette hozzá: „Úgy látszik, maga nem érti ennek az új rendszernek a lényegét. Jót tenne magának, ha tanulmányozná Lenint, vagy legalább nézegessen szovjet újságokat, és utána jöjjön újra.”

Tibor bácsi kicsit megemelve fejét, mint aki hirtelen rájött, hogy miről is van szó, folytatta:

– Ja (mondom magamban), ti csak szórakoztok velem, és már megértő, emberi hangon csak annyit mondtam: jó.

– Ilyen a te életedben is számtalanszor elő fog fordulni, nem szabad magadra vened, észre kell venni, hogy csak szórakoznak veled, és ott kell őket hagyni. Én sajnos túl sokat emésztettem magam feleslegesen, az a lényeg, hogy szeressél festeni.

Tibor bácsit, Stukát én mindig jókedvű és vicces embernek láttam, egészen a haláláig a gyerekeknek és nekem mindig ezt az arcát mutatta. Azt tanította, hogy a legnehezebb helyzetben is meg kell találni a vidámságot és az örömet. Ha máshogy nem, a művészet segítségével. Az általam ismert időszakban számára a legnehezebb az iskolai konferencia volt egy-két kollégája miatt. De még ezekről a „sötét” összejövetelekről is viccelődve mesélt:

– Tegnap éppen egy rajzfilmgyári kollégám filmjét adták az *Esti Mesében* (tv-ben), és ezek (tanárok) meg pont betesznek egy soron kívüli konferenciát. Már sejtettem, hogy sokáig el fogják húzni, de én, ahogy érkezett az idő, szép csendben felálltam, és hogy ne zavarjam meg a nagyon fontos hozzászólásokat, elindultam kifelé. Már a kilincset fogtam, mikor megkérdezték: „Tibor, te hova mész?” Ugyanolyan fontoskodó képet vágva, mint ők, azt válaszoltam: „Sietek haza, hogy megnézhessem az *Esti Mesét*.” Megérte sietnem, mert a régi barátom nagyon magas színvonalú rajzfilmet készített.

A következő konferenciáról meg úgy mesélt:

– Gondoltam, ezt a konferenciát már ki kell bírnom, különben botrány lesz. Én is vittem magammal papírokat, mint a többiek, akik ezt a sok hülyeséget még le is jegyzetelték. Kitettem magam elé a papírokkal együtt még a tollat, ceruzát, radírt is, mutatva, hogy mostantól komolyan veszem a dolgot. Ahogy a többiek kezükbe vették a tollat, én is. Az első felszólalástól már jó néhányan jegyzeteltek, én pedig minden felszólalóról rajzoltam egy karikatúrát. Azt hitték „ezek”, hogy mindenkiről írok egy oldalt, és nagy megelégedéssel néztek rám, „lám, a Tibor megkomolyodott”. Mindenki hozzászólt valami „nagyon fontosat”, rajtam kívül. Végül az igazgató, mielőtt lezárta volna a konferenciát, megkérdezte a megkomolyodott rajztanárt: „Tibor, neked mi a véleményed?” „Nekem? Ez!” – letettem az irodai asztalra a kis paksamétát. Körbeadták egymásnak, és mindenki kiválasztotta a róla készült képet. Volt, aki azt mondta, ez hallatlan, de volt, akinek tetszett, és fejbólintással jelezte: „ez én vagyok”. Az igazgató is megkapta a róla készült karikatúrát. Nézte-nézte rezzenéstelen arccal, de nem mert állást foglalni, hanem lezárta az értekezletet, a rajzot pedig akkurátusan berakta a táskájába.

Stukának valamiféle szembetegsége kezdődött. Arról panaszkodott, hogy olyan, mintha néha valami átsuhanna a szeme előtt; pedig ott nincs is semmi.

– Néha olyan, mint amikor gyerekkoromban belenéztem egy csiszolt üvegkristályba, és többet láttam abból, amit néztem, de leginkább úgy lehet ezt elképzelni, mint amikor széttörik egy tükör – magyarázta. – Amikor belenézek egy tükörbe, akkor látom magamat diribdarabokban. Olyan, mint az életem, nem tudom összefogni.

Elővett egy képet, és meg is mutatta, hogy hogyan is lát mostanában, bár szerencsére nem mindig. Mondtam Tibor bácsinak, hogy a kép nagyon is jól össze van fogva.

Egy másik látogatásomkor Tibor bácsi elragadtatással beszélt egy zenéről, amit a Bartók rádióban hallott. Ez a zene mintha az ő életéről szólna.

– Kis erecske kövek között bukdácsolva indul, éppen csak csörgedezik, később patakocskaként tör magának utat, és hallatszik a zubogása, megküzd mindennel, hogy folyó lehessen. A folyó viszi minden hordalékát, cipeli a hátán, és egyre több mindennel él és működik együtt, és sok mindent átél és elvisel, hogy méltóságteljesen folyammá szélesedjék. Nem kér már semmit, csak halad, és végül belefolyik a tengerbe. A zene jól érzékelteti a tengerrel való találkozást: minden megnyugszik, és vége. Mint ahogy nekem is nemsokára elcsendesül minden. Mindenfelé nyomoztam, hogy megszerzhessem a zenét. Végül Ferenc fiam lengyel munkatársának sikerült megszereznie szalagon, amit átírtak nekem magnókazettára, és azóta sokszor meghallgatom.

Ferencnek később sikerült megszereznie CD-n is. Én is kaptam belőle egy példányt. (Az Orawa folyóról írta egy lengyel zeneszerző, talán Jarosław Zołnierczyk.¹¹)

Könnyet a mesterem szemében életemben csak egyszer láttam. Szép napsütéses délután volt, amikor benyitottam hozzá a nappaliba. Azonnal felugrott – meg sem várva a köszönésemet –, nagy léptekkel eléem jött, és sugárzó arccal mondta: „Képzeld el, mi történt!? Wahorn András megemlítette egy újság cikkben, hogy én tanítottam őt. Még előtted volt a tanítványom, ugyanolyan égetnivalóan rossz gyerek volt, mint te. Tudd meg, minden sikernél és haszonnál többet ér, ha valakit nem hagytál elveszni és segítettél neki elindulni a művészi pályán. (Ekkor törölgette a könnyeket az egyik szeméből.) Olvasom az újság cikket róla, és látom, hogy nem vagyok elfelejtve!”

¹¹ A zeneszerző Wojciech Artur Kilar (1932–2013), a mű címe *Orawa*.

Stories of Stuka

My Memories of My Art Teacher¹

I was in the second grade when our teacher became ill and Tibor András was announced to substitute her. We knew that he was the drawing-stuka². We believed that a big grim man would enter, shouting "Attention! Class!" and would give the ones sitting in the front row a slap on the face. (At that time it was not unusual, I had already received some by then.) When he entered, we could see that he was well built, however, a kind, smiling man asked us "Children, shall we have a math class or shall I tell you a picture story?" "Picture story!" we cried enthusiastically.

He took the chalk into his left hand and looked at us, children, telling the story without practically looking at the blackboard. I was seated in the first row alone, so not to be able to do any mischief with the others. There was a sheet of paper in front of me, and I tried to draw, to follow the dragon with my pencil as it appeared on the blackboard. At the end of the story the Chinese painter painted the sparkle of the dragon's eye with his last touch, and the dragon came alive – and flew away. The dragon on the board missed the sparkle.

- Uncle Tibi! – we cried, – Please, draw the sparkle of the eye!
- Oh no, my drawing is not as good as the Chinese painter's.
- It is, it is! – we shouted.
- What if it comes alive and it hurts someone here?
- Then we will open the window, so he can fly away.
- Good. If you dare, draw the sparkle yourselves.

In the midst of loud screaming and urging he cautiously sneaked out of the classroom like one who is also afraid of the dragon. "Balázs! Draw it!" shouted my classmates, but I entirely took the story to heart too and did not dare to draw it, just in case the dragon blows a small fire when it flies out, and a few friends of mine will be scorched. The children did not let the dragon wiped off the board. To our great sorrow, in our absence, one teacher erased it a few days later.

Our teacher was still ill when we had our next drawing-class. To our great joy Stuka appeared again, and after greeting us „Good morning, children!“, Uncle Tibor we all shouted „Picture story!“ This time the Chinese Emperor ordered a landscape from the painter, as it surely could not fly away. Uncle Tibor was again standing with his back to the blackboard, and was drawing backward with his left hand. I was prepared, I

¹ This writing is merely a part of the memories of the favorite pupil of Tibor András. Footnotes are the comments of Ferenc András (the painter's son) to complete, sometimes to specify situations. – My father taught Balázs in the primary school between 1972 and 1977, who later kept visiting him regularly, part of his memories derive from these later times.

² The nickname was given to him at school; as a supervising teacher he could speed along the corridor to lay his hand on the naughty boys' shoulders like the late German dive bomber aircraft, the „Stuka“ (Junker Ju 87) did. Children posted lookouts on the corridor and as soon as they saw my father, they alerted their classmates „Watch out! Stuka is coming!“

copied Stuka's constantly emerging distant mountains, the forest, the road coming out of it and crossing the meadow lying ahead, the stream that runs through the meadow and has the tiny wooden bridge over it, that leads the road through.

At the end of the story the Emperor liked the painting very much and would have ordered more pictures from the painter, but he excused himself because of his old age and declined the request, he walked into the picture, crossed the bridge and disappeared into the dense forest.

It was of no avail to ask Uncle Tibor to tell more stories, at the end of the class he had to leave, just like the old Chinese painter did.

Our teacher recovered, and when we had a drawing-class, – to my great surprise – she told me that from that on – upon the request of Uncle Tibor and with the permission of the tutoriate – I would draw with the seniors. With all my drawing equipment in hand, I entered the drawing-class of Stuka. There were pencils, paints, drawing sheets on his unusually large desk. On the left side, there was a black radio that most of the time played classical music. On the right side, there was a jug of water.

– Good that you are coming – he said without putting down his brush, – do you know that the news of your naughtiness has preceded you? Come, and draw whatever you like.

Maybe some animals, I thought. He told me what to pay attention to. At the end of the class he had a look at what I had worked on and said encouragingly:

– I can see that you understood what I told you. From now on, come to draw every afternoon. As long as you are here, you will not get into any mischief.

He insisted that I drew my own ideas, the way I draw, of course, considering the professional aspects.

– The reason I teach you this way is that when I went to college and told my master that I wanted to be a historical battle painter, he just smiled. "Tibor, the time of the historical battle painting is over, paint landscapes and still-life, that still can be sold, and you have a talent for it!" said Aurél Bernáth. He wronged me, but I did not give up. Deep inside I was always getting prepared for grand historical paintings.

Thereafter I went to drawing-class every day. Besides me there were several other students who attended his extra classes. He inspired us, with the help of his two colleagues from the Animation Film Studio he even created two shadow-puppet animated films from our drawings. Upon our urging he also drew a scene, the torture of György Dózsa. "Memories of the Turkish Period", that was the title of the film, and in line with the era, it set off from the room of the pioneers. Uncle Tibor sent the film to several competitions. It was even broadcast in the television and the program called TTT – Teenagers' Club – invited and introduced the students who had prepared it, too.

Stuka did not like to make corrections in the works of his pupils. Sometimes he gave me a task that seemed impossible, so I asked him to show me how to do it. At this point, he took out a clean sheet and sketched his ideas on that for me.

– You know, – he said, – a while ago when I taught your brother how to draw, I asked for his little drawing and corrected it. Then Zsolti started crying, his tears were streaming and he slapped my hand several times and repeatedly said “Bad teacher, you messed up my drawing.” I felt ashamed and promised to myself that I would never again draw into the works of the pupils.

In the afternoons, I always drew in his drawing-classroom. It was the two of us, Stuka and I, when the door opened, and Uncle Feri, the music teacher entered with his face red and said quite irritated to Uncle Tibor, “Well, I will kill this boy!” Uncle Tibor looked at him with wide eyes and a surprised face. He just continued agitated, “The way this boy behaves is simply intolerable.” While he pointed at me as I looked up at them from my work. Uncle Tibor kindly, smilingly and slowly answered, “This boy has been drawing silently here all afternoon, indeed he couldn’t do anything bad now.” It was obvious that his colleague was not convinced, although I was not participating, I must have had a hand in it somehow. Hence he continued in a different tone, “Well, is this youngster really that talented?” Uncle Tibor immediately replied without hesitation, “Colossal, simply colossal!” The music teacher looked at the drawing boy, at me, in disbelief, and asked with eyebrows raised, “This? Good, Tibor, I won’t hurt him now. But the way this boy behaves, it is intolerable.” Uncle Tibor calmed him understandingly and smilingly, “If there is a problem with this boy, come to me and we sort it out.”

I did not dare to make a squeak. Stuka sat down next to me and he started explaining very sympathetically, “He is not a bad man, this Ferenc, but life played it low on him. He would be an opera singer, but he is close to a dwarf, so he doesn’t get any role anywhere.”³

On one occasion Uncle Tibor told me, a fourth grade pupil, that there was a drawing competition in Budapest. Each school can nominate one student. I said that there are several good drawers among the senior students, like Sándor Silló or my brother Zsolt⁴.

– I don’t want to hear a word, you go, and end of story! – he said.

On the pavement of the Hámán Kató (today: Haller) street, in front of the House of the Pioneers was the drawing competition, with colorful crayons handed out there. The seemingly endless line of children reached the market; each had a half or a bit more square-metre to draw. Every school sent senior students, I noted aghast. They started to draw quickly and in a practiced way. I only got to know there that the theme was FREEDOM, that needed to be illustrated. Some drew the Liberty-bridge, or the Parliament, everyone drew beautifully, nearly as beautiful as Stuka would have done, I thought. I saw that they had brought nice, colored photos, so I felt that I had no chance at all there. So I can draw whatever I like with the nice colorful crayons. I outlined rabbits, lions, tigers, lambs, giraffes, storks on a huge hill, walking side-by-side. We had three hours to complete the task, so we sometimes checked each others’ works. Others always stopped by me and whispered chuckling, the little boy does not know what the task is. By the end, I drew the Statue of Liberty on the

³ Ferenc Bodnár, the singing teacher was a friend of my father, protected him when needed. Every time my father got steamed up and started saying harsh nationalistic ideas, Feri took him to the next room, and closed the door on him. He kept explaining to the others, that Tibor did not say it so...

⁴ It is Sándor Silló, film, television and theatre dramaturgist, and Dr. Zsolt Papp physicist.

top of the hill, the way I saw it when I had a walk with my parents, it was bronze, but the palm leaf in her hand was green. At the foot of the hill – at the bottom of the picture – I sketched a river. At assessment time every child was standing next to his or her picture, members of the jury walked up and down, took notes, talked to the children. They stopped to talk to me, too.

– Little Boy, you have drawn the Statue of Liberty among the animals. Why? – they asked.

– Because, I would like the animals to be free.

– But there are no bars. If there are no bars, they can attack each other.

– I know that, – I said and continued – why, is there real freedom? We only long for freedom.

It was a great surprise that I was announced winner with my childish drawing compared to the others. To my greatest joy I was given the rest of the colorful crayons, that filled a huge bag.

The school was not counting on this! Uncle Tibor claimed that at the school year's end ceremony I would be awarded with a book. There were objections that this child was not even allowed to enter the graduation ceremonies, even his pioneer tie was taken away. The team leader of the pioneers did not want to hear that he should present an award-book to the naughtiest child of the school, when he had pulled every string to dismiss me from the school. However, he handed me the award after all, as he did to the good pioneers, and although temporarily I was also given back my pioneer tie.

At our drawing sessions, Stuka also talked about a period at a time. My imagination was driven by what he had explained about the impressionist paintings, where the colors of surrounding objects have effect on each other. He easily demonstrated it by illuminating two mugs, the color of the red mug projected onto the other mug that also became red despite of its own color. He showed it on famous paintings of impressionist painters, how bravely they took the appearance of blues and greens on the human body.

Having learnt this I also painted my first impressionist painting. Lenin in front of the green hedge, but the hedge couldn't be seen. I thought the connoisseurs/art-experts would immediately understand that Lenin glowing in shades of green was contemplating in the nature. When I presented it, a scandal arose; it seemed I had an intention to disfigure Lenin. My father was summoned to the school. I, the little child, explained impressionism this way, the reflecting effect of colors that... It was Stuka again who had to interfere. He firmly said to his colleagues, "You do not know anything about art!". "This could be," they answered, "but Lenin still cannot be painted green." The school board confiscated the painting.

When I grew a little older, he even taught me how to paint silk. We painted on pure silk kept tight on a wooden frame; we even blew it out with fixative blower.

The different colors were in vials of different sizes. There were already mixed ones in smaller vials/jars (alcoholic, spirituous).

– Once upon a time – started Stuka, – I have even taught textile painting at the evening school for the working class, organized by the College of Industrial Arts. I was contacted by quite high circles as the teacher for workers' evening school, and without any thought and waiting for an answer; I was appointed to make a silk portrait of Mátyás Rákosi as big as a house. I was told to make a list of the materials and the paints needed, and their quantity. If I refused it, the ÁVH (the State Protection Authority) would have had a chat with me, I would have lost my job, taken to a re-educational

camp or who knows. I thought that given this misfortune I would try to make good out of it. At that time, the provisions of educational materials were given scarcely. I thought they had no idea how to paint textile. So I asked for a two pounds of each colors, even of the unprocurable colors, that is a lot, as textile painting is lightweight. Otherwise, a few colors of small jars could have made it. Of course, a house-size silk was framed for me, and all provisions provided. The silk-painting was portrayed and many times flew the light aircraft over Budapest with the sign "Long live Rákosi!".

– From the bunch of paints I had I gave some to the College of Industrial Arts, the Workers' Evening School and a lot remained on me, and you will even have some, too" he told me while teaching me how to paint silk. He even published a book (or rather notes) on the Techniques of Silk Painting, he gave me a copy, too.

I was often annoyed by my bad grades and by the many written reprimands on my behavior to my parents. This time Uncle Tibor always put hope into me.

– All this does not matter; I was a bad student, too. They always wanted to flunk me kick out of Latin class. My poor mother always went to beg that I would pass. Literary for a goose. She always took a goose. Once the teacher had already told her in advance when he saw her coming at the end of the school year, "Don't even think that one goose will be enough to let him pass!" My mother asked frightened "Maybe two?". The Latin teacher answered even more annoyed, "Not even two will do!", and he turned on his heels. After several days of approaching and begging him, he let me pass for three geese. Well, I speak fluent Latin and the best students have long forgotten it. Ask me anything and I say it in Latin."

It immediately put me in a better mood and I was already drawing. Of course, to top it all, he told me quite a few Latin proverbs.

The director somehow appreciated Stuka and let him install an atelier in the basement of the school that only he and his students could enter. That was a paradise for Stuka. He painted all sorts of paintings and did not need to put them away all the time.

From this time on I could also practice painting in the basement. Once when he was in the middle of painting a large silk, he gave me the famous battle painting of Jan Matejko as an example, so that it would inspire me, but I was not allowed to copy it. I had to take the action, the elan of the battle painting as an example. On the impressive drawing swords were swinging, spears were thrusting, horses were prancing, jumping and falling – music played and time flew by.

Around half past seven, my parents stared to get worried, as by that time even the most mischievous children returned home. They were worried, so they went to look for me at the playground as they had already phoned my friends without finding me at any of them. It was getting dark at the nearly empty playground. They searched the bushes, in case I lay unconscious there. My father saw that it was already hopeless; at last he looked around at the other side of the street where there were more illuminated windows. "Look," said my father, "there is light there, let's have a look!" My mother answered resentfully, "That's the school, and it's long closed." "Why, do you have a better idea?" They linked arms and walked to the school. They peeked through the window and saw the drawing-teacher painting all worked up, and there was a curly little head leaning over a sheet of the paper in the other corner of the basement. My parents tapped the window, the teacher looked up from his work, put down his brushes and set off from the basement to open the gate. He cheerfully asked "How

about you?" My parents answered alike cheerfully and relieved "We came to fetch our boy." "Alas! Balázs, I've forgotten to send him home" he realized, "but please come down and see what this child has been creating!"

For the next story I'd give this title: Stuka and a furious beating with a pull of hair.

One day when there was no mischief and no fighting took place, we decided to exterminate the mice, rats and their breeds in the basement. One of the kids even got hold of a mallet. There was a long corridor in front of the atelier of Stuka that served as the collection room for the school, unwanted desks, broken chairs, non-relevant pictures or the accessories of the school ceremonies were gathered randomly there. I grew up on the countryside, so I knew that a small child could neither catch a mouse nor a rat, but I also thought it to be fun, so I joined in. We were moving stealthily along the corridor of the basement, I grabbed an iron bar, my peers a leg of a chair, and upon counting to three we stormed off cracking and breaking everything while we were roaring, "Damn rats and breeds, this is your end!" The senseless destruction must have been proceeding for three-four minutes when a bellowing voice out-roared us, "What is going on here?" Stuka turned on the lights. He was taken aback when he saw what we had done, there were broken glasses and slats, desk crashed over upside down. He stood at the door, his legs apart, propped up between the doorstep and doorframe. His face turned red with fury, thus he rebuked at us, "Now you get the hell out of here! Out, you good-for-nothings! But over my body!" We did not know what would come out of this, but it was no good for sure. The bulkiest of us set off running very fast compared to his speed, (maybe as it is said that the first one gets it the easiest, but he was wrong), he wanted to dodge to get through between the legs of the teacher. His idea did not pay off, he received big slaps from the left and from the right, three, four slaps, and then Stuka dragged him by his hair between the doorframe and his legs before throwing him out. We already saw that one could survive. I thought that if I set off at the same time as my pal, I would receive either a slap or a pull of hair, as Stuka had only two hands. The double attack started, I was on the left receiving the beating, but that I was used to. I did not like the pulling of hair, but Józsika received it. After the beating we remained frozen and awaited the preaching. Stuka turned around while shaking his head, he was astonished that we were still there. "Do you still want to break things? Come, but only over my body!" Despite that we were the naughtiest children of the school, it was even too much for us, we just stood silently. Uncle Tibor, just to give emphasize to his words, shouted loud "Eh, come on!". I got so scared that I started running out of the basement as I thought he was mad. The others followed my example. When they caught up with me, we mulled over the consequences, maybe we would get a written reprimand from the headmaster (but I already had one). We also felt frightened the following day, but we were not summoned to the headmaster's office. In the afternoon, a schoolmate brought me a message so as not to forget to go drawing at Stuka's. I went, worried, but I knew Stuka loved me, so my punishment would be to clean up the mess. To my great surprise, the corridor was clean and tidy the broken parts were removed. I entered the atelier and he continued teaching me as cheerfully as before, as if nothing had happened the afternoon before.

This story I have heard from others. One day a teacher of the school board was trying to convince Uncle Tibor that Balázs Sándor Papp should be removed from the school for he should know too he was beyond control, and he's setting a bad example for the whole school. Stuka was silent for a while, but then he asked, "Why, what is your student like?" The teacher straightened up and said with a humiliating smile, "He is an A+." Uncle Tibor – maybe to end this affair – answered with an authoritative tone, "You better know that Balázs has more talent in his little finger than your A+ student has!" The teacher of the school board kept furiously telling to everyone how Stuka had gone too far this time. However, no one dared to trouble Stuka about me anymore.

One afternoon in the drawing-class, I was complaining to Uncle Tibor that the limping buffalo, namely Aunt Irénke, was bullying me. (Aunt Irénke was a huge, fat teacher-educator, but one of her legs was only average size, so she had to wear special boots, and despite of its high platform she limped.) She always set me as an example, saying that only stupid children eat with left hand, the way I do. She always forced me to have the spoon in my right hand. That way I could only eat slower, so I kept putting it back to my left hand, but suddenly she noticed it and then the whole story started again.

– Oh, is this the only problem? Is that why you are so sad? – asked Uncle Tibor relieved.
– See, I had the same problem! I was explained several times that a pen, a pencil, a hammer and a spoon should be used by right hand. Of course, I took everything into my left hand, as it was easier. When it was noticed, I received a beating. The teachers could see that the beating did not help either, so they tied my left hand to my body every morning when the school started until I got used to using my right hand. You are only picked on, that is bearable!"

I got very consoled, after all I was not beaten nor tied up, this shit is not that bad, as they say it in my district. If I was caught eating with my left hand, I took the spoon to my right hand without a word. Every mealtime I kept changing my hands, by the end of the year, I was able to use both equally well, but I preferred to use my left hand.

Uncle Tibor took me to their summer cottage in Balatonkenese to paint some aquarelles, as well to trim a few trees. I was happy to go for I liked working in the countryside, I already started to make the chores around the house in the morning. I climbed up the trees and onto the roof and was ready with everything by midday. After lunch, we went for a swim in the Lake Balaton. That time there was no free access to the water as the bank was built-in, but luckily, some artists of the Art Fund owned a cottage fenced around that had a small pier, and he was also given a set of keys.⁵ Stuka made his aquarelles by standing in the lake, he floated the drawing board on the water, clipped the paints to it. If it did not turn out the way he wanted, he pushed everything under water as if he was sifting, he washed off the drawing board, and soon he could work on a new sheet. Aquarelle painting was never my favorite, but for the pleasure of Uncle Tibor I painted together with him.

⁵ That plot was in fact the private property of the owners of Csikvándi Telep (a residence), it was not reserved for the artists. My father helped building the pier, so he was allowed to use it for a while. He painted several paintings there.

Stuka saw that I had had a good time, so the following long-weekend he invited his pupils from the Drawing Club. With Sándor Silló and the others, we put up a tent in the garden. We went on hikes, visited the Sand Hill.⁶ Sleeping in a tent was first frightening, as the rails were so close to the garden, it felt as if the train wanted to enter our tent. Nevertheless, after the third passing train I was fast asleep. The following day we drew, painted, hiked, and went for a splash in the lake jumping from the pier. Stuka made aquarelle paintings of the bathing children. On the third day we asked imploringly to be able go for a last swim in the short time. Uncle Tibor gave us the keys and even cleaned up and packed instead of us, too. Taking the opportunity we really went wild. We were taking running jumps from the small pier, some jumped a pencil or a cannon ball or a swan dive, I already did forward flips at that time. Each running started with a howl. Sándor Silló, who always believed that he was the smartest of us, looked at his watch pedantry and noted that our time was up, the train was leaving. Upon leaving we noticed that we were not alone, adults were watching us from the gate. We said good-bye to them with a happy childish tone. "Good-bye, enjoy your bathing!" After a while the Drawing Club would have loved to go to the Balaton, but Uncle Tibor told us that he had to give back the keys, there was no possibility to bath any more. "Otherwise you can come", he added, it meant I was the only one going. Fortunately in a few months the free beach was opened.

Many years later I had a conversation with a prominent, acknowledged painter of the 90's (her daughter, Zsófia Harmati was my classmate), Eta Erdélyi. I mentioned her Tibor András as my teacher. "I remember him, I even gave him a set of keys to the cottage at the Balaton reserved for my colleagues, that even had a small pier and some reeds around. I told my colleagues to let the old chap paint here, but the colleagues asked back the keys, because he let all sorts of boys have it." Then it flashed into my mind that nice afternoon, well, those children were me and the Drawing Club.

Eta made a look, how small this country is! And trying to make things look better she said, "He did not say this. The truth is that the colleagues told him that he should not give the keys to all sorts of noisy children. The old chap got offended, struck the keys into the palms of my colleagues, turned around, and we never saw him again."

Stuka's good friend was stutterer Guszti, the technical teacher, who did not stutter when playing chess only.⁷ When they could, they played two games, sometimes Stuka also won. When I went for my afternoon class, the two masters scratching their head were watching focused the chess-pieces as if they were hunting.

I proudly stated that I wanted to draw when the Romans attacked the Greeks.

– Now you won't do that, – said Stuka, and at my feet he threw the creased cover page of the daily paper, *Népszabadság* that he found at arms length without looking up from the chess-pieces. – Draw this!, – he said casually, and moved one of the pieces.

I felt really hurt. Such a derogating task for someone who had drawn so many battles before. Therefore, I replied proudly "I want to draw battles, not rubbish!"

⁶ The Soós Hill in Balatonkenese, that is in face a wall of yellow soil.

⁷ Gusztáv Dakó was the (poly) technical teacher (this was a practical subject). He was an excellent teacher, and my father's permanent chess partner.

With a small smile on his face he looked up from the game, and said silently, "How would you draw that battle, when you cannot even draw a small rubbish?"

For this, I got very angry and immediately left the drawing room. I did not go to drawing-class for a week or ten-days because of the big humiliation. What is there to draw on that rubbish? – I did not get it, but then I thought I would still draw it. I got hold of a Népszabadság, crumpled the cover page and threw it on the ground. It really made me sweat, because the creased letters were hard to draw. Finally I figured it out somehow, the bigger letter were more accurate, the smaller ones were indicative. I went to show my painting. I found Stuka and his partner the same way in the drawing room, as I left them. Stuka looked up smiling,

– We have been waiting for you.

– Look at it, – Stuka showed my drawing to Uncle Guszti, – how he made the shading, but the label of Népszabadság can still be read."

– Wor-ker-s of the wor-ld, u-ni-te!, – stuttered the technical teacher.

He started talking about the Second World War when I became a sixth grade student. Somehow, I was always drawing battles or animals.

– Even among the most unfortunate circumstances, art must be kept alive. For example, – he once narrated, – in the coldest times I painted aquarelles on the front-line. We boiled water, and until it became frozen I painted. I made beautiful, snow-frosted aquarelles. In the saddest moments, I sometimes could evoke smiles on the faces, I thought, that's why it was worth doing it. But in the warm environment the snow-frosts melted leaving a mediocre aquarelle behind."

"It happened to me once in the front-line, that I started drawing one of my comrades in a lying and shooting position, but by the time I finished the drawing, he was shot dead", he told me another time. "If I had not drawn him, nothing would have left of him. I have that drawing somewhere, but I hid it so well, that I cannot find it."

I never liked painting snowy winter scenes, I still don't. To make me like it he showed me the background pictures he painted for the Animation Film Studio, as once he had been a scenic painter.

– After a field survey – he began the story (happy that he remembered a snowy story for me), – we were to get back to camp with my comrades, but time flew by so quickly it started darkening. We were very tired, so we gathered fallen leaves as a sepulchral mound and we put all we had (a blanket and a backpack) on ourselves in order not to freeze. I immediately fell asleep, I was so deadbeat, I could not think of freezing to death. In the morning when I woke up and opened my eyes, I felt like I was in heaven. I saw white splendor the way I had not seen it for a long time, but maybe out of a habit I sat up after waking. Everything was white around the landscape, the trees, and me. After a moment, my comrades came to my mind, so my eyes went searching them. I saw small snow-covered mounds around me and each had fine steam coming out at one end. Relaxed I continued admiring the landscape and was able to forget all the horrors in this beauty. Soon all were awake (but I was still contemplating over the purity of the landscape), the commander noting that the whole group was fine said in a calm voice, we would have been all frozen if the snow had not arrived.

– That would be a nice picture! – Stuka added encouraging me to draw.

This story Uncle Tibor told several times and with great empathy.

– In the Second World War, I managed to become a war correspondent. I thought that I would watch the battles from a hill, making sketches and then I would paint the pictures later. This turned out to be entirely different, at the first time already when three teams were taken for a field survey on hostile territory. Each team had a graphic artist who sketched the view, an engineer or a cartographer who outlined topography and some of the best, armed soldiers. After the field survey we had to walk back to the camp. Upon finishing our work we set back when a dispute arose between the engineer and the soldiers. The engineer wanted to go back on the same way where the truck had driven us, as it was a good road and there was no enemy around. According to the soldiers assigned to our security, militarily, we should have walked back on the shorter, though hilly road. The engineer did not let himself talk into it and replied that he would not unnecessarily sprain his ankle if he could walk back comfortably, even if it took an hour longer. I agreed with him. The armed soldiers left on the shorter road, but before leaving they poked us, “It’s always the educated ones who cause the troubles, you will be ridiculed when you arrive an hour late.” The weather was nice, so we comfortably walked back with our hands in our pockets, we were quite close to the camp when the engineer turned towards me annoyed, “You see, they will arrange us a teasing reception.” Indeed, nobody made fun when we arrived, our comrades were not anywhere around. A bit later the other two teams also arrived, but our comrades did not. We reported it to our superiors, and they immediately set us off with a bigger armed group, commanded by the engineer, for their search. We marched the way where they should have come from. We found them half way, they were slaughtered, their weapons, shoes were taken. I could feel from the very first day that any day could as well just be the last one.”

This story was rarely told as Uncle Tibor did not like to recount it. So I only recall it fragmented and most likely not too precisely.

– I did not commence as a war correspondent, but as a telegrapher.

Uncle Tibor was furious about one of the officers. According to him the officers of the Horthy regime were most of the times unjustly strict. There were some electric cables laid on the field, though there were no adequate gloves or they were torn, but that officer was insistent that the order should be completed on time. Stuka executed the task, though the following day he suffered lead poisoning, consequently his fingers became sausages. Each of his fingers was injected and each of his nails had to be removed. Furthermore, there was no sufficient painkiller, so he was soused, and held down, but it still tremendously hurt him even though he was drunken. He was taken to the military hospital, then after a transfer request, as an artist, he was placed to be a war correspondent.⁸

⁸ He soon got bored of the telegraph training, though he was one of the best ones. Out of boredom he started sketching his colleagues, maybe one officer too. Moreover, these rather were caricatures. For this as a punishment he had to build a telegraph line on a short deadline in the cold. About the war or about »56 revolution Tibor András only talked in private with Balázs. At the primary school the math teacher was immediately fired when he confessed that he believed in God. My father was well aware of him being watched.

He always thought of his stories as my preparation for the life of an artist. He must have told his war stories since art can be as difficult, humiliating, driving you to despair as a war can. Though he paid attention to the proportion of the good and the sad stories. Uncle Tibor had a good voice, he did not have a strong voice, he rather sang quietly, and he sang the Italian songs in Hungarian. Stuka could sometimes be seen painting aquarelles in the city or on the banks of the Danube. He liked the following story a lot, by telling it he himself always became happier, his eyes sparkled and he seemed to become as young as his student.

– When I painted an aquarelle of the Vajdahunyad Castle in Városliget, every now and then tourists stopped to watch behind my back, some even patted my shoulders as a sign of appreciation. After a while, that could not draw my attention anymore, I hardly noticed it. I started crooning without even noticing it, namely “What a beautiful thing, it’s a sunny day, the gentle breeze after the storm”. Behind me I could here loud cries, happy laughs and beautiful girls were kissing me from both sides. Using my school Latin I understood that they were from Italy, and now they would tell everyone that far away from their home a fantastic Hungarian painter was singing ‘O sole mio’ in Hungarian.”

– Maybe it would be better for you if you learnt one or two songs, thus you would get further with the girls than your historical painting would” – he wound it up and immediately wrote down a song for me.

– When you are an independent artist – he trained me; – you should definitely have your own studio. It is simply dangerous to paint in the family. Imagine, once I totally forgot about everyday tasks, got absorbed in painting. My daughter-in-law arrived unexpectedly and asked in her kind tone “Papa, you painting?” Showing her that it was serious business now, without looking at her, I replied “I am painting.” But my daughter-in-law Borika continued, “Good, then I leave your grandson here. Petike, please, obey to your grandfather!”

– Geez, that’s pretty, I said to myself, how can I continue painting now? I love my grandchildren a lot, as well the painting, but I either paint or play with them. But Petike is an obedient boy, and I agreed with him that I would paint a bit longer while he was going to draw. He was so silent that I forgot about him and got caught up in painting. Suddenly I noticed the oil paint tube that lay next to the palette was now in his hands, and his face and mouth were covered by paint. What have you done? Have you eaten the oil paint? I got nearly a heart attack, as I had back learnt that there were paints that contained arsenic or cyanide or some had lead in them. But I have long forgotten which one has what in it. I quickly phoned his parents and started calling the doctors. His father and mother arrived soon and I managed to get to hold of a specialist of poisoning, who asked what color the boy had eaten. Light ochre – I replied fast – as every minute counted. “Then good, he can eat as much as he want of that, but sure he has strange taste.” Until then I was craving so Petike would stay alive, then I decided that I would never oil paint beside a child ever. I also tasted the light ochre, but indeed, it had a very bad taste, and the boy must have eaten half a tube. I wonder how he could do it!”⁹

⁹ In fact, it was Parisian blue that my son Peter had consumed.

– After the Second World War, because of my past, I could only have physical work, – I listened to the next story. – As you can see on my photos as a soldier, I was a very slim person, but (maybe to wreck me) I had to do the hardest physical labor. My tool was the sledgehammer, the so-called ‘Samu’, at first I was all hurt, but I soon learnt how to dispose of my strength for the whole day. I only kept thinking about becoming a historical painter, and saving my pathetically small wages I bought casques and costumes for my future battle scenes. That’s how I was able to bear all the humiliation I suffered at that time. My foreman told me laughingly “My little artist, your job is to destroy the carved fences and marble stairs in the bourgeois houses. Concrete will be everywhere. Times when artists making decorations for good money are over.” I did not care about it. I just drew and painted the historical pictures. To my fortune in 1956 the National Museum along with Patriotic People’s Front (HNF) made a call for applications to celebrate the memory of the Siege of Belgrade (1456). I was enthusiastically preparing the designs, as this subject totally suited me. And guess what, my painting was chosen! You see, Aurél Bernáth, there is historical painting, I told myself. This the master would also acknowledge, I thought.

– But how is my luck? The revolution erupted, and the National Museum closed down after a few days. I thought that a historical painter has his duty during a revolution. I packed my pencils, pens and my camera to leave, but when my wife noticed it, she stopped me at the door. She told me in a very determined tone, “You are not going anywhere; it’s a miracle that you have survived the world war!” No matter how much I implored, she closed the door and hid the key.¹⁰ However, I climbed out of our second-floor window onto the corridor, and ran down to the streets to capture the revolution. They did not try to stop me anymore, they knew how determined I was. I thought if the revolution succeeded, it would be good that an artist had recorded it, and I designed several paintings. However, the revolution did not end the way we had wanted, and it was announced that if anyone had any picture made or photo taken, it should be handed in, there would be house-searches, and serious punishment is foreseen if anything found.

Uncle Tibor’s voice became hushed in 1984 when he recalled these. Lowering his head, stepping closer to me even at his flat he whispered:

– I have hidden everything so well, each set of themes went to several places, so if they found something, let them believe that they had found everything.

I’ve heard this much concerning story several times that took place in Csepel.

– One never knows when he does the right thing, I listened to my heart at that time, – recounted Uncle Tibor. – When the events of 1956 started, I immediately went to the Primary School of Csepel, where I taught art classes, so as to pack my things away, to leave everything orderly arranged, just in case. Upon leaving my students awaited me, asking “Sir, do you know that the revolution has broken out?” “I do.” “Then please be our commander!” “Oh, come on, how could I be your commander?” “Uncle Tibor, you served in the world war, so you know how to do it.” “You are children, and you don’t even have weapons.” “Now everyone is needed in order to have the country freed, and we have a weapon with munitions, here you go.”

¹⁰ My mother hid all his clothes and shoes, my father only found a pair of summer sandals that he wore to the streets. They were taken short by the eruption of the fights, our joint-tenant came running to us, and lent us several bigger display panels placed in the middle of the room in order to reduce the force of the fires. They removed all the windows, so they did not get broken due to the blasts as the ones of the neighbors.

– The small child showed me his single-shot gun that was not suitable for war. I was very dumb struck, and said that one gun was not enough for a revolution. “But we all have one”, replied the boy proudly. “Show me what you have!” They all gave me their guns, I examined each as if I was competent, and when all were handed over, I took and seized them as unsuitable means of war. “You better go home, otherwise you will all die, and immediately send the others home, too.” “Nope, we won’t!” answered sulkily the betrayed children and they ran off. I went back to the school, and hid the weapons so no one could find them.

– Oh, my God! What a luck that I took their weapons, they would have been killed the first day! Later I also thought how angry these youngsters must have been with me. They wanted to fight for the country, and I had taken away the possibility from them. For a boy it is better to die on the barricade for what he believes in, than not be able to fight. These boys of Csepel came to my mind very often, and I was caught between these two ideas.

– Many years later the doorbell rang, I am not quite sure, but there must have been at least four men. Well, four big, strong, serious men stood in my doorway. “We are looking for Tibor András”, they said. “That is me, at your service”, I said respectfully, totally alerted, and showing that I was cooperative with the authorities, though I had no idea who they might have been. “You were a teacher at the Primary School of Csepel before the counter-revolution, so we need to clarify a few things now” said the deepest voice. “Please, come into the living-room, to the large table, I am at your disposal.” Of course, I was haunted with fear. My first thought was that my family should not be hurt. “If our memories serve us right,” said the most pedant looking young man with a stern face, “you have confiscated the weapons from four children.” “Yes”, I answered, because I straightaway realized that they had known everything. Probably they had coordinated it before, because all at once they smiled, and each took out something underneath his jacket, there was champagne, good quality wine, sweets, even an expensive bunch of flowers. “Thank you so much, Uncle Tibor. All those children whose weapons you had not seized, they either died or disappeared. We have come to thank you.” “You’ve really given me a fright, but you should know that I felt guilty for a long time.” “When you seized our hard obtained weapons, we swore that when we grew up, we would find you and beat you to pulp. We believed that if we four could take part in the revolution, we could have won it, as it only missed a small push.” “Today”, continued the most frightful bass voice, “we all live in happy marriages, and have more than one child. Fortunately, they are healthy and smart children who mean great happiness to us. This we would not have without you, Uncle Tibor.”

– My wife, – continued Stuka, (he imitated the situation by drawing his neck and making a scared face), – opened the door with hesitation, and peeked in to see what was happening. She asked quavering if she could bring anything. “Come in,” I said with a happy smile, “look, they’ve even brought you a bunch of flowers and sweets.” “Please bring some glasses, as we are drinking champagne!” “What for?” “For we all have nice children.” “We are pupils of Uncle Tibor.” “Please stop calling me Uncle Tibor, just call me Tibor and let’s drink to it!”

I still regularly visited Stuka while attending the Art School. I called up front to see if he was not going anywhere, otherwise he was always happy to see me, most of time he got prepared for the visit, most likely he thought of a story. When I arrived, he welcomed me with a drawing waiting in his hands.

– Look at this drawing, it is one out of the many sketches that I prepared for a publishing company who really did let me down.

Shaking his head he continued annoyed:

– I had to paint illustrations for a children’s book, but first I had to make sketches in pencil, so they could check them, and then I could start painting. On the first picture, children are shopping at a toys’ store. On the first sketch, I made, there were Hungarian children wearing children’s clothing of the time. They only smiled at then, and said that they should be drawn wearing pioneer ties, red as well blue ones, as well their patrol medals. “But children usually do not go dressed in pioneer gear to the toys store” – I said surprised. The editor of the publishing company replied with an arrogant smile “In the Soviet Union they do, and we have to set an example for the Hungarian children.” I took my sketch and promised that I would correct my failure; I thought this should not be a problem. The second time I went to see the publisher with the children on the picture wearing pioneer uniforms, but then they missed the Soviet toys from the shelves of the toys store, like a Sputnik rocket. Next time the children did not look Soviet enough. Upon looking at my fourth sketch they said that the children’s faces were still not enough Soviet-like. As if he was giving a lecture at the Marxist university, he added with a superior, scornful smile “It looks like that you do not understand the essence of the new system. It would do good for you if you studied Lenin, or at least you should have a look at Soviet magazines, then you should come again.”

Uncle Tibor lifted his head as if he just realized what it was all about,

– I see, – I told to myself, – you are fooling me. Then I said in an understanding tone, “Good.”

– There will be many situations in your life as well, when you should not take it personally, you have to notice that they are only wasting your time, and you have to leave them there. Unfortunately, I have too often wasted myself for nothing, the essential is that you should love to paint.

I always saw Uncle Tibor, Stuka as a cheerful and funny person, until his death, he always showed this face to the children, to me. He taught that even in the most difficult situation one has to find happiness and joy. If there was no other way, then with the help of art. During the time I knew him, the annual school conference was the hardest time for him because of a few colleagues. But he even talked jokingly about these “dark” encounters:

– Yesterday the film of a colleague of the Animation Film Studio was broadcast in the program Esti Mese (Bedtime story) on TV, and these (the teachers) precisely scheduled an extra school conference. I already had the feeling that it would last long, but as the time had arrived, I quietly stood up, and without disturbing the very important discussion, I prepared to leave. My hand was already on the doorknob when they asked, “Tibor, where are you going?” Showing a very self-important face, just like them, I replied “I am running home to watch my Bedtime Story.” It’s worth it because my friend made an animation film of very high quality.

That’s what he told about the next school conference:

– I figured I have to sit through this conference; otherwise, there would be a scandal. So I took some sheets of paper along with me, just like the others, who even took notes of this much nonsense. I placed the sheets along with a pen, a pencil and

an eraser in front of me, showing that I would take things seriously from now on. As the others took their pens, so did I. Some started taking notes right from the first speech, while I drew a caricature of each speaker. "These" thought that I had taken a page-long note of each of them and looked at me satisfied, "why, Tibor has finally settled down". Everyone had "something important" to say, except me. Finally the headmaster before closing the meeting asked the serious-looking art teacher, "Tibor, what is your opinion?" "Mine? This!" and I laid the small collection of sketches on the office table. They passed it around, and each one picked the picture drawn of her or him. Some remarked that this was unbelievable, but some liked them and nodded approvingly, "yes, that's me". The headmaster received his caricature, too. He looked at it without blinking an eye, but he did not dare to make a comment, so he closed the meeting, and put the picture accurately away into his briefcase.

Stuka started having an eye problem of some kind. He complained that it felt like as if something would move across his eyes at times, although there was nothing there.

– Sometimes it is like when as a child I looked into the polished crystal bowl, and I saw more of what I was looking at, but it can be imagined more like when a mirror breaks – he explained. – When I look into a mirror, I see myself in broken pieces. It is like my life, I cannot piece it together.

He took out a picture, and showed it to me how he saw those days, fortunately it was not always the case. I told Uncle Tibor that the picture was well put together.

At another visit, he talked about a piece of music ecstatically, that he heard on the Bartók radio. This music went as if it was his life.

- The small stream starts tumbling across the stones, hardly wimpling, later as a creek it forces its path and his seethes can be heard, it fights everything to become a river. The river takes all the burdens, drifting them on its shoulders, and it has more and more to live with and and it incorporates more, it goes through and tolerates a lot to widen into a majestic river. Yet it does not ask for anything, it just continues its way and finally enters into the sea. The music dramatizes the encounter with the sea, all-calm down, and it is the end. As I am to grow silent soon. I searched everywhere to get hold of this music. In the end my son Ferenc managed to get it from a Polish colleague, they taped it for me, and since then I often listen to it.

Later Ferenc also managed to get it on CD. I was given a copy. (A Polish composer, maybe Jarosław Żołnierczyk composed it about the River Orawa.¹¹)

Tears I have only seen once in the eyes of my master. It was a sunny afternoon when I entered his living room. He immediately jumped up, without waiting for my greetings, he came hurried towards me, and told me with a radiant face: "Listen, what happened! András Wahorn has mentioned it in an article that I was his teacher. He was a pupil of mine before you, and he was as an incredibly naughty boy as you were yourself. You should know that it is worth more, more than success or wealth, if you had not let anyone down and helped him to start his career as an artist. (Then he wiped the tears off his eyes.) Now, I am reading the article about him, and I see that I am not forgotten!"

¹¹ The composer was Wojciech Artur Kilar (1932- 2013), and his opus Orawa.

„Nem a konkrét emlékeim a lényegesek”

Egyetlen tanáráról beszél Wahorn András

◆ Gyakorlott nyilatkozó vagy, szívesen is osztod meg aktuális gondolataid a rád kíváncsiakkal. Amikor azonban a „múltról” faggatnak, rendre azt válaszolod, nem foglalkozol vele, nem érdekel, s egyébként sem emlékszel. Most mégis a régmúltadról, kiskamaszkorodról kérdezlek. Talán ha a múltbeli főszereplő nem te vagy, hanem a „mestered”, András Tibor, a helyzeted némiképp könnyebb. A szót azért tettem idézőjelbe, mert életrajzaidban a mester rubrikába mindig az „autodidakta” jelző kerül. A veled készült interjúkban viszont visszatérően és egyetlenként név szerint megemlíted a tanárodát, aki elindított a pályán. Mikor ismerted meg őt?

■ Tizenegy-tizenkét éves lehettem, általános iskola, felső tagozat, amikor egyszer csak megérkezett a Mester utcai suliba az új rajztanár, egy férfi, aki furcsán viselkedett, furcsa volt a járása is. Ha most felidézem, szemüveges volt, kissé düledt szemű, nagy orrú, szokatlan, különös hangsúllyal beszélt, és nagyon szuggesztíven magyarázott. Amikor egy helyben állt, akkor is állandóan mozgott, a sarkától a lábujjhegyéig hirtázott oda-vissza. A társaim állandóan kinevették, nekem meg valahogy imponált. Addig a képzőművészet engem egyáltalán nem érdekelt, nem vettem róla tudomást. Ő viszont a furcsaságai mellett még tudott valamit – rajzolni. Állandóan rajzolt. Jól emlékszem, megmaradt bennem máig, hogy nőket is rajzolt, meztelen nőket meg lányokat golyóstollal. Olyan különleges műnyomópapírra, amelyen csak úgy siklott a toll, másképp is fogott, mint a rendes papíron. És ezek nagyon, de nagyon tetszetek, utánózni akartam. A részletekre viszont már nem emlékszem, csak arra, hogy megtanította, miként kell árnyékolni, s hogy nem nagyon szabad derékszögben satírozni, s akkortól egy gömb tényleg gömbnek látszott a papíron.

◆ Addig te nem is rajzoltál?

■ Egyáltalán nem. Valami halványan dereng, hogy egyszer még az óvodában lerajzoltam egy villamost, de arra inkább emlékszem, hogy az idő tájt bedugtam az ujjamat meg gyufaszálakat a konnektorba. Mondom, semmi előzményem nem volt a képzőművészetben, s akkor jön valaki, és megmutatja, hogyan kell satírozni. Na, ez nagyon mélyen megmaradt bennem. Sokkal később, mondjuk, 2000-ben, a Los Angeles-i Getty Múzeumban volt egy rajztörténeti kiállítás, ahol különböző korok és területek, tájak rajzművészeit mutatták be, s ahol meg lehetett nézni, hogy a francia rajzművészek így rajzoltak, a németalföldiek – Dürerék – úgy rajzoltak, az olaszok pedig amúgy. És az a satírozás, amit én Tibor bácsitól tanultam, az az olaszokéra hasonlított. Misztikus dolgok ezek, sokat is gondolkoztam azon, tényleg, mi lehetett az, ami engem megfogott benne. Mindig oda jutottam, hogy a rajzai. Különösen azért, mert engem egész életemben a szexualitás érdekelt a legjobban, és ezt észrevéve ontotta nekem a lányokról, nőkről készült rajzokat, meg a ciciket, meg az ilyenféle gyönyörű, háton fekvő, széttett lábú aktokat, amilyeneket most itt megfestve látok a falatokon. Talán még meg is van valahol nekem egy rajza.

◆ Tényleg adott neked ilyet?

■ Persze.

◆ Ez azért megkülönböztetett bizalmat jelez. Hogyan kerültél hozzá közel, hogy kezdett el veled külön is foglalkozni?

■ Nincs különösebb története ennek. Amikor kiderült, hogy nekem ez a rajzoltatás tetszik, meg jól is megy, attól kezdve bejártam hozzá a szertárba, aztán meghívott a lakására is. A körúton lakott, ahol engem már nem csak a rajzok érdekeltek, hanem például a terepasztala. Az is egy nagy jutalom volt, hogy megnézhettem ezeket a maga készítette konstrukcióit, láttam ott kis várakat is, emlékszem, hogy keményített rongyból volt a hegy, s tarhonyából rakta ki a tetejét. Később én is csináltam hasonló objekteteket, volt is sikerem velük. De, mondom, nem a konkrét emlékeim a lényegesek, azok teljesen homályosak, hanem az egésznek a hangulata.

◆ Ezt meddig szívhattad magadba? Amíg a Mesterbe jártál, vagy még utána is látogattad?

■ Nem tudom, két év lehetett, vagy három, valószínűleg az általános után már nem nagyon találkoztunk. Én a Képzőművészeti Gimnáziumba jelentkeztem, de oda nem vettek föl, és akkor, mivel apám párttitkár volt, el tudta intézni, hogy bekerülhessek a József Attila Gimnáziumba, ahol az ilyen művészi ambíciós kádergyerekeknek volt rajz tagozata.

◆ Korántsem csak azoknak, hiszen András Tibor fia is oda járt.

■ Tényleg? Ezt sem tudtam. Pedig ha tudom, biztos nagy élmény lett volna, hogy ismerem Tibor bácsi fiát.

◆ Apropó, te Tibor bácsiztad őt mindig?

■ Talán igen, bár lehet, hogy csak tanár úrnak, vagy: András tanár úr.

◆ Arra hogy sokan Stukának emlegették, így becézték-gúnyolták, arra emlékszel-e?

■ Igen, igen, Stukának is szólították, igen. De valószínűleg csak a háta mögött. Biztos sokat mesélt a háborús élményeiről, nyilván ezért. De erről sincs emlékem. Az az igazság, hogy én elég korán „elszálltam”, 16 éves se voltam, amikor egy nyárra valahogy kijutottam Kanadába, és attól kezdve már végképp egészen más dolgok érdekeltek; nem tőle távolodtam el, csak már nem volt dolgunk egymással. Utána már csak egyszer találkoztunk, amikor meglátogattam.

◆ Alighanem ez azután volt, hogy egy nyilatkozatodban tanárodként említetted őt, s ezt olvasva könnyes lett a szeme. Másik tanítványa, Muhari-Papp Sándor Balázs mesélte, s most meg is írta, hogy ez a mondat számára azt jelentette: még sincs teljesen elfelejtve.

■ Én tényleg mindig azt mondom, nem voltak olyan mestereim, akik hatottak rám, akár csak úgy is, hogy aztán elfordulhattam volna tőlük. Úgy gondoltam, s tulajdonképpen ma is úgy képelem, hogy az igazi művész nem tanul, csak saját magától, belülről hívja elő a nagy közös tudást. Így aztán nem is akartam tanulni, ellesni senkitől semmit. De viszont azt nem felejttem, gyakran meg is említem, mert ez az igazság, hogy az első tanárom András Tibor, s az ő hatására kezdtem el rajzolni. Az az utolsó találkozásunk is erről szólt. Ez, persze, egy kicsit hosszabb történet. Én nem végeztem főiskolát,

autodidakta maradtam, a hivatalos besorolás szerint amatőr. 18 éves koromtól pedig már semmiféle iskolába nem jártam. Amikor Szentendrén megalakult a Vajda Lajos Stúdió, akkor „amatőr” voltam, azzal a jövőképpel, hogy sose leszek elfogadott művész, vagyis egész életemben másból kell megélnem. Az idő tájt, az 1970-es években mindenkinek kellett hogy legyen állása. Hacsak nem volt művész, mert aki elvégezte a főiskolát, annak beírták a személyi igazolványába, attól kezdve pedig, ha volt állása, ha nem volt, művésznak számított. Ami feljogosította arra, ez volt a leglényegesebb, hogy részt vehessen kiállításokon, elvileg még egyéni tárlata is lehetett. Mi, főiskola nélkül nem lehettünk „művészek”. Ez volt a törvény. Viszont mint minden kommunista törvéynél, meg azóta is, minden magyar törvéynél voltak, vannak, mondjuk így, kiskapuk. Esetünkben ez a Fiala Művészek Stúdiója volt, ahová szintén csak főiskolát végzetteket vehettek fel, de „nagyon indokolt” esetben lehetett kivételt tenni. Na, ez volt a kiskapu. Miután Farkas Ádám lett a Fiala Művészek Stúdiójának elnöke, a szentendreiek közül jó néhányunkat fölvetett, egy csapásra művészek lettünk hivatalosan is, mehettünk kiállítani is. És mindjárt az első, ezerkilencszáz-nemtudom-hányas stúdiós tárlat a Nemzeti Galériában volt, s ott kitétték az én rajzaimat is. Egyszer csak hívtak, hogy menjek azonnal a Nemzeti Galériába átvenni a fődíjat, ha jól emlékszem, a Fővárosi Tanács adta. Én akkor a Középkülső-tervező Vállalatnál voltam segédmunkás, akire gyakran bízták rá a bevásárlást. Na, akkor adták át az üzenetet, amikor éppen krumplicsúszásból mentem vissza. Elkéredzkedtem, és elmentem a díjátadásra. Hát ez óriási dolog volt, mert azok, akik a kortársaim voltak, még csak másodikba jártak a főiskolán. Én meg a Nemzeti Galériába megyek díjat átvenni. Hát szóval ez nagyon jó volt, és gondolom, ezt akartam megosztani Tibor bácsival.

◆ Akkor kerested meg őt?

■ Akkor. De az is lehet, hogy nem így volt, az is lehet, hogy a *Mozgó Világ*ban csináltak velem egy interjút, s ott említettem meg őt, és akkor a lapszámot akartam megmutatni. Mit tudom én már... a lényeg, hogy egyszer megkerestem.

◆ Meghatódott?

■ Nyilván örült neki, látod, ez megint csak nem maradt meg a fejemben, az viszont élesen, hogy több év múltán sem változott gyakorlatilag semmi a lakásában, minden ugyanolyan volt, mint amikor hetente mentem.

◆ Legfeljebb a képek szaporodtak...

■ Biztos így van. De én inkább arra emlékszem, hogy a szobába belépve, jó nagy szoba volt, szemben hatalmas ablak, s jobb kéz felől egy nagy olajkép, a kép közepén kosár, a kosárban tetemek, vagy csak levágott fejek... Aztán volt egy másik kép, azon foglyok álltak hátratett kézzel... Rémlik egy olyan jelenet is, hogy egy török táborban egy anya szoptat egy kisfiút, egy másik meg sisakot rak épp a fejére, meg valami kardnak is van szerepe... De az is lehet, hogy ezek a részletek inkább korábbi rögzödtek bennem. Akkortájt, ezt már mondtam, nemigen törődtem senkivel, csak magammal foglalkoztam.

◆ Lehet, hogy inkább csak dicsekedni mentél hozzá?

■ Hát dicsekedni, de azért azt is biztosan szerettem volna, hogy tudja meg feketén-fe-

héren: őt tartom az egyetlen tanáromnak, ő mozdított meg bennem valamit legbelül, ő fedezte fel, hogy van a rajzhoz képességem. S mert ezért egész életemben hálás voltam, hát meg akartam mondani neki. Azt már nem tudom, arról is beszéltem-e neki, hogy közvetve a nevemet is neki köszönhetem.

◆ **Hogyhogy? Mikor is lettél Wahorn?**

■ Tizenhét éves korom táján, amikor elhatároztam, hogy nem akarom a Pintér nevet használni. Swierkiewicz Róbert barátommal találtuk ki a nevemet, valahogy úgy, hogy elképzelttem egy odvas fát, na, ebben Tibor bácsinak volt nagy hatása, már meg is tudtam rajzolni. Nagy gyökerei voltak, levele egy se, száraz, odvas fa volt, s azt képzeltem el, hogy e mögül a fa mögül egy farkas kimordul a világra, valahogy úgy, hogy W... W... Wah... Wahorn.

◆ **Mindkettőtök műveit látva nem nehéz kijelenteni, annyira szembeötlő: képi világotok, világlátásotok, mondjuk úgy, hogy köszönő viszonyban sincs egymással.**

■ **Tényleg nincs.**

◆ **Akkor mint művészt, hogy látod őt?**

■ Ott voltam a Bazilikában rendezett tárlatán, s az 1956-os munkáinál is a rajzainak a finomsága fogott meg. És a festményeiben is a rajzosság tetszik, a szuggesztív vonalai. De amit csak most, itt nálatok láttam, ezek is megfogtak, ezek a majdnem geometriai formák, ezek a majdnem absztrakt, talán betűket, számokat rejtő kompozíciók, ahogy az egyik része egészen ki van dolgozva, a másik láthatóan tudatosan elnagyolt maradt. Na, ha úgy vesszük, akkor itt mégis van valami hasonlóság közöttünk, efféle aránytalanságok az én képeimet is jellemzik. Egykoron látva a rajzait, nyilván valami ilyesmi fogott meg bennük, a számomra való különlegességük. Tehát én azt képelem, hogy a tanítás nem úgy van, hogy egy tanár belerak a fejébe valamit egy diáknak, hanem előhívja a diákból azt, ami abban már benne van. Ha meg nincs benne... akkor úgy is hiába próbálkozik.

◆ **S a történelmi festményeihez hogy viszonyulsz?**

■ Hát azok is nagyon érdekesek. De azért van itt egy dolog, ami már akkor belém ültetődött. Az én apám zsidó volt és párttitkár. Nem agresszív, de nagyon dogmatikus kommunista, s valahogy már a kezdet kezdetén figyelmeztetett, hogy hát az András tanár úr azért az ilyen irredenta festményeket csinál. Apám úgy volt ezzel, hogy aki a magyar történelemről festett, hát az a legkevesebb, hogy irredenta. S valahonnan azt is tudta, mondta, hogy a tanár urat valami jobb helyről tették ide, a Franzstadtbba.

◆ **És ez benned elültetett egyfajta távolságtartást?**

■ **Nem, nem hiszem, ez nem volt érdekes, mert leginkább a művészetről volt szó. S ha valami netán mégis megragadt bennem, attól én még nagyon bírtam őt.**

◆ **Azt mondtad, hogy te mindig tanításellenes voltál, a tanárod viszont homlokegyenesen az ellenkezőjét gondolta, azt, hogy bizonyos mesterfogások nemcsak hogy megtanulhatók, hanem a művészeknek azokat el is kell sajátítania.**

Wahorn (Pintér) András: Fa • András Wahorn (Pintér): Tree

■ Hát valószínű, hogy később már csak ezért sem beszéltünk, mert ezt én már nem így gondoltam. Úgy éreztem, ezek csak gátak. Tanulni igazából csak önmagunktól lehet: művészetnek is csak azt nevezhetjük, ami teljesen szabad, és igazából senkinek se kell, mert még nem volt.

◆ Köszönöm, örülök, hogy mindezt elmondtad.

Murányi Gábor

„It’s Not My Actual Memories that are Relevant.”

András Wahorn is Talking about His only Teacher

◆ You are an experienced conversationalist, willingly share your current thoughts with every one who is curious about you. However, when someone is asking about your past, you don’t care, you’re not interested and don’t remember at all. Now, I will ask you about your past though, about your teenage years. Perhaps, if the subject of the past is not you but your “Master”, Tibor András then it will be easier for you. I put the word master in quotation marks because in your biographies you are using the qualifier “autodidact” for master. Again, you repeatedly name your teacher who launched your career. When did you meet him?

■ I was about eleven or twelve years old in elementary school, senior class when out of the blue a new art teacher arrived to the Mester Street school, a man who behaved strangely and the manner of his walking was odd too. If I recall, I see a man with glasses, slightly goggle-eyed, with a big nose and an unusual, bizarre emphasis of speaking. He was very suggestive when he was explaining something. When he stood motionless, he was still in motion, swinging back and forth on his toes. My classmates constantly ridiculed him, but somehow he impressed me. Up until then I didn’t care much about fine art, I knew nothing about it. Besides his strangeness he knew something else, he knew how to draw. He was constantly drawing. I remember it stuck with me; he drew women, naked woman and girls with a Biro pen. On a special coated paper on which the pen was easily sliding, it didn’t get caught like on normal paper. I really liked what he was doing so I wanted to imitate him. I don’t remember the details, but he definitely taught me how to shade and that right angle crosshatching is not really allowed, so consequently a sphere will look like a sphere on the paper.

◆ Didn’t you draw before?

■ No, I didn’t. I vaguely remember that once in kindergarten I drew a tram but what I remember for sure that around that time I stuck my finger and some matches to the outlet. I’m telling you, I didn’t have any background in fine art then suddenly someone comes and shows me how to shade. Now, that stayed with me. So much later, in 2000, there was a history of drawing exhibition in the Getty Museum in Los Angeles where graphic artists from various eras, regions and landscapes were presented. It showed how the French, the Dutch – Dürer and his colleagues – and the Italians drew. The shading that I’ve learned from uncle Tibi was similar to the Italian. These are mystical things; I thought about it a lot of what was that thing in it that caught me. I ended up with his drawings every time. Probably because my main interest in life was sexuality and as soon as he noticed that, he flooded me with drawings with girls, women and tits, and beautiful nude women on their backs with legs apart like these you have on your wall. I might even have one of his drawings.

◆ Really? He gave you one?

■ Of course.

◆ Well, that indicates a certain trust. How did you get so close to him that he started working with you?

■ It doesn't have a significant story. When it turned out that I like drawing and it goes well too, then I started to see him in the collection room and later he invited me to his apartment. He'd lived on Grand Boulevard, where I was not only interested in his drawings but in his model railroad layout. It was a big bonus to see these constructions he made himself, I saw tiny castles, I remember the mountain was made from hardened rags and its top was from egg barley noodles. Later, I've made similar objects, had some success with them too. But, as I said it before it's not my actual memories that are relevant, those are pretty blurry, but the whole atmosphere.

◆ How long did it last? While you went to the Mester Street school or you visited him afterwards too?

■ I don't know. It might have been two or three years. After elementary school we didn't meet very often. I applied to the Secondary School for Visual Arts, but couldn't get in, but since my father was a party secretary he was able to place me in József Attila high school, where a cadre-kid like me could study in their art department.

◆ Not only cadre-kids. The son of Tibor András went there too.

■ I had no idea. I didn't know that. If I did it'd have been great to know the son of uncle Tibi.

◆ By the way, did you always call him uncle Tibor?

■ That could be right, or Mr. András.

◆ Do you recall that many people called him or nicknamed him Stuka?

■ Yes, yes, he was called Stuka. Probably only behind his back though. I guess he had many war stories to talk about, that might have been the reason. But, I don't have a recollection of this. The truth is that I "flew out" very early. I wasn't even 16 when I got out to Canada somehow and from that time on I was interested in different things. It wasn't that I drifted away from him, we simply didn't have anything to do with each other. After that, I've met him only once, when I visited him.

◆ It was probably after you mentioned his name in an interview as your teacher and reading that brought tears in his eyes. His other student Balázs Sándor Muhari-Papp told me that, that sentence meant him that he wasn't forgotten entirely.

■ What I always say that I didn't have masters who influenced me so much that I could turn away from them. I figured, and I still believe that a real artist learns only from himself; he calls forth the great mutual knowledge from his inner self. So I didn't want to learn or take anything from anyone. However, I will never forget, and often voice it too because that's the truth that I started drawing due to the influence of my first teacher, Tibor András. That came up in our last meeting also. But of course it's a bit longer of a story. I'm not a graduate of any universities, officially I'm an amateur. I stopped going to school after I turned 18. When the Vajda Lajos studio was founded

in Szentendre, then I was an “amateur” with an image of the future that I’d never be recognized as an artist so I must have to make a living of doing something else. Around that time, in the seventies one had to have a job. Unless he was an artist, who finished the university and it was documented in his ID and from that time on he was an artist regardless of having a job or not. So he was authorized, and it was the most important to participate in exhibitions, in principle he could have an individual exhibition as well. We, however, without a university degree couldn’t be artists. That was the law. Yet, every law the communists made and every law ever since had and has a loophole. In our case, it was The Studio of Young Artists where only university graduates could be accepted as members, but „well justified” cases could make an exception. Now, that was the loophole. When Ádám Farkas became the head of The Studio of Young Artists, he invited many of us from Szentendre so suddenly we became artists officially; we could exhibit too. Right after that, sometime in one-thousand-nine-hundred, the very first Studio exhibit - including my drawings - took place in the National Gallery. Then I got a phone call to go immediately to the National Gallery to pick up the first prize. If I remember correctly, it was given by the City Council. I was working as an assistant hand at the Public Building Architect Company, handling shopping and purchasing. They gave me the message when I was coming back from buying potatoes. So, I asked for a leave and went to the prize ceremony. That was a huge thing because my contemporaries were only in their second year at the university. And I went to the National Gallery to receive a prize. So, it was big thing and I wanted it to share that with uncle Tibi.

◆ That was when you met him.

■ Right. Or may be not, maybe there was an interview with me in *Mozgó Világ* and I mentioned him so I wanted to show him the magazine. I don’t know... the fact is, that I went to see him.

◆ Was he moved?

■ Obviously, but you see, again I don’t remember, what I remember though that the apartment practically didn’t change at all, everything looked the same like when I saw him every week.

◆ He might had more paintings...

■ That’s probably true. But, what I do remember upon entering the room, it was a huge room with a huge window facing me, a large oil painting was on the right, a basket in its center with dead bodies or severed heads in the basket... and there was another painting, prisoners with their hands behind them... Vaguely remember a scene, in a Turkish camp a mother is breast-feeding a little boy, another one puts helmet on his head, a sword has something to do with all these... Though it might as well be that these details remained in my head from my earlier visits. As I said it before, in that period I didn’t care for anyone but myself.

◆ Could it be that you went to see him to brag about your prize?

■ Of course I wanted to brag, so he’d know in black and white that I consider him my university professor who moved something inside me, who discovered my drawing

ability. I was grateful to him for that so I wanted to let him know. I no longer remember though whether I told him I owe him my name too.

◆ How is that? When did you become Wahorn?

■ I could have been around seventeen when I decided I didn't want to use the Pintér name any longer. I coined my name with the help of my friend Róbert Swierkiewicz; I imagined a dry rotted tree, well now, it was clearly uncle Tibor's influence since I was able to draw it. It had huge roots, had no leaves, it was a dry, hollow tree and I imagined a wolf behind the tree growls out at the world, like W... W... Wah... Wahorn.

◆ By looking at both of your works it's not hard to say, it's so striking: your imageries, your visions has nothing to do with each other.

■ Indeed.

◆ Then, how do you see him as an artist.

■ I went to his exhibit at the Basilica and the subtleness of his 1956 drawings moved me. I liked the drawing qualities and his suggestive lines in his paintings too. Also, what I saw here at your place, they moved me too, these almost geometric forms and these almost abstract compositions hiding either letters or numbers. One part is elaborately finished while the other is apparently vague on purpose. Therefore, in a way there are similarities between us because my paintings are also characterized by the same kind of disproportions. It's possible that something like this, this peculiarity caught me when I first saw his drawings. Therefore, I think teaching is not like something that a teacher puts in the students' heads; rather he draws out from whatever is already inside their heads. If nothing is inside... then it's trying in vain.

◆ And what is your approach to is historical paintings?

■ Well, they are very interesting too. But there's one thing that was planted in me earlier. My father was a Jew and a party secretary. He wasn't aggressive, but an extremely dogmatic communist and somehow he warned me in the beginning that Mr. András made irredentist paintings. In my father's eyes those who painted historic paintings was at least irredentist. He knew it from somewhere that this teacher was relocated to Franzstadt from a better place.

◆ Didn't it plant a kind of distance inside you?

■ No, I don't think so, I wasn't interested because we were immersed in art. And if anything like that stuck in me I still liked him a lot.

◆ You said that you have always been against teaching, yet your teacher had an entirely different opinion, he thought the certain techniques can be attained and artist must learn these too.

■ That might have been the reason we didn't talk later on because we thought about it differently. I felt these were mere obstacles. In reality, one can learn only from himself; art is something that is entirely free, what is not needed by anyone, because it has never existed before.

◆ Thank you, I'm glad you shared your thoughts with us.

Gábor Murányi

Emlékszilánkok

ifj. Bókay János gyermekgyógyász emlékére

Vézna kisfiú volt, aki sorra kapta el a gyerekbetegségeket, talán még az angolkórt is. Rossz étvágya volt. Finomabbnál finomabb falatokat hozott neki Mózes nagyapó – az ő édesapja, aki mint mozgópostás minden jó hentest és kocsmát ismert az országban –, de a kisfiú csak belekóstolt az ételbe, és már tolt is félre. Azt gondolta akkor a család, mint később az én szüleim is, hogy le kell küldeni a gyereket vidékre, ott, a jó levegőn majd megerősödik, fölszed pár kilót. Így is lett, leküldték Margit mama rokonaihoz Máramarosszigetre, ahol nagy ház volt, háziállatokkal, kutyával, macskával, csirkékkel és veteményes kerttel. És a kert végében folyt a Tisza.

Tibike az Abonyi utcai bérház körfolyosója után, de még a Városliget fái után is idegenül sétált a nagy kertben. Nézte az állatokat, csodálta a kert végében folyó kis folyót, egész nap rajzolgatott és álmodozott. Egyszer nagy zsíros kenyeret kapott tízóráira. Sétálgatott vele a kertben, lassan majszolta. A nagykutya meglátta, és felé indult. Tibike a háta mögé dugta, de a kutya egy villámgyors mozdulattal mögé került, és elszaladt a kenyérral. Apám pityeregve szaladt be a háziakhoz, ott azonban először kinevették, majd jól összeszidták, hogy milyen nyámnyila ez a pesti gyerek.

Máskor a nagyhangú Berta nénikéjét figyelte, amint felásza a veteményes kertet. Ásás közben kövér giliszták kerültek elő, amit néhány élelmes csirke rögtön fölkapott, a többi ott tekergőzött tovább a földön. A kisfiú félelemmel és méla undorral szemlélte a csúszómászókat. Berta néni ezen elcsodálkozott. Miért fél ez a buta pesti kisfiú a gilisztáktól? Hiszen azok nem harapósak. Majd ő megneveli, milyen katona lesz az ilyen!? Fölkapott a földről néhány gilisztát, és Tibike fejére tette, aki a rémülettől percekig mozdulni sem mert. Apám ezt sokszor elmesélte, és amikor idáig ért a mesélésben, még nyolcvanévesen is olyan undor és rettegés ült ki az arcára, mintha mindez éppen akkor történt volna.

A hízőkúra nem sikerült, a kisfiút mint reménytelen esetet hazaküldték.

Történt egyszer, hogy valami gyomorbántalom támadta meg őt. Nem maradt meg benne semmi. Először nem vették komolyan, abban bíztak, hogy a pár napos diéta majd segít. Látva, hogy nem javul, orvoshoz vitték. Aztán a következőtől egy harmadikig, de egyik sem tudott segíteni. Nagyapó falusi öregasszonyoktól kért tanácsot, ám azok teáit sem érték semmit. Hiába fizették meg a legjobb orvosokat, a gyerek állapota kezdett kritikussá válni. Végül az egyik jóindulatú doktor azt tanácsolta nagyanyámnak, hogy próbálja megkeresni a híres gyermekgyógyászt, aki – úgy mondták, mogorva ember – már nyugdíjba vonult és nem rendel. Margit nagyanyám másnap reggel gondosan felöltöztette a kisfiát, és elment vele Bókay professzor úr (1858–1937) lakására. A cselédek ajtaján kopogtatott, nekik mondta el, mi járatban van. Azok átvezették az előszobába, és azt mondták neki: kilenc óra tájban a nagyságos úr átjön az ebédlőbe reggelizni az előszobán keresztül. Maga csak csendben üljön a széken, meg ne szólaljon, bizzon a jó szerencséjében.

Lassan múltak a percek. Kilenc óra előtt kinyílt az ajtó, és a tekintélyes öregúr komótosan kilépett, és elindult az ebédlő felé. Úgy tűnt, ügyet sem vet a széken ülő asszonyra és gyerekére. Amikor azonban melljük ért, hirtelen felénk fordult, hosszan az asszonyra, majd a gyerekekre nézett, és ennyit mondott: mutassa! Margit nagyanyám levetkőztette a kisfiút – az apámat –, és válaszolt az orvos kérdéseire, aki

nagyon alaposan kikérdezte. Kicsit elgondolkozott, majd ezt mondta: egyetlen dolog segíthet most már, rizsnyákot kell adni a gyerekeknek, de azt is csak fokozatosan, kis lépésenként növelve a mennyiséget. Tudja maga, hogyan kell rizsnyákot főzni? Mivel „nem” volt a válasz, részletesen elmagyarázta, majd a végén kikérdezte nagyanyámat a javasolt terápia minden csínjáról-binjéről. Nagyanyám nem győzött hálálkodni, de amikor pénzt akart adni, a professzor hidegen közölte vele, lejárt a vizitáció, nincs több ideje. Nagymama fölnyalabolta Tibikét, és távozott.

„Halló, halló, itt egy magyar blogger a huszonegyedik századból. Hallja valaki odafönn a hangomat? Van internetetek ott a mennyekben? Kérem, adjátok át az üzenetemet: köszönöm, Bókay János professzor úr, hogy csaknem száz évvel ezelőtt megmentette az apám életét.”

Karácsonykor egyedül

Akkoriban még együtt laktunk apámékkal a nagykörúti lakásban. A nagyszoba volt egyben apám műterme, állandó lenolajszaggal, festőállvánnyal a szoba közepén, mindenfelé elkezdett és félbehagyott képekkel, és ha éppen történelmi képeket festett, a legváratlanabb helyeken akár egy-egy lókoponya is fölbukkant. Szegény anyám, persze, karácsony előtt megpróbált rendet rakni. Takarítónőt is hívott, apa vállalta az ablakpucolást, a szőnyegetek meg péntek reggel levitték az udvarra kiporolni. De nem sok sikerrel. Amit apám után a helyére raktak, azt fél óra múlva a gyerekeim szórták szét. Mi a két gyerekkel a kisebbik szobában laktunk, külön konyhánk volt – mert anyámék a spájzot használták konyha gyanánt –, de a gyerekek az egész lakást belakták. Apát ez soha nem zavarta.

Karácsony előtt nagy volt a sürgés-forgás, süllő sütemények illata áradt szét mindenhová, a szomszédból is átjöttek, mert elfogyott a liszt, nagynéném is betoppant, hogy gyorsan szaladjunk, mert banánt árulnak a Corvin Áruház előtt, és még csak a sarokig ér a sor. Egy este betlehemesek is bekopogtak, akkoriban még élt ez a hagyomány a Józsefvárosban. A gyerekek meg voltak csikkadva, tudták, hogy karácsony közeleg, amikor ajándékot kapnak. Föl-alá szaladgáltak a lakásban, minden ajtót tárva-nyitva hagytak, tán még a szomszéd nénihez is átszaladtak elújságotlani a jó hírt. Apám gyakran mesélt nekik, hol könyvből, hol fejből tartott kiselőadást az ókori Egyiptom történetéből vagy Dürer rajzairól, latin idézetekkel megtűzdelve, amit még egy bölcsészhallgatónak is nehéz lett volna követnie, hát még a négy-öt éves kisgyerekeknek. Ez azonban senkit nem zavart, a gyerekek tátott szájjal, néma csöndben hallgatták, esetleg később elalvás előtt megkérdeztek tőlem egy-egy furcsa idegen szót, ami megragadt a fejükben. Ha külföldön élő nagyfiam megmarad magyarnak, az talán annak lesz köszönhető, hogy valahányszor apám olvasott neki a Toldi estéjéből, a végére mindig könnyezni kezdett.

Apa szülei már rég nem éltek, sem a régi világból itt maradt nagybácsik, nagynénik, akikkel, amíg éltek, rendszeresen összejöttünk. Valahogy ez a háborúkat átélte nemzedék soha nem érkezett meg a XX. század második felébe; újra és újra a régi dolgokon rágódtak, fantáziáltak, ábrándokat kergettek. Bosszantott mindig ez a múltba révedés, engem felvillanyoztak a technikai újdonságok, valahogy bíztam benne, hogy majd csak jobbra fordul, és talán egyszer még telefonunk is lesz.

Apa a társaság középpontja volt, kvaterkázó, jó humorú nyitott embernek tartották. Pedig ha figyelmesen megnézték volna képeinek borongós színeit, a sok ősz és telet, és ha éppen nyár volt, akkor meg már lefelé ment a nap, akkor rájöttek volna, hogy ez a nyitottság csak felszíni máz. Utolsó éveiben már erősen depressziós volt, a jó szemű

körzeti orvos föl is írt neki gyógyszert, de azt azért nem árulta el, hogy mi végre – én is csak a halála után tudtam meg. Apa depressziója nem párosult passzivitással, hiszen végig alkotott, azért volt inkább lehangolt, mert olyan titkokat értett meg, melyek megértésének kapujáig a legtöbb ember soha el sem merészkedik. Ott ült karácsony előtt az asztalánál, mereven nézett maga elé. Közben belépett a szobába az én fiatal feleségem, aki a viháncoló gyereket próbálta elcsípni, akik a nagypapa körül vagy az asztal alatt rohangáltak. Apám ránézett, és így szólt:

– Nekem már senkim sincsen.

Mondta ezt a felesége, fia, lánya, menyé, unokái, jelenlétében, mély és őszinte meggyőződéssel. Feleségem nagyon megharagudott rá. Hogy mondhat ilyet, mi talán semmik vagyunk? És én hiába próbáltam utólag ezt megmagyarázni, soha nem sikerült.

Ferenc András

Memory Fragments

In memoriam János Bókay junior, Paediatrician

He was a skinny little boy who caught every childhood diseases that ever existed, even the rickets. He had a bad appetite. Grandfather Moses – his father, as a mailman knew every good butcher and every pub – brought him the most tasty food but he only touched it and pushed it way. So his family, and later my parents too thought that he should go to the country and there in the fresh air he'll get stronger and gain a few pounds. So he was sent to the relatives of Aunt Margit to Máramarossziget to a large house with domestic animals, dogs, cats, chicken and a vegetable garden. Moreover, River Tisza ran at the back of the garden.

Little Tibi felt a little strange walking in the huge garden after living in an apartment building with a round corridor on Abonyi Street and even after the trees of City Park. He stared at the animals, was amazed by the river at the back in the garden, he drew and was daydreaming. Once he got a huge bread with dripping for snack, so he was walking with it and eating it slowly when a large dog saw that and rushed toward him. He hid the bread behind his back but the dog went around him and took his bread. My dad ran in the house crying, but he was laughed at and then they scolded him saying how a crybaby this city boy from Budapest was.

At another time, he was watching loud mouth Aunt Berta digging up the vegetable garden. At the dig fat worms were unearthed so resourceful chickens ate some, as the rest was a squirming on. The little boy watched the slime creatures with fear and disgust. Aunt Berta was surely surprised. Why is this slimy boy from Budapest afraid of the worms when they are not biting anyone? Well now, she will train her, what kind of a soldier he's going to be!? She picked up a few worms from the ground and put them on Little Tibi's head who got so scared, he couldn't move. My father told me this story many times and every time he reached this point, even at his age of eighty his face, turned to disgust and fear as if it had just happened.

Well, the fattening cure was a failure, he little boy was sent home as hopeless.

Once, he had some stomach problems. No food stayed in him. First, no one thought it was serious; they figured a few days of diet would help. After realizing it wasn't getting any better they took him to a doctor. However, the doctors couldn't help. Grandpa asked for the advice of old country women, but their teas didn't help either. In vain, they paid the best doctors; the child's condition was becoming critical. Finally one of the friendly doctors told my grandmother to try to find the famous paediatrician who – as the rumour said was a crabby man – already retired and doesn't have consulting hours anymore. Next morning, my Margit grandmother carefully dressed her son and went to doctor Bókay's (1858–1937) apartment. She knocked on the servant's door and told them what her problem was. The servants walked her to the hall and told her. "Around nine o'clock the Professor is going to the dining room through the hall to have breakfast. You just sit here quietly, don't say a word and trust your luck."

Time passed slowly. Then a little bit before nine, the door opened and a respectable looking old man leisurely stepped out and walked toward the dining room. It seemed he was ignoring the woman and her child but when he was about to pass them he turned suddenly looked at the woman and the child for a long minute then said: Let's see! Grandma Margit undressed the little boy – my father – and answered the

doctor's questions who very thoroughly questioned her. Then he thought a bit and said: "There is only one thing that can help, give the child rice porridge, but only gradually, increase the quantity in small steps. Do you know how to cook the rice porridge?" Since the answer was no, he told her in details how to make it and at the end he asked my grandmother about the ins and outs of the recommended cure. My grandma speechless, didn't know how to thank him and when she wanted to give him money, the professor coldly told her, the consultation hour is over and his time is up. Grandma gathered little Tibi and left.

Hello, hello, it's a Hungarian blogger here from the twenty-first century. Can anyone hear my voice up there? Do you have Internet in heaven? If so, please share my message: I thank you, Professor János Bókay for saving my father's life nearly one hundred years ago.

Alone at Christmas

At that time, we still lived with my parents in our Boulevard apartment. The living room was my father's studio with constant linseed oil smell, with an easel in the middle and several started and half-finished paintings and if he was about to paint a historical painting then a few horse skulls popped up too. My poor mother, of course tried to clean up before Christmas. She hired a cleaner, my father undertook on the window cleaning, and Friday morning the rugs were taken down to the yard for beating. Anyway, it didn't go as she wanted it. My children immediately misplaced things that were replaced after my father. We stayed in the smaller room with two kids, had a separate kitchen – since my mother used the pantry as kitchen, but the children lived in the whole apartment. My father was never bothered by it.

There was a great hustle-bustle before Christmas, the smell of baking cakes spread everywhere, the neighbor came over because they ran out of flour and my aunt stepped in too to tell us to run fast to the Corvin Department store because they are selling bananas and the line is only around the corner. One evening, nativity players knocked on the door, at that time it was still a tradition people kept in Józsefváros. The children were misbehaving they knew Christmas' coming so they'd get presents. They were running up and down in the apartment leaving every door wide open they might even ran to the old neighbor woman to tell her the news. My father often told them tales and either by heart or from a book he gave them lectures about ancient Egypt, or of the drawings of Dürer. He spiced these stories with Latin quotations any art students would have had a hard time following not to mention four and five years old children. Nevertheless, no one cared, the children listened to him quietly with awe and occasionally before going to bed asked me about a strange foreign word or two that stuck in their minds. If my son, who is living abroad stayed Hungarian it's because every time my father had read from Toldi's Eve he cried by the end.

The parents of my father died a long time ago, and those they met while alive, the uncles and aunts from the olden times were gone too. Somehow this generation that lived through many wars have never arrived to the second half of the twentieth century; they were mulling over old things, making up fantasies, chasing dreams. It angered me; this staring at the past because technological innovations thrilled me, so somewhat I hoped that things would turn to around for better than worse, and one day we would have a telephone as well.

My father was the center of any company, he was a good conversationalist with good humor. Nonetheless, if someone thoughtfully looked at the murky colors of his paintings, his many autumns and winters and if it was summer, the sun was going down already, then they would've realized that this openness is only a gloss on the surface. In his last years, he was very depressed; his sharp-eyed district doctor gave him medicine, though he didn't tell us what for. I didn't know it until his death either. My father's depression didn't come with passivity for he was creating all along, yet he was distressed because he understood certain secrets that not a person would ever dare to approach. He was sitting at the Christmas table, staring rigidly in front of himself then my young wife stepped in who tried to catch the frolicking children running around grandpa or under the table. My father looked at her and said:

"I don't have anyone."

He said that in front of his wife, son, daughter, daughter in law and grandchildren with deep and honest conviction. My wife got very angry at him. How could he say something like that, are we nobody? I tried in vain to explain it to her afterward, I failed every time.

András Tibor versei • Poems by Tibor András

Nékem az alkotás...

Nékem az alkotás pénzt nem jelent.
Érzéseim őrzöm
hunyt sorsú vásznaimon.
Idegen mit sem talál,
csak elnyomottakat...
A szépek közötti szűkülő térben
nem festettem csauszbarátoknak,
sem császárhú magyaroknak.

Emberség

Tegnap még üvöltve küzdöttél a fenevaddal
míg ma értelmed előtérbe helyezted
ézelmes életedben
hogya kételkedésed kutató szelleme
tagadva ragadja meg
homályból vonja fénybe a parányt
vagy végtelenbe sorvadva
eszméltre téríts
gátat emelve és rombolva
amint ítéel vezet
a fejlődés kénye-kedve
hol kritizál sok mihaszna
ott nem vesztegetsz erőtel
száguldásod nem tűrő féke
kődbe freccsenti
harmóniád ellenzőjét
mert nincs már időd
öröme bánatra
csak a rend terhét hordozod
szülő kínodba gyötörve
vérkörök izotópok
mozgalma közt
még forog a kézben a csákány
kőbalta ütlegelő dorong
s a hajnal-alkonyat ábrándja
zefirtől zsongító
munkáló kantáta
a végső tudat
formálva tör azúrkék végtelenbe
sejtek sejtelmébe
most már akár egyént is feledve
miért a gond s a gyönyör is törpül

ha ihlet szólít
vagy teremteni küld
az egyetemes emberség
vagy kényszerít hatalmi érdek
titkos fenyegetés...

(1967. december)

Képtöredékek

Gondolatfoszlányaim
felvillanó képtöredékek,
mit homályba von
a sürgető holnap.
Tört tükörcserepek, érzés maszatok
repedt ritmusában nyüszítő kifejezések,
kuszálom-keverem maradékokot,
hátha egységbe áll valami
bennem vagy környezetem hőfokán.
Törlöm-beszegzem közös mentségünk,
gyengült versvéget – hiábavalóságot,
akár e képet,
hát be se fejezzem...

(1973. XI. 25.)

Míg művészetté...

Míg művészetté cserepesednek
szavaim számon
senkit nem terhelek
nagyságom felismerésének
perspektív kicsinységével.
Szív és zenei zörejeim
értéktelen érdekeket statisztálhatnak.
Mulandó sorsomban a mellőzés
értékmutató mentségem.

(1975. évváróra)

Aktvázzlat villanata

A haj formázta bokros frízen
indul a vonal merészen
míg kimondom
már nyakszirtje
keble díszét

vetíti papírra
kusza ritmusban
kígyós csípője szírom ívét
vénszi éke diszkrét sötétjét
teremt villámló sebes végzetben
már bokáig ér hol megpihen
mulandóságon győztesen
a diadalmas ihlet.

(1970. április 4-én)

Számadás

Fertőzött a valóság a boldogság butító mákonyától, hisz
a képzeletben épült kastélyok is józanul bedőlnek.
Artikulált ábrándot
gondok elűznek –
üzekedő gondnak alázkodván karjaiba.
A vágy lázas agóniája
mentsen
önboldogító vigasztalódásba.
Pecsettje: lázas cselédcsók máza feszületlábra.
Ki rajzolja meg mindebből
sorsunk tusakodó tűzét?
talán a vélünk azonosuló tőlünk idegenkedők?
Kit vádat-vétket rendeznek – ügyelve,
mit mérnek saját serpenyőbe?
Bakancsos ideim vajh elmúltanak – érvényesülés
gondja-vigalma mentesen.
A mellőzést méltósággal viselem.
Felkopaszodó fáim közt
elviselt vereségek.
Vetélt sikereim majdani
nyugdíjpótlékaim lesznek.
Ritkuló ábrándjaim
gondjaim emelt bérében növekednek.
Igazolja-e a jövő
Igazolja-e a jövő
elméleteinket, műveinket?
Bizony mondom – nem.
Ha csak szerencsés véletlen
vagy majdani hasznót hajtó leszen
valakinek, középszerűség – vagy hatalmi firma,
csalogató csinnadratta,
pojácás vajang-figura –
sorsától idegenkedő torz miazma,
mit alkotója már el nem vállalna.
Szegény Ady, József Attila
és mind, kit dekoráció, pénz, illusztráció

ferdít – és nincs, ki tiltakozhatna.
Mert más a kimondott szó –
ha pellengérré fordítja a sors.
Gyászos innováció,
a ráébredés tiltott hatalma,
– hát ma így fogjuk fel –
fájdalmas felismerések,
miről nem tudhat szavaló gyermekesereg.
Diktált ismeretek vagy feledések,
el nem vállalt versköpedelmek,
egykori sikerglóriázott, majd feledésbe töröltek.
Ma díjazott tulkok, vazallus dalnokok.
Jobb sors hát a meg nem értés,
a feledés: magyar sors, emberségesebb.

Aszteroidák

Én az aszteroidák magányát választom.
Társam nincs,
sátram sem, hol alszom.
Egyedül vagyok.
Nincs, ki nyugtasson-riasszon.
Köröttem a messzeség.
Időtlen pontnyi lét bennem.
Hagyjatok magamra.
Érdek – mihaszna izgalom –
nem béklyóz.
Századom
a tudománytól örült ideges hajsza.
Az elveszejtett lélek után bolyongok
magamra utalva.
Cél, tervek, siker, jog –
egyéb mihaszna mákony –
nyugtasson más.
Alszom maholnap,
Nem lelkesedek,
hol indulat árja önt szennyteengert...
Én a bukást választom,
az aszteroidák magányát.
Szűzi, szent ihletem,
te szép maradsz
nekem... csak nekem.

(kb. 1988)

Lucskos utca

Lucskos utca szűkében szorongó
régi ház, mint egy kollégium,
légkörét Debrecentől vagy Pataktól hozta.
De az ember adja képletét a sok fóliánsnak,
a szünetben társalgó ifjúság.
Pár emlékmű, szobra nagy idők perceinek.
Időt mutató múltunk maradékára glória!
Kicsiny könyvtár, menedék nékem,
míg másolom világtájából egybehordott
szavát a tanítónak, minden nyelven felfogható
intő óhaját, hogy én is megjobbuljak,
s ne zúgolódjam. Összefolyó látásom pihenésre szoktat.
Oly kedves itt az ifjúság,
oly más – most ne korholjam a kívüli világot –
itt magyari vidámság, a religio szerénysége van.
Legyetek a jövőendő,
igét – nemzetet alkotó – hirdető sereg:
teológusok – teológák.
Kívülállóként köszöntelek benneteket.
Alkotói sorsra hivatottak vagytok,
gondotok tiszteletes,
hogy virágzó lugasa legyen
a népek szórványába szorult
holnapnak.
Add, Uram, hogy így legyen.
Ámen.

(Fenti írás a Ráday Collegiumról készült, ahol a Miatyánk-gyűjtésem idején sokszor megfordultam. Hitet adott és vigaszt a teológák és teológusok környezete. – Jól éreztem magam körükben. Én, az unitus.)

Vesztesek vigasza

Ki mondja meg,
hogy üldöző vagy áldozata-e a gonosz?
Aki üt – vagy akit ütnek?
Viselt, túrt, de nem-bírt lehet a teher.
Vonszoltam másra pakoltan,
vagy ahogy viszi, alakítja a sors kátyúba
a kijátszót vagy a csalatottat.
Veszteni is tudni kell.
A nyeres is lehet teher.

Az elmentek itt hagyott fájdalmát cipelem magammal

Az elmentek itt hagyott fájdalmát cipelem magammal.

Hol mások gondtalan tovalépnek –

Hódolván közhely édelgésnek,

Lim-lomot veszek magamhoz,

És ködben keresgélek...

Hozsánna néked: Enyészet.

(Ez volt az utolsó verse)

András Tibor életrajza

1921. április 21-én született Budapesten. Szülei a jobb élet reményében jöttek át Erdélyből, de Trianon után elszakadtak a családjuktól. Édesanyja (született Tallián Margit) tehetséges amatőr festő volt.

Középiskolai tanulmányait a Szent István Gimnáziumban végezte. A Képzőművészeti Főiskolán Burghardt Rezső, Bernáth Aurél és Elekfy Jenő tanítványa volt, utóbbi akvarellre tanította. Festőművész-grafikus barátaihoz tartozott Máté Gyula (1919–1984; szobrász szakot végzett a főiskolán, de képszerkesztőként, illusztrátorként talált megélhetést), Major József rajztanár-festő (1899, Óbecse – ?; Vaszary János és Bernáth Aurél szabadiskolájában tanult, önálló kiállítását 1967-ben rendezték meg a budapesti Fáklya Klubban) és Matzenauer Hugó (1923–2013) festőművész.

Főiskolai tanulmányait 1941 őszén kezdte meg, ám a következő év októberében behívták katonának. Először az I. honvéd felderítő zászlóaljhoz helyezték, a hidegben végzett – büntetésképpen kapott – munka közben ujjbegyei súlyosan begyulladtak, kórházba került. Kapcsolatai révén édesapja, András Mózes postatiszt elintézte, hogy 1943 augusztusában rövid kiképzés után haditudósítói szolgálhasson tovább. Egyik önéletrajzában azt írja, hogy haditudósítói működésével elégedetlenek voltak – alkotásai úgymond nem voltak kellően lelkesítőek –, ezért áthelyezték írónak. (Ezen állításának ellentmond, hogy rajzai a Tábori Ujságban 1944-ben jelentek meg.)

1943-ban a lengyel frontra vezényelték, majd Ukrajnába helyezték. 1944. október 10-én hadifogságba esett, onnan azonban megszökött, és visszatért a harcoló csapatokhoz. A határig menekült, utolsó parancsnoka Pásztor Lajos főhadnagy volt.

A határ átlépése után csapatától elszakadt, és a Dráva–Mura közben a Lackovega Odreda nevű szlovén partizánalakulathoz keveredett (vagy elfogták). Elbeszélése szerint a partizánokról kisebb rajzokat, vázlatokat készített, akik ennek nagyon örültek. Nem egész két hét után azzal az igazolással bocsátották szabadon, hogy harcolt a németek ellen. 1945 májusában érkezett vissza Budapestre. Másfél évig segéd munkásként dolgozott, 1946-ban visszavették a főiskolára. Onnan azonban 1949-ben, ötödévesként, politikai tisztogatás következtében többekkel együtt eltávolították. Gimnáziumi rajztanári diplomát csak kizárása után kilenc évvel, 1958-ban szerezhette.

Az 1950-es évek első felében selyemfestésből élt, majd 1956-tól Csepelen volt rajztanár a Kolozsvár Utcai Általános Iskolában. Később (1974-től Magyarai Lajossal együtt) selyemfestő tanfolyamot is szervezett, számos lámpaernyőt készített, épített több hajómakettet, gyerekeknek játék várakat, még egy terepasztalt is. 1956-ban László Gyula régész jóvoltából meghívást kapott a Hunyadi János emlékére rendezett kiállításra; a Hunyadi dereglyéseinek harca Nándorfehérvár alatt című olajképe díjat is nyert.

1961 augusztusától a Pannónia Rajzfilmstúdióban dolgozott mint háttértervező. Dargay Attila 1963-as mesefilmjének, a Dióbél királyfinak ő rajzolta a háttereit. 1965 februárjában visszatért a tanításhoz. A fővárosi Mester u. 67. alatti József Attila Általános Iskolában volt rajztanár 1979-ig, s utána még három évig ugyanitt dolgozott nyugdíjasként. Több tanítványából, Muhari-Papp Sándor Balázsból, Wahorn Andrásból képzőművész lett.

A XVII. századi magyar történelemről készített szimbolikus jelentésű nagyméretű történelmi képsorozatát (Pusztázók – magukra hagyott bujdosók, Magyar temető, Túlélők, Tömlöcbe zárt rabok) közel húsz éven keresztül festette, ezen képei azonban haláláig nem kerültek közönség elé. Alkotásaira Takáts Sándor művelődéstörténész

szemlélete volt nagy hatással. Történelmi képsorozatában nyilvánvaló az utalás-áthallás az 1956-os forradalom bebörtönzöttjeire és temetetlen halottaira, Magyarország szatellitállammá válására.

A forradalom alatt, részben a harcok helyszínén, több grafikát és festményt készített. A rajzok egy része a rendszerváltás évében, 1989-ben jelent meg a Magyar Nemzet napilapban. Néhány festményét pedig nem sokkal halála előtt állíthatta ki a Fehér Gyűrű Egyesület jóvoltából rendezett első önálló tárlatán. Itt mutatta be imagyűjteményét is, melyben a Miatyánk szövegét több mint hatvan nyelven írta le, rajzolta meg a szöveg s a nyelv egységét kifejező különböző betűtípusokkal, illusztrációkkal.

Élet- és történelemszemlélete az 1956-os forradalom leverése után erősen pesszimistává vált, mindentől visszavonult, s csak önmagának festett. Így találta meg sajátos – és sokoldalúsága ellenére – összetéveszthetetlen stílusát. Számtalan akvarellje reprezentálja életének, sorsának alakulását. A keleti művészeteket is tanulmányozta. Egyiptomi, buddhista, japán képei, selymei, grafikái egyre romló látása ellenére a legapróbb részletekig kidolgozottak. Életének egy korszakában amatőr rajzfilmezéssel is foglalkozott. Tanítványai rajzaiból, miniatűr kivágásaiból az 1970-es években Super 8-as filmet készített.

Az új évezred hajnalán, 2000. február 19-én halt meg, sírja a Rákoskeresztúri temetőben található.

Tibor András biography

Tibor András was born in Budapest on the 21st of April, 1921. His parents came to Budapest from Transylvania hoping for a better life. His mother, Margit Tallián was a talented amateur painter.

He graduated from the Saint Stephen high school. At the Fine Arts University, he studied under Rezső Burghardt, Aurél Bernáth and Jenő Elekfy who taught him the aquarelle technique. His artist friends included Gyula Máté (1919-1984) who finished his studies at the Department of Sculpture but made his living as a picture editor and illustrator, József Major art teacher and painter (1899, Óbecse – ?) and Hugó Matzenauer (1923-2013) painter.

Tibor András began his university studies in the fall of 1941, however he was drafted to the military in October of the following year. First he was stationed at the 1st reconnaissance battalion where his finger tips got seriously inflamed when he was punished to work outside in the cold so he was sent to the hospital. Through the connections of his father, Mózes András who worked as an officer at the postal service it was arranged for him to serve in the military as a war correspondent. Though he said in one of his biographies that his superiors weren't satisfied by his reports – his reports weren't very enthusiastically rousing – so he was appointed to work as a scribe. (This statement of his is contradicted by the fact that his drawings were published in the paper called Tábori Ujság in 1944.)

In 1943, he was sent to the Polish front then to Ukraine. In October 1944 he was captured as a prisoner of war. Soon he escaped though and returned to the fighting units. He reached the border where his last commanding officer was Lieutenant Lajos Pásztor.

After crossing the border and losing his unit, he joined (or was captured by) a Sloven partisan outfit called Lackovega Odreda. According to his account, he made drawings and sketches about the partisans who were very happy about that. Nearly after two weeks he was given his freedom with a certificate saying he fought against the Germans. He arrived to Budapest in May 1945. He worked as an unskilled worker for one and a half year until he was admitted back to the university in 1946. However, in 1949 in his fifth year at the university he and many others were removed due to political purges. He received his teaching certificate in 1958, nine years after his dismissal.

In the first half of the '50s he made his living painting silk, then starting from 1956 he became the art teacher at the Kolozsvár street elementary school. Later (starting from 1974, together with Lajos Magyar) organized a silk painting course, made several lamp shades, built numerous model ships, toy castles and even one sand table. In 1956, thanks to Gyula László archaeologist he received an invitation to participate in an exhibit organized for the memory of János Hunyadi; his oil painting titled The Battle of Hunyadi's Bargemen under Nándorfehérvár (today's Belgrade) received a prize.

In the beginning of August 1961 he worked at the Pannónia Film Studio as a background designer for animated films. He drew the background for Attila Dargay's animated version of Prince Walnut. In February 1965 he started teaching again. He was the art teacher at the József Attila elementary school in Mester street in Budapest until 1979. After retirement he taught art at the same school for 3 more years. Many of his students, for example Balázs Sándor Muhari-Papp and András Wahorn became fine artists.

He worked on his symbolic series of large paintings about the XVII century history for twenty years, (*Plain-folks - Abandoned Exiles, Hungarian Cemetery, Survivors, Captives in Jail*) but these paintings were not exhibited until his death. His works were highly effected by the artistic approach of Cultural Historian Sándor Takáts. There are many obvious references to the prisoners and unburied dead of the revolution in 1956 in his historical painting series and indications of how Hungary became a satellite state.

During the revolution he made several drawings and paintings, some of them were made on the sites where the fighting had happened. Few of the drawings were published in the daily paper Magyar Nemzet in 1989, the year when the communist system ended. Some of his paintings were displayed during his very first exhibition organized by the White Ring Society. During this exhibition he showcased his prayer collection in which he wrote down the Lord's Prayer in sixty different languages, unified the text and the language with drawings using different style of letters and illustrations.

After defeating the 1956 revolution his view of life and history became pessimistic, he withdrew himself from everything and painted only for himself. That is how in spite of his versatility he found his own unmistakable style. The twists and turns of his life and fate in many of his aquarelle are clearly represented. He had studied Eastern art forms as well. His Egyptian, Buddhist, and Japanese paintings, silks, and graphic arts are elaborately done up to the last details in spite of his worsening eyesight. In one part of his life, he took on making animated films at the amateur level. In the 1970-s, he made a Super 8 film based on his students' drawings and miniature cutouts. He died in the dawn of the new millennium, on the 19th of February, 2000. His tomb lies in the Rákoskeresztúri cemetery.

Kiállítások • Exhibitions

Egyéni kiállítások

1991. AUGUSZTUS

Mindörökké. Fehér Gyűrű Egyesület terme (Budapest, Balassi Bálint u.). *Megnyitóbeszéd: László Lajos, az egyesület ügyvivő elnöke*

2002. MÁJUS

Képtörödékek. Duna Galéria (Budapest; a kiállítást Muhari-Papp Sándor Balázs rendezte). *Megnyitóbeszéd: Kéri Ádám festőművész, egyetemi tanár és András Ferenc filozófus*

2002. JÚNIUS

Történelem és élet. Magyar Kultúra Alapítvány díszterme (Budapest; a kiállítást Muhari-Papp Sándor Balázs rendezte). *Megnyitóbeszéd: Tölg-Molnár Zoltán, festőművész-tanár*

2002. OKTÓBER

Miatyánk. Leányfalui református templom, alagsori terem (Leányfalu). *Megnyitóbeszéd: András Ferenc filozófus*

2016. MÁRCIUS

Történelem és művészet. Szent István-bazilika, Lovagterem (Budapest; a retrospektív tárlatot Muhari-Papp Sándor Balázs rendezte). *Megnyitóbeszéd: Sümegi György művészettörténész és Muhari-Papp Sándor Balázs festőművész*

2016. NOVEMBER

Haditudósítás 1956. Rákospalota, Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteménye ADELINÉ Galériája (Budapest). *Megnyitóbeszéd: Sümegi György művészettörténész*

Csoportos kiállítások

1947. DECEMBER

Karácsonyi kiállítás. Régi Múcsarnok (Budapest, Andrássy út). *Megnyitóbeszéd: Tildy Zoltán köztársasági elnök*

1956. AUGUSZTUS

Hunyadi János-emlékkiállítás. Nemzeti Múzeum (Budapest). *Megnyitóbeszéd: Szabó Pál író. (András Tibor tárlaton szereplő olajfestménye: Hunyadi dereglyéseinek harca Nándorfehérvár alatt)*

1958. AUGUSZTUS

A VIII. ker. Tanács VB képzőművészeti kiállítása – a Múcsarnok rendezésében. *(András Tibor tárlaton szereplő képei: Patak – olaj, November – olaj, Záhor – vízfestmény)*

1959. MÁJUS

Pedagógusművészek tárlata – a Pedagógusok Szakszervezete és a Múcsarnok rendezésében. Ernst Múzeum (Budapest). *(András Tibor tárlaton szereplő képe: Tájékp – vízfestmény)*

1966. NOVEMBER

47 művész 120 műve. Ferencvárosi képző- és iparművészeti kiállítás. Mester utca 19. szám alatti általános iskola díszterme (Budapest). *Megnyitóbeszéd: Kádár Róbertné, a Hazafias Népfront IX. ker. elnöke*

1968. OKTÓBER

Pedagógusok tárlata. Ferencvárosi Pincetárlat (Budapest). *Megnyitóbeszéd: Dési Huber Istvánné (András Tibor tárlaton szereplő képe: Kenesei táj – olaj)*

1972. MÁJUS

Fővárosi pedagógus képzőművészek kiállítása. Ernst Múzeum (Budapest). *(András Tibor tárlaton szereplő képe: Délutáni napsütés – 53 x 65, olaj)*

1974. MÁJUS

IX. kerületi képzőművész pedagógusok kiállítása. Ferencvárosi Pincetárlat (Budapest). *Megnyitóbeszéd: Domonkos Imre festő, művészettörténész*

1975. ÁPRILIS

Fővárosi pedagógus képzőművészek kiállítása. Fáklya Klub (Budapest, Csengery u.). *Megnyitóbeszéd: Voksán József, a Pedagógusok Szakszervezetének főtitkára (András Tibor tárlaton szereplő képe: Situation amoureuse – 28 x 40, quache)*

2001. MÁRCIUS

50 év. Józsefvárosi Galéria (Budapest; a kiállítást M. Szücs Ilona rendezte). *(András Tibor tárlaton szereplő képe: Bujdosók – olaj)*

2002. ÁPRILIS

Miatyánk. Hélia Szálló (Budapest). *(A tárlaton András Tibor Miatyánk sorozatának néhány darabja szerepelt)*

2016. JÚNIUS

Rejt/Jel/Képek '56 – A forradalom titkos művészete. Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest). *Megnyitóbeszéd: Pröhle Gergely helyettes államtitkár. (András Tibor tárlaton szereplő képei: Forradalom 1956 – olaj, Forradalom 1956 – akvarell; 4 tusrajz: Igazoltatás, Villamos roncsa a pesti utcán, Forradalmárok egy harckocsi körül, Teherautó platóján utazó forradalmárok)*

Bibliográfia • Bibliography

András Tibor lapokban, könyvekben megjelent illusztrációi, szövegei, illetve a munkásságáról szóló és az életével kapcsolatos ismeretek, publikációk másoktól

MŰVEK:

1935

Halottak napján (vers); *Mátyás és a furfangos pap* (mese). In *Ifjúság*. Az István Gimnázium lapja. I. évfolyam 2. szám (szeptember).

Hős fiúk (illusztrált elbeszélés). In *Ifjúság*. I. évfolyam 3. szám (október [?]).

1938

Szent Ábrahám Pihenő (rajz). In *Unitárius Értesítő* tavaszi számának ifjúsági melléklete [címlap].

1944

Érik a jövő (rajz). In *Tábori Ujság*. (A M. Kir. 2. Honvéd Haditudósító század lapjának március 24-ei számában megjelent Szabó Sándor-cikk illusztrációja.)

Przemysli hősi temető, Przemysl, Siedska erőd (rajzok). In *Tábori Ujság*. (A M. Kir. 2. Honvéd Haditudósító század lapjának március 24-ei számában megjelent Medve József Przemysl O-vár című cikkének illusztrációja.)

A limanovai Muhr Othmár-mauzoleum (rajz). In *Tábori Ujság*. (A M. Kir. 2. Honvéd Haditudósító század lapjának április 20-ai számában megjelent Medve József A limanovai hősök című cikkének illusztrációja.)

1963

Színes növény- és állatillusztrációk. In *Élővilág 5., Élővilág 6.* (általános iskolai tankönyvek; Bp., Tankönyvkiadó).

1989

Teherautó golyósóróval (rajz). In *Magyar Nemzet*. (Az október 24-ei számban megjelent Harminchárom év múlva című Konrád György-írás illusztrációja.)

Kilőtt tankot néznek (rajz). In *Magyar Nemzet*. (Az október 26-ai számban megjelent, Napról-napra felcímű, Murányi Gábor összeállította sajtótörténeti krónika illusztrációja.)

Kilőtt villamos (rajz). In *Magyar Nemzet*. (Az október 28-ai számban megjelent, Napról-napra felcímű, Murányi Gábor összeállította sajtótörténeti krónika illusztrációja.)

Mária Terézia laktanya (rajz). In *Magyar Nemzet*. (Az október 31-ei számban megjelent, Napról-napra felcímű, Murányi Gábor összeállította sajtótörténeti krónika illusztrációja.)

Kilőtt autó (rajz). In *Magyar Nemzet*. (A november 1-jei számban megjelent, Napról-napra felcímű, Murányi Gábor összeállította sajtótörténeti krónika illusztrációja.)

VISSZHANGOK:

1991

(A Fehér Gyűrű Egyesületben rendezett tárlat után)

Kocsik László: *A festő, akit megbélyegeztek* (riport – kéziratban)

2002

(A Duna Galériában és a Magyar Kultúra Alapítvány dísztermében rendezett tárlat után)

Jolsvai András: *A tanár úr.* (In *168 Óra*, június 6.)

Feledy Balázs: *Az igazi, az igaz.* (In *Magyar Demokrata*, augusztus 29.)

2016

(A Szent István-bazilika Lovagtermében rendezett retrospektív tárlat után)

P. Szabó Dénes: *Képre vitt forradalom.* (In *Népszava*, március 22.)

[Név nélkül]: András Tibor: *Történelem és művészet.* (In *HVG*, március 24.)

Kelen Károly: *Hatvan évvel a forradalom után.* (In *Népszabadság Magazin*, április 8.)

(A Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett *Rejt/Jel/Képek '56 – A forradalom titkos művészete* című kiállítás után)

Gál Petra: *60 év kellett ahhoz, hogy kiderüljön a titok.* (Az *RTL Klub* tévériportja, szeptember 16. 18:00)

Sashegyi Zsófia: *Veszélyes képek.* (In *Magyar Nemzet*, szeptember 18.)

Gózon Ákos: *Súgólyuk.* (Elhangzott a Bartók rádió kulturális magazinjában, október 8. 10:00)

Sümei György: *Anders Engman fényképe a rejtélyes rajzolóról.* (In *Fotóművészet*, 3. szám, október)

Murányi Gábor: *Beazonosítás.* (In: *HVG*, október 20.)

Zsuppán András: *A forradalom eltitkolt művészete – tájkép csata közben.* (In *Heti Válasz*, október 20.)

Gál Vilmos: *A Forradalom Titkos Művészete.* (In *Élet és Tudomány*, október 21.)

Szijjártó Gabriella: *Csak a kézfeje élte túl Sztálint.* (In *Szabad Föld Online*, október 22.)

Kovács Ádám: *Fia ismerte fel a forradalom krónikását.* (In *Bors*, október 22.)

Gál Vilmos: *Kiállítási kalauz múzeumjáróknak. Rejt/Jel/Képek '56 – A forradalom titkos művészete.* (In *Magyar Művészet*, 4. szám, október)

Gál Vilmos – Ihász István: *Rejt/Jel/Képek '56 – A forradalom titkos művészete.* Katalógus.

György Péter: *Hatvan év után. A Nemzeti Múzeum kiállítása.* Múzeumcafé 54. 2016/4. szeptember-október, 157–175.

Pataki Gábor: *Puskák és galambok. Rejt/jel/képek '56 – A forradalom titkos művészete.* Új Művészet, 2016. november, 4–7.

INTERNETES HONLAPJA:

<http://tibor.andrasek.hu>

Önéletrajzok, életrajzi vonatkozású dokumentumok

András Tibor önéletrajzai változtak a történelem sodrásában. A világháborút követő diktatórikus rendszerben, aki nem idomult, eltaposták. Önfeljelentéssel ért volna fel, ha minden esetben valós adatokat szerepeltet az önéletrajzában. A hadifogságáról szóló adatok sem pontosak, nem említik, hogy megszökött, és az írónkává való áthelyezésnek sem találtam sehol bizonyítékát. A főiskoláról való eltávolítása valós okáról is csak a kézzel írt változatban ír 1961-ban, majd azt is áthúzza. Minden más esetben apja betegségére hivatkozik, amiből persze semmi sem volt igaz. Nem kizárt, hogy ezt azok is tudták, akiknek írta. Mindketten úgy tettek, mintha mi sem történt volna, csak egy sajnálatos betegség. De így legalább volt állása. (A. F.)

MAGYAR HONVÉDELMI MINISZTERIUM 17/1945. SZÁM IGAZOLVÁNY

Dr. Bodó Jenő t. fűdgy. a Lackó féle jugoszláv partizán harccsoport III. zlj.pk-a által bemutatott hiteles okmányok alapján igazolom, hogy András Tibor karp. örv. budapesti lakos, a jugoszláv „Lackovega odreda” partizán harccsoport kötelékében, mint harcos 1945. IV. 26-tól 1945. V. 15-ig fegyveresen harcolt a németek ellen. Nevezett harcok befejezése után 1945. május hó 15-én a jugoszláv hadsereg stájer hadműveleti területi szlovén vezérkar parancsnoksága „Maribor” által hazabocsáttatott.

Budapest, 1945. évi május hó 25-én.

ÖNÉLETRAJZ 1. [1956]

1921. IV.21-én születtem. Apám nyugalmazott posta-főfelügyelő volt, anyám meghalt. Gimnáziumi tanulmányaim után egy évet végeztem az Akadémián Burghardt Rezső osztályán, 1941-ben. 1942-ben tényleges katonai szolgálatra vonultam be. 1943-ban kivettek a frontra, mint haditudósító festőt. A fronton Lengyelországban és Ukrajnában jártam. A Vörös Hadsereg előnyomulásakor 1944-ben átszöktem Steyerországban a jugoszláv hadsereg szlovéniai partizán egységéhez. Innen tértem haza 1945-ben. Hazatérésem után mint segédmunkás éltem.

1946-ban visszamentem az Akadémiára. Egy év után a Bernáth-osztályba kértem át magam. Az akadémiai igazoló bizottság leigazolt, ugyanítt menza- és ruhasegélyt kaptam. Apám súlyos betegsége miatt az ötödik évet nem kezdhettem meg.

Megtanultam a tisztaselyem kendőfestést. Részt vettem a Textilfeldogozó Háziipari Szövetkezet megalakításában. Később mint textiltervező működtem ugyanítt, majd később a Nemez és Rost Szövetkezetben. A Képzőművészeti Alap tagja vagyok. Többször kiállítottam. Jelenleg a Nemzeti Múzeumban rendezett Hunyadi-kiállításon szerepelek egy képpemmel. Megnősültem 1950-ben. Feleségem orosz nyelvszakos pedagógus. Két gyermekünk van. Pártonkívüli vagyok.

Bp. 1956. IX. 11-én

Megjegyzések a lap alján:

oklevelem 1958. jún. 28-án Középiskolai rajz diploma okl. száma 5701/007

1956-TÓL CSEPELEN

1964 IG HÁTTÉRTERVEZŐKÉNT

ÖNÉLETRAJZ 2. [1961] (KÉZZEL ÍROTT, TÖBB HELYEN ÁTHÚZVA, NEHEZEN OLVASHATÓ RÉSZEKKEL)

Életrajzi adataim

1921. IV. 21-én születtem Budapesten. Apám ny. postafelügyelő – anyám meghalt. Igen beteges gyerek voltam. Bókay tanár¹ mentett meg az életnek. Ennek nyomai életemben sokáig követtek. Elemi és középiskolai tanulmányaimat a fővárosban végeztem. Gimnáziumi tanulmányaimat közepes módon végeztem el. Meg kell említenem, hogy alig volt év, hogy legalább egy tárgyból ne kellett volna pótvizsgáznom. A hetedik gimnáziumot megismételtem. Negyedik gimnazista korom óta rajz és festéssel foglalkozom, anyám hatására. Nővérem szintén ezen a területen haladt előttem. – Őutána én is a Képzőművészeti Főiskolára kerültem be. Ő Szőnyi-növendék, én XXXX Burghardt-növendék lettem. Ő elvégezte a főiskolát, én 1941–42 között mint rendkívüli tanuló – 1 évet lehallgattam. Ekkor még nem tettem le az érettségit. Ennek letételét Ferenczi József akadémiai főtitkár részvétele folytán 42 ószére a Fáy András gimnáziumban végeztem el. Egy hónappal ezután bevonultam honvédként tényleges katonai szolgálatra. 1942. október 5-én bevonultam tehát. Beosztásom az I. honv. felderítő zlj. egyesített táobeszélő századhoz történt. Télire az újonckiképzés végére megkaptam a karpaszomány viselésére az engedélyt. Innen Ungvárra kerültem tiszti iskolára. Alig három hónap elteltével innen visszaküldtek a törzsalakulathoz, mivel nem feleltem meg a követelményeknek. Ez életrajzon belül nem célom színesíteni a történeteket. A hatásos tendenciákat kerülöm. Mégis röviden megemlítem ennek tényét, lefolyását. Mint legjobb morzistát egy órán az iskolaparancsnok őrnagy rajzolóson ért tetten. Büntetésből 2 km selejt kábelt kellett kiépítenem az orosz gimnáziumtól a temetőig -28 fokos hidegben. Mindezt ellenőrizt, legrövidebb idő alatt kellett elvégezniem. Fagyos kezeimen a lyukas marhabőr kesztyűbe állandóan beleakadt a drótszigetelésből kiálló 7 db ólomszálacska – le kellett vennem. A munka elvégzése a hidegben, a csupasz ujjakon futó drótszálak súlyos ólom-mérgezést eredményeztek. Embertelen kínokat álltam. A katonaoorvosnak nem lévén fagyasztó, érzéstelenítő szere, ezek hiányában operálta le a körmeimet.² Várni ezzel nem lehetett, mert a kezeim elvesztésével járhatott volna a késedelem. Emiatt Reuter Pál őrnagynak tett bejelentéseim miatt küldtek vissza az alakulatomhoz. A felderítő zászlóaljtól 1943 nyarán áthelyeztek a Honvéd Haditudósító Osztályhoz. Beosztásom a haditudósító festők közé történt. Innen vezényeltek ki a keleti frontra. Simonka György szakaszvezetőt – őt kellett leváltanom. Télire érkeztem Krzemienietzbe. Innen, mivel időközben kidobtak a haditudósító festők sorából, áthelyeztek a III. századhoz írónaknak. Ennek parancsnoka Bárdossy Pál volt. Áthelyezésem oka az volt, hogy nem szolgáltam kellő módon a propagandakívánalmaknak.³ Bárdossy után Merényi Elemér főhadnagy mellett dolgoztam a nyilasok uralomra jutása alatt. Rendfokozatom karpaszományos⁴ őrzető volt a háború végéig. A budapesti nyilas idők alatt sokan szöktek meg általam kiállított papírokkal. Velem együtt egy alakulatnál szolgált Szabó Iván szobrász tanár – Búza Barna szobrász – Ballagó Imre festő – Mátyás Ferenc költő – Nagyrévi György hírlapíró, a színházmúzeum munkatársa és még sok más sorolhatnék fel. A felszabadítás idején a Dunántúlon voltam. Az

¹ Ifj. Bókay János, 1858–1937.

² Megitattak velem egy üveg vodkát, majd bajtársai lefogták, úgy szedték le a körmeimet. (A. F.)

³ Ennek némileg ellent mond, hogy 1944 áprilisában még rajzai jelentek meg a *Tábori Újságban*.

⁴ „Az elnevezés az Osztrák–Magyar Monarchia idején alakult ki, de hivatalossá csak a két háború között vált. Az elnevezés alapja a zubbony ujjvégződése fölött 10 centiméterrel a sárga színű, a közös hadseregben fekete, a honvédségnél meggyvörös beszővéssel rendelkező, spiccben végződő, az ujjat körülfogó mintázat, az ún. karpaszomány. A karpaszományosokat sok kedvezmény illette meg, pl. szabad kimenővel rendelkeztek, s kimenő ruházatként tiszti mintájú egyenruhát hordhattak, szolgálaton kívül megjelenhettek tiszti társaságban, alantas munkára még büntetesként sem lehetett kötelezni őket. Újonckiképzés után azonnal őrzetőtök, a közös hadseregben alkalmazott német megnevezéssel Gefreiterek lettek.” <http://http://nagyhaboru.blog.hu>

alakulat akkori parancsnoka Pásztor Lajos főhadnagy volt. Mivel itthon pár napos szökés után visszatértem a századhoz – viszont nyugatra kimenni nem akartam, átszöktem a Dráva–Mura közben a Lackovega Odreda szlovén partizán zlj-hoz. 1945. május 15-re innen tértem haza. A HM által kiállított igazolványt – volt katonai – társaim ide vonatkozó iratait 1946-ban az akadémiai igazolásomnál kellő feltűnést keltve mutattam be. Az Akadémiát 1949-ig látogattam. Egy évig még Burghardthoz jártam, majd Bernáth Aurélhoz kerültem (kértem át magam). Az Akadémiára igen szerény viszonyok között jártam. Civil ruhám nem volt. Pechemre megmaradt az extra zubbonyom – nadrágom – ehhez egy pár bakancs, meglehetősen könnyű célpontot nyújtottam (más ruhám nem lévén) a kötelező támadásoknak.

Az akadémiai ifjúsági egyesület felszámolásakor reakciók hatás alá kerültem. A Mindszenty primás ügye idején hangot mertem hallatni a szabad vallásgyakorlás elve mellett. Ennek megbélyegző ítélete a „klerikális fasiszta” cím lett. (Unitárius vagyok.) Az itt kialakult viták és nézetek háborús vonatkozású érdemeimet – mint mondták a rajztanári vizsgáló bizottság előtt – még rontottak, mert olyan indulással [?] – elsők között kellett volna utat mutatnom a hallgatók társadalma előtt. Így röviden kiakolbóltattak 1949-ben több más növendékkel egyetemben. Jóindulatú személyes meggyőzéssel itt soha nem találkoztam. Az akkori hangadók közül ügyem ismerői a humanitás helyett a megfélemlítés és diktátum módján tették lehetetlenné helyzetemet. Kikerülvén az akadémiáról iparművészeti munkásságot kezdtem. Lámpaernyőket, majd később selyemkendőfestést végeztem. 1950-ben a Textilfeldolgozó Híziipari Szövetkezetben mint textilfestő iparművész működtem. 1951-ben bedolgozó textiltervezőnek választottak meg negyedmagammal. 1954-ben kiléptem ezen munkakörből. Itt kellő szeretetet és megértést találtam. Mint szövetkezeti dolgozó megtaláltam a helyem a társadalomban. A XXXX 1954-től a Művészeti Alap dolgozójaként folytattam. Többször kiállítottam. (VIII. ker. Tanács – Nemzeti Múzeum, Hunyadi Centenárium). A művelődési minisztérium 1956-ban rehabilitált, és lehetővé tette a főiskolai tanulmányaim befejezését. 1956 óta Csepelen tanítok a XXI. ker. Kolozsvári utca 61. számú iskolában. Az ellenforradalom lehetőségei iskolánkat nem ingatták meg, tantestületünk egységes állásfoglalása csepeli viszonylatban kiemelkedő és kellő elismerést nyert. Tanulóifjúságunk az úttörőélet vezetői úton halad. Az 1957. évben lettem a rajztanári diplomavizsgát. 1958 óta közreműködök az ő életük formálásában. Két tábor megszervezése és lebonyolítása – úttörő képzőművészcsoporthoz alakítása és vezetése volt a szocializmust építő nevelői célkitűzéseim eddigi eredménye. Pártonkívüli vagyok. Szabad időmben képzőművészeti munkásságot folytatok. 1950 óta nő vagyok. Feleségem szintén nevelő, két gyermekem van. Nyaranta művésztelepi munkásságban XXXXX Jelenleg az úttörőmozgalom 15 éves évfordulója kiállításra készülök.

Budapesten 1961. február 14-én

(Ceruzás megjegyzés a lap alján: A Képzőművészeti Főiskola ifjúságát vezető karrieristák lehetetlenné tették tanulmányaim befejezését. Velem együtt távolították el pl. Varga Imre és Szecső Tamás grafikusokat, kik hozzám hasonlóan XXX elkeseredetten is folytatták művészi önképzésüket.)

ÖNÉLETRAJZ 3. [1975]

1921. IV. 21-én születtem. Apám, András Mózes nyugalmazott posta-főfelügyelő. Gimnáziumi tanulmányaimat az I. István Gimnáziumban végeztem. A Képzőművészeti Főiskolán Burghardt Rezső és Bernáth Aurél növendéke voltam. 1942-ben tényleges katonai szolgálatra bevonultam. 1943-ban kivittek a frontra. Haditudósító beosztásban. A fronton Lengyelországban és Ukrajnában jártam.

A Vörös Hadsereg előnyomulásakor, 1944-ben átszöktem Stájerországban a Jugoszláv Hadseereg szlovéniai (Lackovega Odreda) partizánalakulathoz. Innen tértem haza 1945-ben. Hazatérésem után másfél évig mint segédmunkás éltem. 1946-ban visszamentem az Akadémiára.

Az Akadémia ruha- és menzasegélyt biztosított a részemre. Apám súlyos betegsége miatt az ötödik évet nem fejezhettem be. Megtanultam a tiszta selyemfestést – kendőfestést, részt vettem a Textilfeldolgozó Háziipari Szövetkezet megalakításában mint bedolgozó, később mint kinevezett tervező működtem utóda, a Nemez és Rost Szövetkezetben. A Képzőművészeti Alap tagjaként is több évig működtem. Többször szerepeltem kiállításon is. 1950-ben megnősültem. Két gyermekem van. Feleségem nyugállományú nevelő. 1956-tól Csepelen kezdtem a rajztanítást a Kolozsvári u. 61. sz. iskolában. Oklevelet szereztem a tanítói munkám mellett. 1958-ban XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1962-től a Pannónia Filmstúdió rajzfilm osztályán mint háttértervező dolgoztam. 1965. febr. 1-től június 30-ig szerződéses nevelőként, majd 1965. aug. 15-től kinevezett rajztanárként működök jelenlegi munkahelyemen. Az ideológiai továbbképzésben részt vettem. Soron kívüli előléptetésben, jutalomban többször részesültem.

Budapest, 1975. X. 4-én (András Tibor) VIII. József krt. 21. II. 2.

ÖNÉLETRAJZ 4. [1979]

1921. április 21-én születtem. Apám András Mózes, nyugalmazott postafelügyelő. Gimnáziumi tanulmányaimat az I. István Gimnáziumban végeztem. A Képzőművészeti Főiskolán Burghardt Rezső és Bernáth Aurél növendéke voltam. 1942-ben tényleges katonai szolgálatra bevonultam. 1943-ban kivittek a frontra, ott haditudósító festő beosztásban szolgáltam. Rendfokozatom: karpaszományos őrvezető volt. A fronton Lengyelországban és Ukrajnában jártam.

A Vörös Hadsereg előnyomulásakor 1944-ben átszöktem Stájerországba a jugoszláv hadsereg szlovéniai (Lackovega Odreda) partizánalakulatához. Innen tértem haza 1945-ben. Hazatérésem után másfél évig mint segédmunkás éltem. 1946-ban visszamentem az Akadémiára. Az Akadémia ruha- és menzasegélyt biztosított a részemre. Apám súlyos betegsége miatt az ötödik évet nem fejeztem be. Megtanultam a tiszta selyemfestést – kendőfestést. Részt vettem a Textilfeldolgozó Háziipari Szövetkezet megalakításában mint bedolgozó, később mint kinevezett tervező működtem a Nemez és Rost Szövetkezetben. A Képzőművészeti Alap tagjaként is több évig működtem. Többször szerepeltem kiállításon is.

1950-ben megnősültem. Két gyermekem: Ferenc és Judit. Ferenc a Távközlési Kutató Intézetben üzemmérnök, Judit a XIV. kerületben tanító. 1975 óta férjezett. Feleségem nyugállományú nevelő. 1956-tól kezdtem a rajztanítást a Kolozsvári u. 61. sz. iskolában, Csepelen. Gimnáziumi rajztanári oklevelet szereztem. 1962-től a Pannónia filmstúdió rajzfilm osztályán háttértervezőként dolgoztam. 1965. február 1-től jelenlegi munkahelyemen, a IX. József Attila ált. iskolában, Mester u. 67., dolgozom. Részt vettem ideológiai továbbképzésben, soron kívüli előléptetésben, jutalomban többször részesültem.

András Tibor (1085 Bp., József krt. 21. II. 2.) Bp. 1979. febr. 3.

HM KÖZPONTI IRATTÁR

PF.15. 1277

NYT. SZÁM. 163328/ONÉ

A fenti parancsnokság birtokában lévő iratok szerint András Tibor (1921. Tallián Margit) őrvezető, 1942. 10. 05. – 1944. 10. 10.-ig (tényleges), 1944. 10. 10. – 1945. 05. 15-ig (fogság) teljesített katonai szolgálatot, illetve hadifogságban volt.

Bp. 1982. febr. 23. nap Csapó István őrnagy

Névmutató • Index

Adorján György 46
Amberg József 41, 51, 52
András Ferenc 4, 5, 9, 42, 48, 73, 81, 125, 145
András Gizella (Kocsis Árpádné) 43
András Mózes 43, 139, 155, 156
Babits Mihály 45, 54, 61
Ballagó Imre 47, 48, 154
Barcsay Jenő 43
Bárdossy Pál 47, 154
Benczúr Gyula 46
Benyovszky István 48
Bernáth Aurél 44, 48, 82, 91, 139, 153, 155, 156
Bodnár Ferenc 83
Bodnár István 46
Bodó Jenő 153
Bókay János, ifj. 5, 125, 126, 154
Borsos Miklós 51, 54
Bortnyik Sándor 44
Burghardt Rezső 43, 139, 153, 154, 155, 156
Búza Barna 47, 154
Churchill, Winston 13
Csapó István 156
Dakó Gusztáv 88
Danielisz Béla 43
Dargay Attila 139
Dénes Jenő, dr. 44
Déry Tibor 213
Domanovszky Endre 43, 44
Elekfy Jenő 44, 139
Engman, Anders 4, 19, 20, 21, 41, 42, 51, 150
Eörsi László 17, 20, 23, 24
Farkas Ádám 115
Ferenczy Béni 43, 44
Fettich László 49
Füst Milán 212
Fónyi Géza 43, 44
Gebhardt Béla 41, 51
Gerlóczy Gedeon 43, 44
Gerő Ernő 17
Gomułka, Władysław 16
Goya, Francisco 51
Gönczi Béla 41, 52
Grünewald, Matthias 47, 168
Gyóni Géza 47
Hruscov, Nyikita 14, 19
Hunyadi János 48, 73, 139, 145, 153, 155
Illés Imre 221
Jajesnica Róbert 49

Jancsek Antal 51
Juhász Ferenc 46
Justh Zsigmond 54
Kádár János 19, 24
Kádár Róbertné 146
Kádár Zsuzsanna 24
Kajcsa Zoltán 47, 169
Kállai István 46
Kéri Ádám 42, 145
Kéthly Anna 14, 24
Kinczler Gyula 49
Kiss János, B. 54
Kocsis Árpád 43
Kodolányi János 214
Koffán Károly 54
Kopácsi Sándor 18
Krocsák Emil 43, 44
Kusztos Endre 51
László Gyula 48, 139
Litván György 16
Major József 139, 215
Mácsai István 52
Máté Gyula 139, 216
Matzenauer Hugó 139
Mátyás Ferenc 47, 154
Mecseki Ferenc 222
Medve József 47, 149, 169
Megyeri Barnabás 48
Melnik, Gyemian 47, 168
Merényi Elemér 47, 154
Mindszenty József 44, 45, 53, 75, 155, 250
Muhari-Papp Sándor Balázs 5, 42, 45, 46, 81, 86, 114, 139, 145
Muhr Ottmár 47, 149
Murányi Gábor 4, 5, 13, 24, 42, 117, 149, 150
Murányi Judit 4, 48
Murray Róbert 52
Nádasy László 23, 24
Nagy Imre 14, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24
Nagyrévi György 47, 154
Örkény István 9, 23
Pándy Lajos 48
Pap István 49
Papp Zsolt 49
Papp Zsolt (fizikus) 83
Pásztor Lajos 139, 155
Polony Elemér 48
Rainer M. János 15, 18, 19, 24
Rákosi Mátyás 13, 16, 46, 84
Rapaich Richárd 51, 52
Réti István 45

Reuter Pál 47, 154
Rippl-Rónai József 54
Roith György 46
Sebestyén István, dr. 46, 168
Sidnár Gyula 46
Silló Sándor 83, 87
Simonka György 47, 154
Sümegei György 1, 3, 5, 20, 24, 41, 48, 49, 51, 145, 150
Swierkiewicz Róbert 116
Szabó Dénes, P. 46, 48, 150
Szabó Dezső 51, 235
Szabó Iván 47, 154
Szabó László, Cs. 43
Szabó Pál 145
Szabó Sándor 149
Szabó Vilmos 47, 227
Szalay Lajos 48, 52
Szepessy Sándor 43
Szépfy Károly 46
Takács Menyhért, dr. 43, 44
Takács Sándor 46, 53, 74
Tallián Margit 43, 139, 156
Ujváry Béla 44
Unwin, Peter 15, 24
Varga Nándor Lajos 54
Wahorn András 5, 46, 95, 113, 117

Szövegközi képek jegyzéke • List of Text Illustrations

András Tibor 1956-ban, fotó 7. oldal
Harckocsi • Tank, 25 × 35,5 cm, tus 25. oldal
Mária Terézia laktanya október 30-án •
Mária Terézia barrack 1956. október 30. 39. oldal
Maléter harckocsija a laktanya kapujában •
Maléter's Tank at the Barrack's gate,
1956. október 30., 20,5 × 30 cm, tus 55. oldal
Feldőlt villamos • Overturned Tram, 1956 okt. 28., 19,5 × 30 cm, tus 71. oldal
Fia kardja • His son's sword 79. oldal
Wahorn (Pintér) András: Fa • András Wahorn (Pintér): Tree, 117. oldal
Önarckép • Self-portrait 143. oldal
Önarckép • Self-portrait 147. oldal
Muhari-Papp Sándor Balázs és Sillo Sándor 151. oldal
Önéletrajz • Autobiography 157. oldal

András Tibor haditudósítói rajzai 1944–1945-ből és 1956-ból
Drawings by Tibor András War Correspondent from 1944-45 and 1956

01. Asztalra borult alvó katona • Sleeping Soldier on the Table
10,5 × 14,7 cm, tus

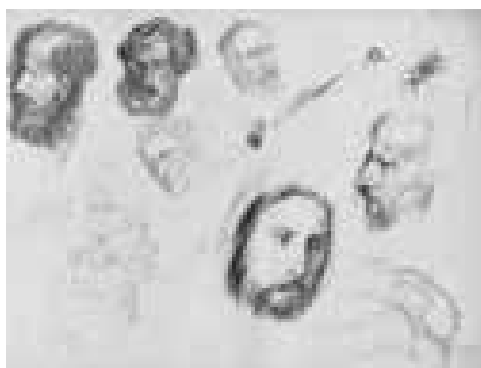
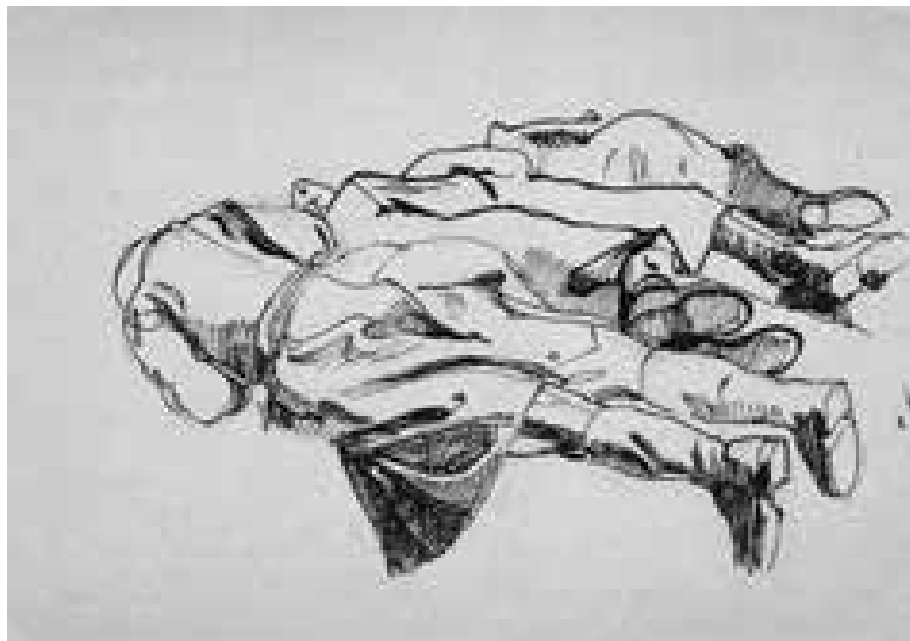
02. Ülve alvó katona hátradólt fejjel • Sleeping Soldier with his Head Leaning Back
14,7 × 10,5 cm, ceruza

03. Ülve alvó katona oldalra dőlt fejjel • Sleeping Soldier with his Head Leaning to the Side
14,7 × 10,5 cm, ceruza

05. Boldog karácsonyt • Merry Christmas, 1943. XII. 11.,
10,5 × 14,7 cm tábori postai levelezőlap, tus

04. Karácsonyest a vártán • Christmas-eve on the Watch, 1943.XII.20.,
14,7 × 10,5 cm, tábori postai levelezőlap, tus

06. Halott bakák • Dead Grunts, 10,5 x 14,7 cm, tábori postai levelezőlap, tus

07. Páncéltörővel • With a Machine-gun, 21 x 12,2 cm, katonai vázlatkönyv, tus

08. Arcok • Faces, 24 x 33,5 cm, katonai vázlatkönyv, tus, diófafapác

09. Az ellenség közelében • Near to the Enemy, 23 x 27 cm, katonai vázlatkönyv, tus

10. Faház • Wooden House, 23 x 28 cm, katonai vázlatkönyv, tus

11. Fegyvertisztítás közben • Cleaning the Gun, 24 x 33,5 cm, katonai vázlatkönyv, ceruza

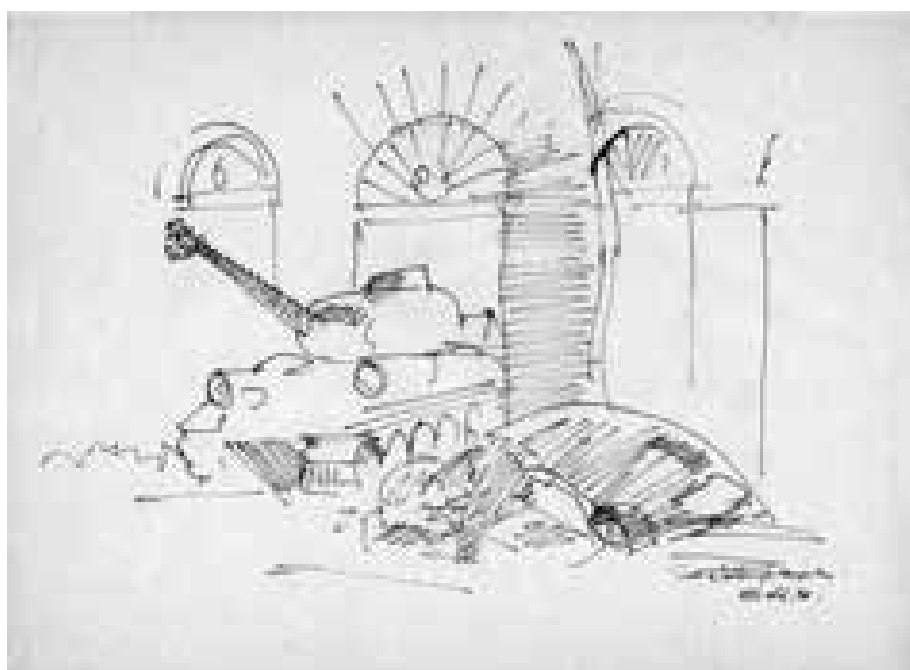
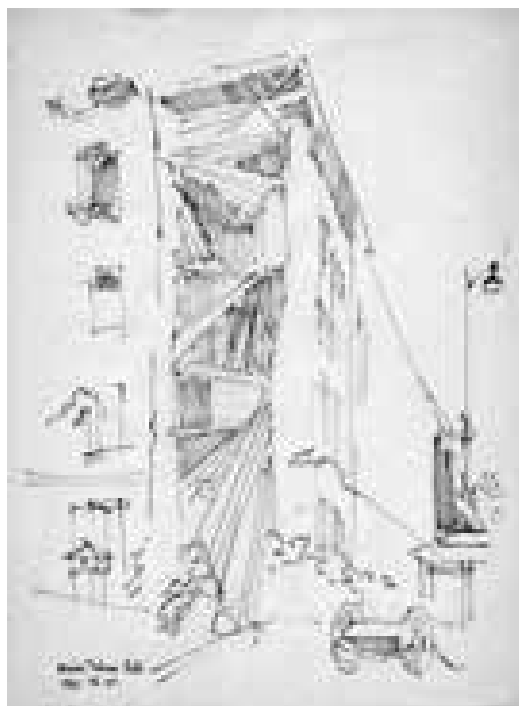
12. Mozgásképtelen öreg ember • Immobile Old Man, 32 x 24, katonai vázlatkönyv, tus, ceruza

13. Matthias Grünewald: der gekreuzigte Heilandt (másolat) • Christ with Wreath of Thorn (copy) 21 x 15 cm, katonai vázlatkönyv, toll

14. Rádiósok • Radio Soldiers, 24 x 33,5 cm, katonai vázlatkönyv, ceruza, tus

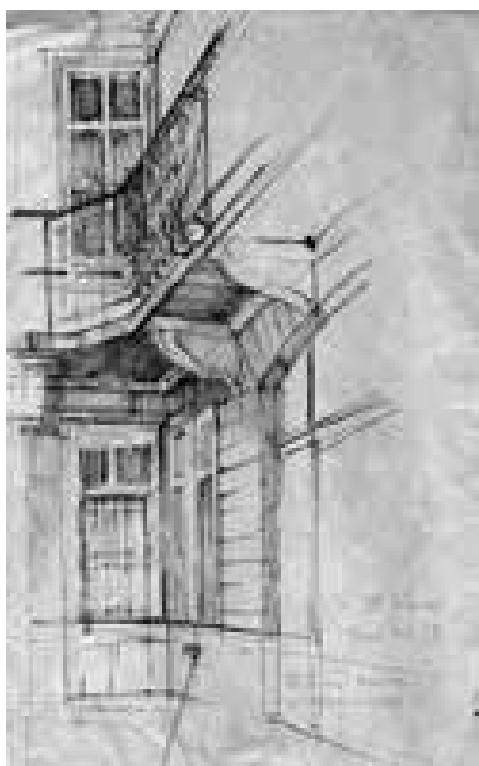

15. Sebesültellátás • Treating the Wounded, 24 × 33,5 cm, katonai vázlatkönyv, ceruza, tus
16. Olvasó katona • Reading Soldier, 1943.VI. ??, 28,5 × 23 cm, katonai vázlatkönyv, tus
17. Kajcsa Zoltán karp. honvéd • Zoltán Karcsa foot soldier, 1941. Albrecht lakt, 30,5 × 21,8 cm, tus
18. Medve József karp. tizedes hon vágat érez • József Medve is Homesick, 21 × 29,5 cm, katonai vázlatkönyv, ceruza

01. Mária Terézia laktanya • Mária Terézia barrack, 1956. okt. 30., 30 × 21 cm, tus

170 02. Tank a laktanya kapuban • Tank at the Barrack's Gate, 1956. október 30., 21 × 30 cm, tus

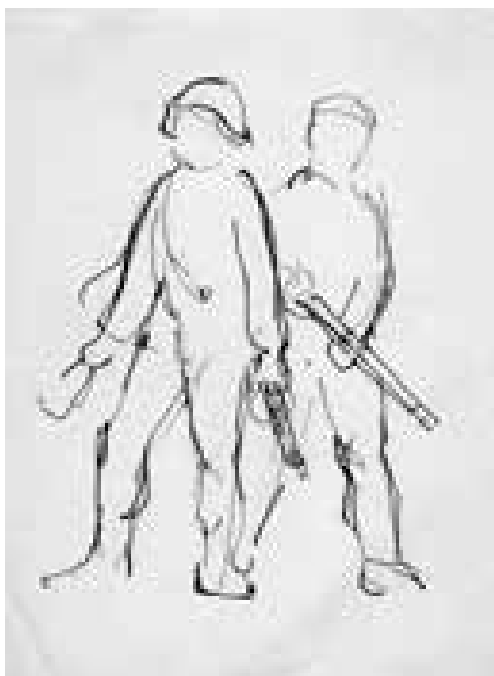
03. Harcolók • Fighters, 21 × 30 cm, ceruza

04. Itt lakom • I Live here, 30 × 21 cm, tus

05. A Baross utca október 27-án • Baross Street on October 27, 9,7 × 16 cm, tus

06. Tank, tetején géppuska • Tank, with Machine gun, 9,7 × 16 cm, tus

07. Két felkelő, egyik kezében benzines palack • Two Insurgents with Molotov Cocktail, 14,8 × 10,8 cm, tus

08. Imádkozó gyerekek • Praying Children, 23,5 × 34,3 cm, tus, vízfestés

09. Imádkozó kislányok • Praying Girls, 23,5 x 34,3 cm, ceruza, tus

11. Tankot néznek, előtte madarak • Staring at a Tank, Birds in front of it, 21 x 30 cm, tus

12. Anyám a Szabad Európa Rádiót hallgatja a szomszédokkal • My Mother is Listening ot Radio Free Europe with the Neighbours, 1950. I. 29., 21 x 39,5 cm, diófapác

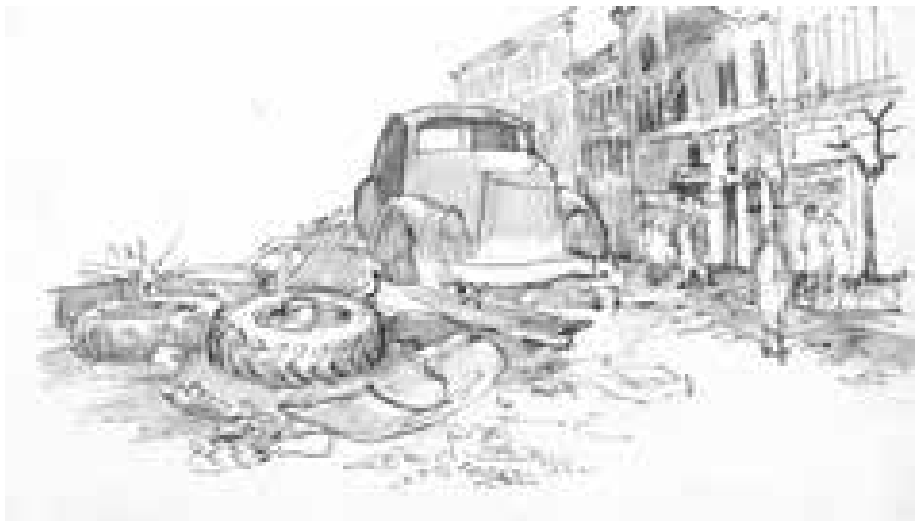
13. Sorban állás a közért előtt • Standing in line in front of the grocery store, 9,2 × 27 cm, tus

14. Mára Terézia laktanya • Mária Terézia barrack, 1956. október 30., 30 × 20,6 cm, tus

15. Harckocsi • Tank, 25 × 35,5 cm, tus

16. Autó • Car, 9,7 × 16 cm, tus

20. Harkocsin • On a Tank, 15,6 × 24,3 cm, tus

21. Igazoltatás • Checking the Identification, 1956. október 30., 9,7 × 16 cm, tus

23. Maléter harckocsija a laktanya kapujában • Maléter's Tank at the Barrack's gate, 1956. október 30., 20,5 x 30 cm, tus

22. Mária Terézia laktanya október 30-án • Mária Terézia barrack, 1956. október 30.,

24. Teherautó • Truck, 1956. október 29., 9,7 × 16 cm, tus

27. Az Üllői út – Ferenc körút tája • Landscape Üllői Street – Ferenc Boulevard,
1956. okt. 29., 23,2 x 32,8 cm, ceruza

19. Rákóczi tér '56 • Rákóczi Square '56

28. November végén két felkelő • End of November, Two Insurgents, 18,4 x 25,5 cm, ceruza

32. Tank, vázlat • Tank, pre study, 21,5 x 30,6 cm, tus, toll

33. Jobbra néző tank • Tank, 9,7 x 16 cm, tus

András Tibor 1956-os fotói
Photos by Tibor András of the 1956 Revolution

1. A Rádió épülete másnap (1956. október 24.) • Radio Building, Next day, October 24 1956

2. Üllői úti tank • Tank, Üllői Street

3. A Kilián laktanya • Kilian Barrack

4. Kilótt tankon a járókelők a halottakat nézik / Halottak a kilótt tankban • Pedestrians Looking at Dead Bodies on a Burnt out Tank / Dead Men in a Burnt out Tank

5. Kilátás a Krúdy utcából a laktanya felé • View from Krúdy Street toward the Barrack

7. Felkelő hadiszállás • Insurgent Headquarter

6/a. A Kilián előtt • In front of the Kilián

6/b. Corvin köz csendélet • Still Life in Corvin Passage

8. A Kilián a Ferenc körút felől • The Kilián from Ferenc Boulevard

9. Ferencváros • Franzstadt

10. Fának rohant gyorskocsi • Armored Vehicle Hit the Tree

10 a. Felkelő munkás-teherautó golyószórával • Insurgents on truck with a machine gun

11. Útszéli roncsok • Roadside Wreckage

12. Teherautó a körúton • Truck on the Boulevard

13. Felkelő őrszem a körúton • Revolutionary guard on the Boulevard,

14. Műszaki zár a VIII. kerületben • Technical barrier in the VIII. district.

15. Telitalálatos villamos a Rákóczi téren • Burnt out tram on Rákóczi Square

16. A felkelők által elkészített muníció (körút) • Munitions prepared by the insurgents on the Boulevard

17. Valaha aknavető volt • It used to be a mortar

18. A Ferenc körúti fák • Trees of Ferenc Boulevard

20. Sarokház a körúton • Corner house in the Boulevard

21. Körúti házak (1) • Houses of the Boulevard (1)

22. Körúti házak (2) • Houses of the Boulevard (2)

23. Körúti házak (3) • Houses of the Boulevard (3)

24. Körúti házak (4) • Houses of the Boulevard (4)

25. Lenin körúti házak (5) • Houses of Lenin Boulevard (5)

27. Foszforos lövés a körtéren • Shooting with phosphorus munitions in the Roundabout

26. Széna tér • Széna Square

28. A Mórícz Zsigmond körtéri műszaki zár

30. A körtért védő felrobbantott felkelőlöveg • Bombed out tank that was guarding the Roundabout

31. Rákóczi tér, kilőtt villamos • Burnt out tram on Rákóczi Square

32. Mellékutca • Side Street

33. Mellékutca leomlott házzal • Side street with a collapsed house

34. Rákóczi tér • Rákóczi Square

35. Baross utcai ház, zongora lóg a levegőben • House in Baross Street with piano hanging in the air

36. Baross utca • Baross Street

37. Baross utcában tüzelő orosz löveg • Firing Soviet tank in Baross Street

38. Leomlott ház, amely a Baross utcát elzárta • Collapsed house, closing off Baross Street

39. Baross utcai lerombolt ház • Collapsed house on Baross Street

40. Műszaki zár a múzeum mögött • Technical barrier behind the Museum

42. Tankok a körúton • Tanks in the Boulevard

43. Ég a könyv, a melós brosúrát olvas • Burning books, worker is reading a brochure

44. Boráros tér, rohamkocsival • Boráros Square with armored vehicle

Grafikák • Graphics

Lovat megfékező fiú • Boy Holding a Horse, 1939, 42 x 29,6 cm, ceruza

Vitorlás hajó • Sailing Ship, 1940, 44 x 30,2 cm, ceruza

Festmények • Color Paintings

14. Szabó Vilmos haditudósító • Vilmos Szabó war correspondent, 1943, 15 x 10,5 cm, tempera, tus

51. Hunyadi dereglyéseinek harca Nándorfehérvár alatt, előtanulmány •
The Battle of Hunyadi's Bargemen under Nándorfehérvár, pre-study (1951) 58 × 78 cm, olaj, vászon

11. Eső a Körúton, jelzet: Szabó Dezső emlékére • József Boulevard in autumn,
1955, 43 × 52,5 cm, akvarell, papír

Minden jog fönntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás előzetes írásbeli engedélyhez kötött.

Argumentum Kiadó, Budapest, 2017
A kiadásért felel Láng András
Borító és tipográfia Lapos László
Készült B/5 formátumban, 500 példányban
ISBN 978-963-446-791-5